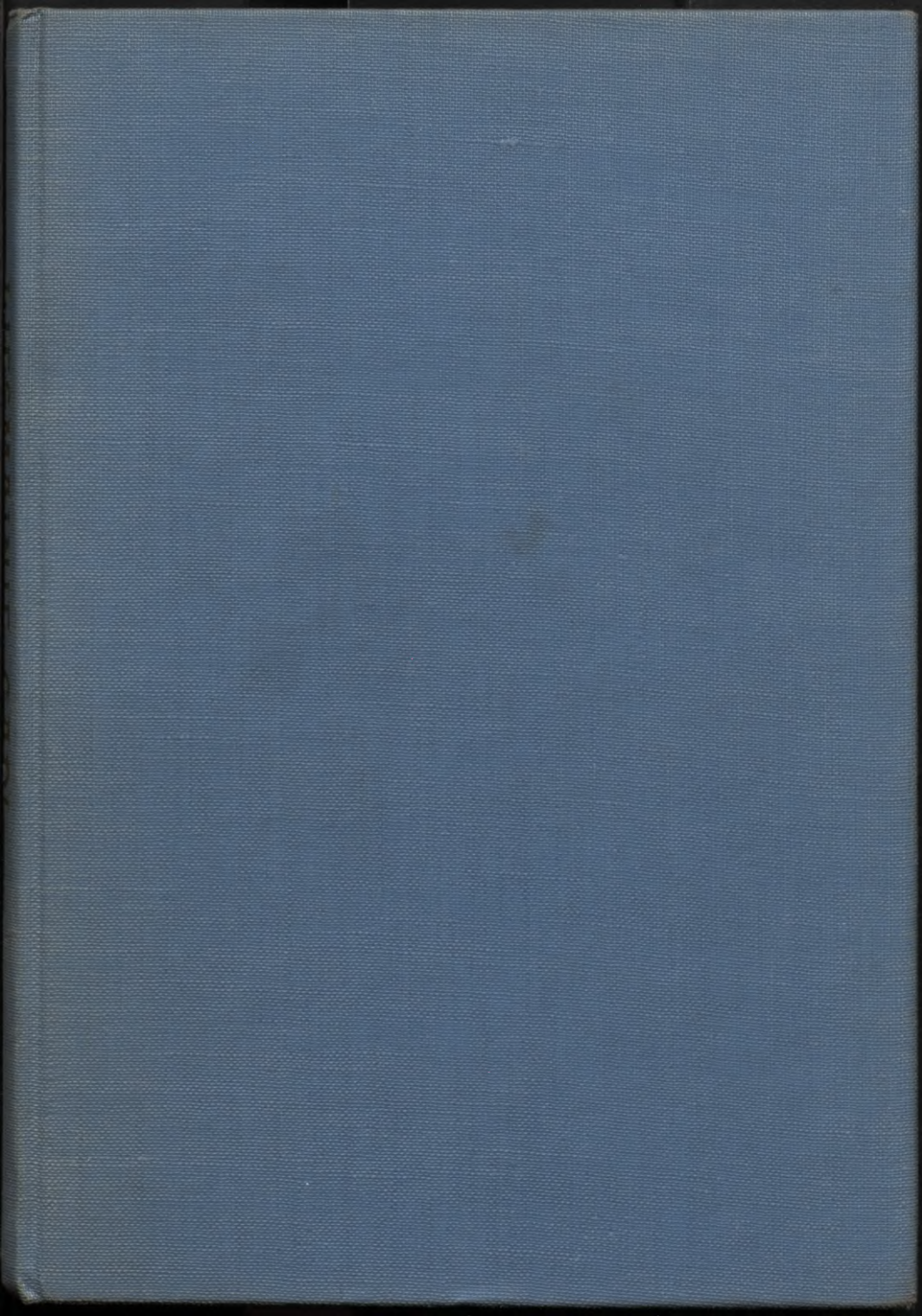

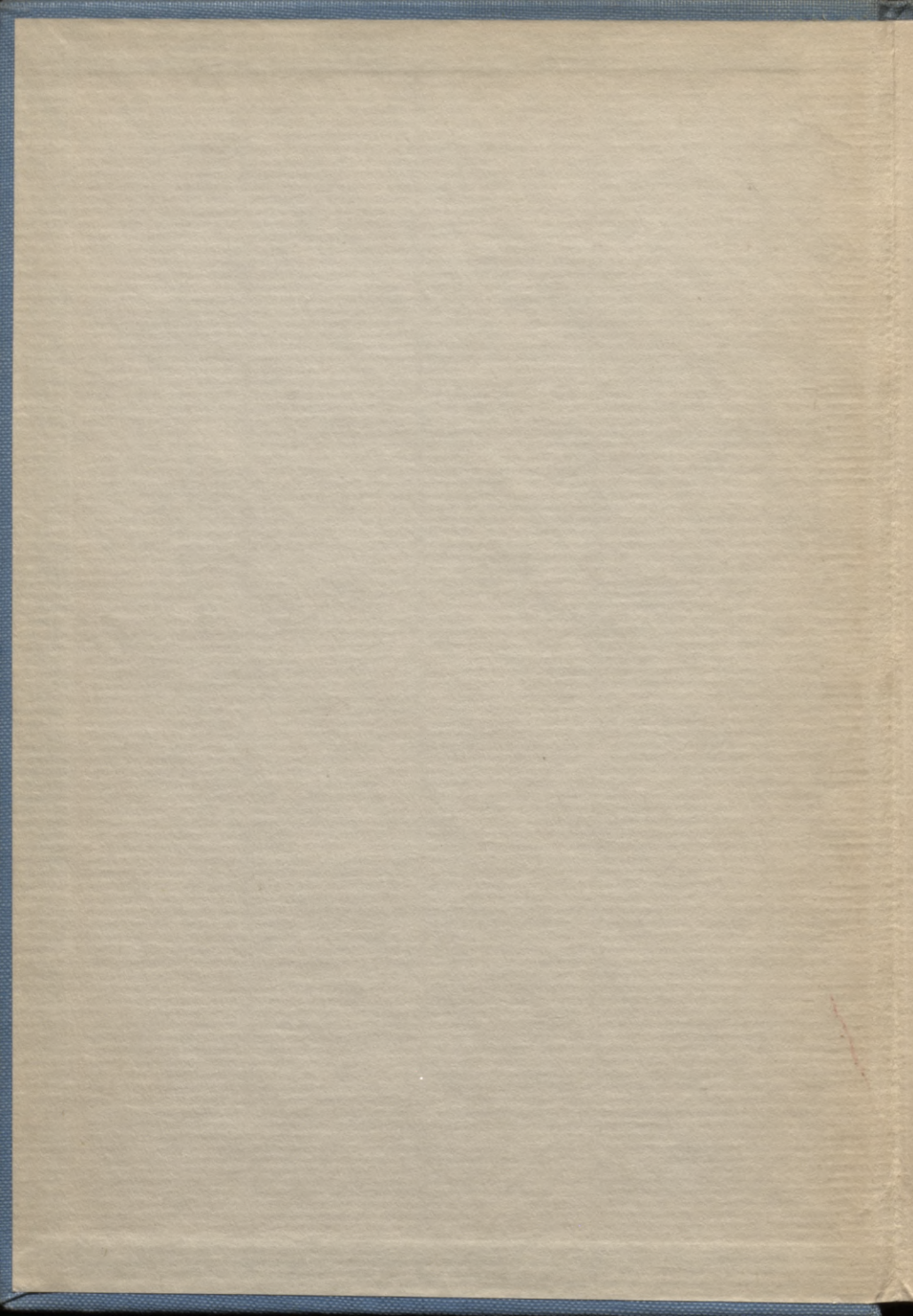
91-3
L 142

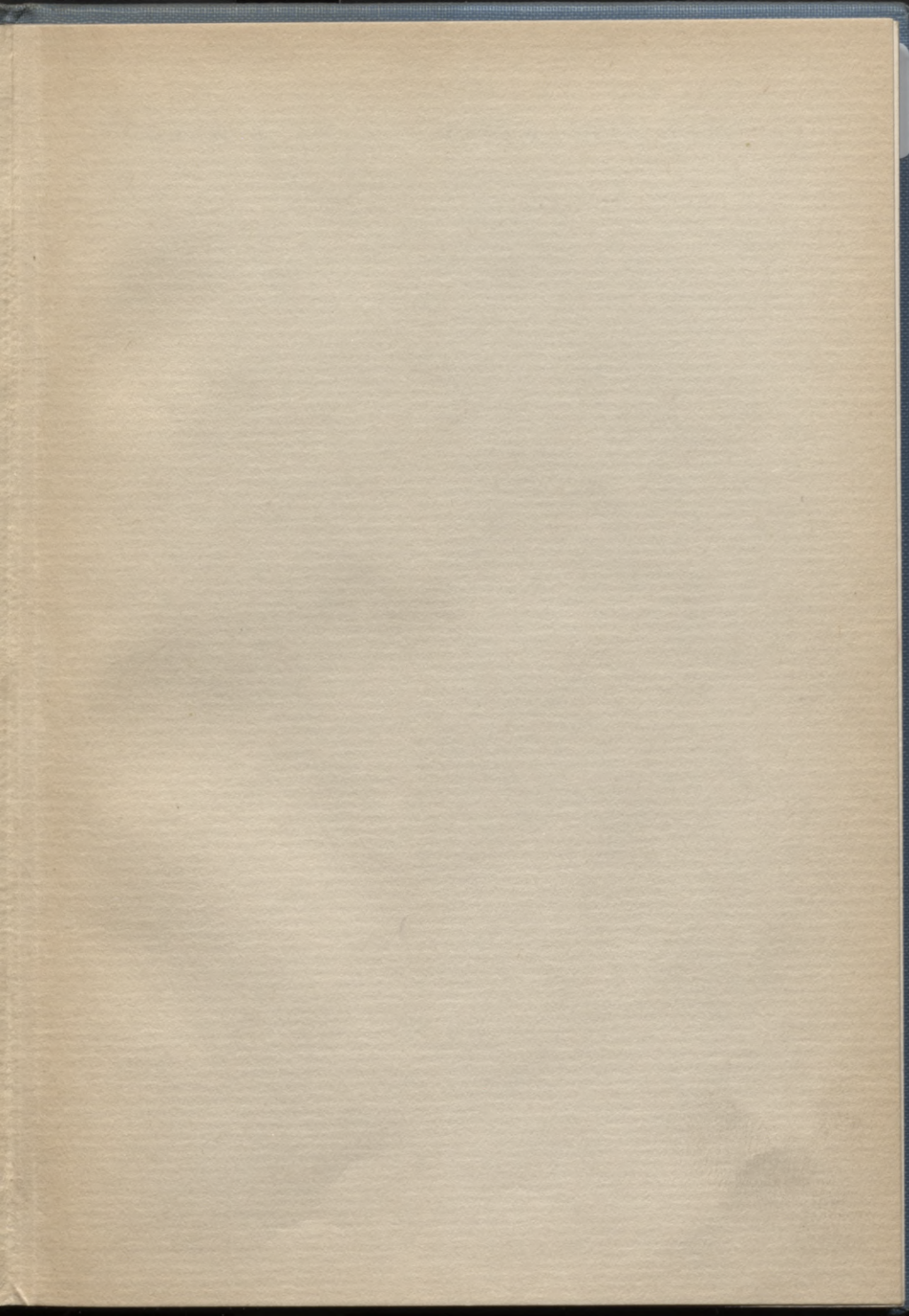
KLĀRA KALNINA

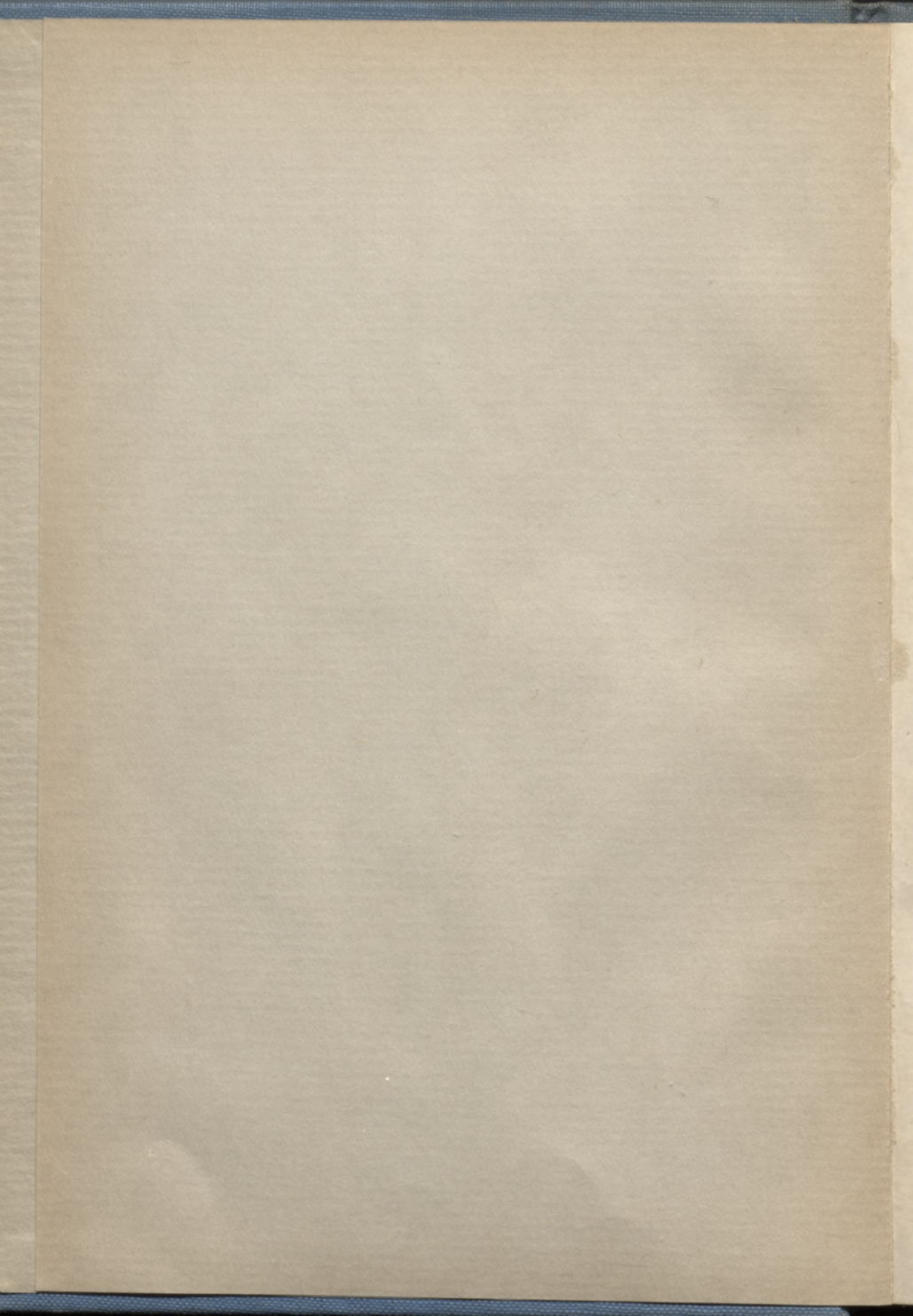
LIESMAINIE
GADI

LIESMAINIE GADI

KLĀRA KALNIŅA — LIESMAINIE GADI

336260

B, L

L 91-3
142

dubl. L
9

KLĀRA KALNIŅA

Jānis Filips

LIESMAINIE GADI

ATMIŅU VIJA

LSDSP Ārzemju Komitejas izdevums
Stokholmā, 1964.

155

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTEKA

~~92-~~ 4047
0307028242

Printed in Sweden
Västmanlands Folkblads Tryckeri

I BĒRNĪBAS ATMIŅAS

*Nekur vairs zvaigznes nespīd tā,
Kā tavas bērības lodziņā.*

Aspazija

Jelgavas lidzenumā, kur rāmā Svētes upe, pa meldrājiem un kalvēm lēni urdzot, veļ savus klusos ūdeņus uz Lielupi, atrodas mana dzimtene, manu vecāku mājas — Jēkabnieku Vanči.¹⁾ Kalnā gar mežu aizlokās Jelgavas—Žagares lielceļš uz Lietuvu, no kurienes iztek arī pati Svētes upe.

Šinī idilliskajā Zemgales stūrītī esmu šūpota un audzināta. Patiešām šūpota! Šķiet, latvju māmuļas gribēja savus bērnus iešūpot jau šūpulī laimīgā dzīves labsajūtā.

Svētes upes likumotie līči un lejas, lazdām apaugušie pakalni un krastmalas! Visas bērības illūzijas, prieki un bēdas, sapņi un cerības saistās pie šīs jaukās bērības dienu „paradīzes”. Netālā meža noslēpumainā šalkoņa, putnu dziesmas laukos un birstalās deva tikdaudz prieka bērna dvēselei, tikdaudz ierosmes fantazijai un sapņiem!

Pa lielceļu norisinājās diezgan dzīva satiksme ar Lietuvu, bet leajā tēva mājas it kā klusi ieslīga Svētes upes ziedošajās pļavās, dārza un tuvējās birstalas zaļajā lapotnē. Pavasaļos šo dabas romantiku vēl pavairoja lakstīgalu dziesmas. Nekur citur vairs neesmu dzirdējusi tik skaistu lakstīgalu pogošanu kā Latvijā. Rītos, gaismai austot tās aiz loga ievu krūmos tricīnāja gaisu visā apkārtnē.

Sevišķi liels pārdzīvojums bija pavasaļos, sniegam kūstot un Svētes upes ūdeņiem pārkāpjot krastus un appludinot visas pļavas un lejas, pat dārza celiņus. Rāmā Svēte kļuva neganta, draudīga! Straujā plūdumā tā nesa pa straumi lejup milzīgus

ledus blākus. Ar milzīgu spēku dabas atmoda lauzi ziemas stingumu. Kļuva it kā baigi ap sirdi. Vakaros bija grūti aizmigt. It kā žēl ziemas prieku ar slidām un ragaviņām, kad pa Svētes gludo ledu lāmās un pietekās varēja pat ar vienu vien slidu griezt krietnus lokus. Žēl bija arī noklīduša kaķīša, kas nelaimīgs skraidīja pa straumes nesto ledus blāķi.

Vasarā darbi laukā un mājā ir lauku bērnu pasaule. Lauku bērniem nav īpašu rotaļu. Visa apkārtējā dzīve ir viņu rotaļa: tie dzīvo līdzī mājas darbiem, pārvēršot reālo dzīvi fantāzijā.

Vasarās bija prieku bez gala. Plūkt aiz dārza pļavā ziedošās purenes un neaizmirsteles un nest tās mātei, vīt ar meitām vainagus un ar nepacietību gaidīt Jāņu vakarā līgotājus un skaitīt apkārtējās Jāņu ugunis — bija neizsakāms prieks. Jāņu nakts romantika ar Jāņu dziesmām par zelta rasu un pāpādes ziediem, aizņēma visas domas.

Tad nāca siena un labības novākšanas laiks. Pārvadāt meiteņei bez apgāšanas vezumu no lauka bija varoņdarbs. Vairāk patika braukt tukšo pajūgu uz lauka, kad ceļš arvien likās par īsu.

Bet lietainās vasarās, sevišķi rudenos, miežu un auzu pļaujas laikā, nebija nekāds prieks zirgus vadāt: rati grima gandrīz vai līdz rumbām salijušajā zemē. Žēl bija zirga, kas ar mokām vilka vezumu.

Toties patīkamas bērniem bija linu un kuļammašīnu talkas. Svarīgākiem mājas darbiem, kas nebija vienas mājas ļaudīm veicami, tuvākie kaimiņi rīkoja labprātīgas talkas. Tēvam jaunu dzīvojamo māju ceļot, visus būvmateriālus pieveda draugi un kaimiņi. Šādas talkas izziņoja pagasta valde ar apkārtrakstu kā visas pagasta klaušas. Kuļammašīnu talkas rīkoja kaimiņi, savstarpēji izpalīdzēdamies. Tad bija pilna māja jaunu kaimiņu ļaužu. Tika cepts un vārīts, kā daždien lauku godos. Saimniecēm bija rūpes, lai nekristu neslavā, ka talcinieki slikti pacienāti. Vakarā jaunie ļaudis dejoja pagalmā līdz pusnaktij.

Mans tēvs ļoti interesējās par toreizējo politisko dzīvi. Viņš abonēja un pirka toreiz iznākušos laikrakstus un žurnālus, kā „Pēterburgas Avīzes”, „Sētu, dabu, pasauli”, „Baltijas Zemkopja” pielikumu, Māteņu Juŗa redakcijā. Latviešu laikraksti toreiz asi un zobgalīgi graizīja vācu muižnieku un mācītāju

tieksmes joprojām paturēt latviešus saimnieciskā apspiestībā un savā garīgā pavadā.

Tēvs rakstīja korespondences „Baltijas Zemkopja” pielikumam, kas iznāca Jelgavā. Laikrakstus tēvs reizi nedēļā pārveda no Jelgavas. Tos gaidījām tāpat kā toreiz slavenos Jelgavas kļiņģerus.

Vakaros tēvs mēdza, parasti jau gultā guļot, lasīt mātei laikrakstus skaļi priekšā. Mēs, bērni, sasēduši uz ķeblišiem, klausījāmies, cik nu saprazdami. Patika man „Baltijas Zemkopja” kļiņģeris vīrs ar lielo pīpi zobos. Visvairāk atmiņā palicis, ka daudz tika rakstīts par Vāciju un tās kancleru Bismarku un vācu politisko dzīvi vispār. Vecāki Bismarku uzskatīja par Baltijas vācu baronu aizstāvi un latviešiem naidīgu. Tēva dzīvā interese par politisko dzīvi, bez šaubām, ietekmēja arī mani. Klausoties vecāku pārrunās, noprātu, ka pasaulē ir citas zemes, kur cilvēki nav tā apspiesti, kur dzīvo gudri, laimīgi ļaudis. Klausoties par citām zemēm un vērojot vecāku noskaņu un uztveri, jau agrā bērnībā modās interese par citādu dzīvi nekā lauku sētas šaurībā.

Cik liela cieņa tēvam bijusi pret tā laika cīņu ar muižniekiem un vispārīm cieņa pret iespiesto vārdu, liecināja iesieto laikrakstu daudzums, kas pa gadiem bija sakrājies. Jaunuzceltās mājas otrā stāvā istabas plaukti bija pieblīvāti iesietām un neiesietām avīzēm un žurnāliem, kas gubās gulēja arī uz grīdas.

Lasīt iemācījos jau piecu gadu vecumā, burtojot ar krustmātes palīdzību „Baltijas Zemkopja” lielos burtos un sekojot vecāko māsu lasīšanai.

Kad sāku vairāk saprast lasīto, mēdzu uzlavīties augšstāvā un rakņāties šajā savādajā bibliotēkā pa laikrakstu un grāmatu kaudzēm. Tad tika aizmirstas zosis, kas man bija vasarās jāuzmana. Biju slikta zosu gane! Kad izdzirdu mātes vai kalpoņu saucienus, ka zosis atkal labībā, līdu steidzīgi pa kāpnēm lejā un metos pa dārza celiņiem negantnieces savaldīt. Vakarā jutos ļoti vainīga, kad tēvs pārmeta, ka zosis novazājušas veselu labības stūri. Drīz vien mana paslēptuve tika atklāta. Taču māte savā labsirdībā atrada kompromisu pēc rājienu: viņa paturēja ilgāk zosis aizgaldā, bet tad vairs nedrīkstēju zagties netaikā uz bibliotēku.

Māte gribēja mani pieradināt arī pie rokdarbiem, bet tie mani pavisam neinteresēja. Man patika rakņāties pa grāmatu plauktiem. Grāmatas tēvam piegādāja viņa brālēns Kreicbergs, kas bija kaimiņos Kalnančos par pagasta skolotāju un bija liels grāmatu draugs. Vecākās māsas gāja arī pie viņa skolā.

Arī vēlāk, skolā ejot, man patika rakņāties pa tēva bibliotēku. Tur es jutos kā citā pasaulē. Mani interesēja apraksti par citām zemēm. Vēlāk, skolas laikā, kad jau paaugos, mani sevišķi sajūsmināja kāds Marijas Pēkšenas²⁾ ceļojuma apraksts. Latviete—sieviete ceļo pa svešām zemēm un pati to apraksta! Tas man likās kaut kas ārkārtīgs! Vai arī es, nabaga lauku meitene, varētu kādreiz ceļot pa pasauli un, galvenais, mācēt to aprakstīt? Šī doma mani valdzināja. Marija Pēkšena manās bērna acīs bija sieviete, kas aizsniegusi cilvēces kalngalus, kas redzējusi pasauli un spējusi to aprakstīt tāpat kā vīrieši — kā Māteru Juris.

Mana bērnība aizritēja pagājušā gadsimta astoņdesmitajos gados, — tautas atmodas laikā, kad apzinīga doma par nacionālo vienību, par cīņu ar svešo tautu virskundzību un netaisnību izvērsās cīņā ar vācu muižniecības un tai pakalpīgās garīdzniecības saimniecisko un garīgo hegemoniju.

Mans vectēvs bija dzimis 18. gadsimta astoņdesmito gadu beigās kā dzimtilvēks. Napoleona laikā viņš sūtīts uz Karalaučiem un Klaipeņu „šances” rakt. Vectēvs mīlēja stāstīt par senajiem grūtajiem laikiem. Viņš kā saimnieka jaunākais dēls ticis brīvlaists bez zemes. Kā spēcīgs un darbīgs puisis viņš ieguvis manas vecmāmiņas simpatijas un, kā mēdz teikt, ieprecējies Vančos.

Viņam patika stāstīt par muižas kungu un vagaļu necilvēcību. Par vismazākiem pārkāpumiem, neiztapšanu vagarim, novēlošanos darbā, bijis jāsaņem „25 koki” vai pātagas sitiens pa muguru. Vagaži bijuši paši latvieši, bet izkalpinājuši savus tautas brālus bez žēlastības un izturējušies tikpat necilvēcīgi kā vācu kungi. Taču neraugoties uz tik grūtiem darbiem muižu un māju rijās pēc bezmiega naktīm, vectēvs vēl simts gadu vecumā žēlojās, ka nu jau piecus gadus kā nevarot sētūvi kārt kaktlā un apsēt laukus, un ka saimniecība tamdēļ neejot vairs kā senākos laikos. Vectēvu es ļoti mīlēju un metos starpā, ja

kāds no tuviniekiem iedomājās kaut ko pret viņu iebilst. Arī viņš mani ļoti ieredzēja. Tā ka es gulēju viņa istabā, viņš vakaros mēdza ilgi stāstīt par veciem laikiem, bet man rūpēja ārs un saulainā dzīve lauku mājās. Sevišķi man patika kāpt kokos. Koku galotnēs jutos kā tālākā un augstākā pasaulē, pāri parastai ikdienai.

Kad reizēm ilgi neienācu pie vectēva istabā, viņš, man ienākot, stingri noprasīja: „Nu, cik tad nu kokus izkāpelēji? Gan tu reiz novelsies un paliksi guļot. Puika, kas puika! Tev jau vajadzēja par zēnu piedzimt”. Mana krustmāte tad atcirta: „Nekas, būs arī laba meitene, acīga un ņipra”. Krustmātei, kas dzīvoja kā šuvēja pie mums, patika mans straujums un jautriība. Viņa pati 75 gadu vecumā bija vēl ļoti stalta, valodīga. Kad izdarīju kādu trakulību, tēvs jokoja, ka es „atsituses” krustmātē. Krustmātes Annas Zēlgrīnas vectēvs bija apprecējis kādu muižnieci fon Netelhorsti. Krustmāte par to it kā kaunējās, arvien uzsvēra savu zemniecisko izcelsmi.

Vectēvs mēdza stāstīt par šķūtīm uz Rīgu. Baroni parasti dzīvoja pilsētās. Desmito tiesu no olām, sviesta, cūkām, aitām, pat baložiem un audumiem zemniekiem vajadzējis nodot Vētras muižā Bēra kungam. Bet tā kā viņš pats dzīvojis Rīgā, nodevas vajadzējis nogādāt turp. Ja kāds gribējis ko noslēpt no vagaļa acs, tad 25 „koki” bez žēlastības dancojuši pa viņa muguru. Arī precēties drīkstējuši tikai ar kunga atvēli un ne reti pēc tā pavēles. Nodevas muižai bijušas ārkārtīgas. Bieži nebijis parvalga, ko kūlējiem uz muižas rijām līdz dot. Ar skābu putru un sausu maizi vajadzējis dažkārt cauru dienu spriguļus vicināt. Atpalikt nedrīkstējuši. Spriguļiem vajadzējis klaudzēt rakstā. Vienam atpaliekot, spriguļu dziesma pārtrūkusi, un vagaļa spieķis dancojis pa vainīgā muguru. Dzimtkungs varējis rīkoties pēc iegribas, dzimtcilvēks bijis patiešām kā vergs. Kungs nesodīti varējis rīkoties ar viņa dzīvību un nāvi. Vectēva svainis atbraucis no Rīgas ciemoties bez atvēles, saslimis ar kolēru, aizsaukts uz muižu, pērts tik smagi, ka pēc tam atvilcies gan līdz Vanču dārzam, kur nokritis un nomiris. Rudeņos zemnieku vezumi gažās rindās devušies uz Rīgu ar nodevām kungam. Pašiem bieži vien palikusi „pelavmaize”.

Netrūcis arī savas romantikas: Atceros, mana māsa Ance reiz

vaicāja vectēvam, kā tas nācies, ka viņa radniece, Cēsu māju saimniece, bijusi mācīta un savā mājā mācījusi kaimiņu bērnu lasīt un rakstīt? It kā ar nepatiku viņš atbildēja: „Nu, tāda palaidniece! Pie nodevām ieskatījusies Cēsā, kungu meita būdama, atstājusi tēvu un māti, atbraukusi līdz uz Cēsiem un nodzīvoja te visu mūžu kā zemniece. Bet strādniece bija laba, dūšīga”.

Man patika arvien dziedāt, ko biju iemācījies no mātes. Manas mātes Elizabetes vecāki bija Svētes Griežu māju saimnieki. Pārticību viņas tēvs ieguvis, uzņemdamies gabalu Jelgavas—Jānišķes šosejas būves. Latviešiem dziņa pēc izglītības bija dziļi iesakņojusies. Savu brāli mātes tēvs tamdēļ bija sūtījis uz Varšavu, kur tas izmācījies par aptieknieku. Vēlāk Vircavas aptiekā viņš izpildīja arī ārsta pienākumus.

No mazu dienu biju ļoti sabiedriska. Tiklīdz māte taisījās braukt ciemos, staigāju tai pakal lūgdamās, lai mani ņem līdzī. Beidzot māte puspikti noteica: „Ar to meiteni jau nevar galēties! Ģērbies nu, ģērbies, bet žigli!”

Ziemas vakaros abas kalpones sēdēja meitu istabā pie ratiņiem un vērpa vilnu un linus mājas vajadzībām. Tolaik jau vērpa, kārsa un auda visu mājās, rokām vien. Abi neprecētie puīši, gani un abas meitas saņēma tiem vajadzīgās drēbes un audeklus kā darba algu. Vērpjams bija arī visai saimnieka ģimenei nepieciešamais. Precēto kalpu sievas vērpa pašas. Viens no kalpiem mēdza būt vēveris, kas ziemā nodarbojās ar aušanu. Māte vērpa guļamistabā, tēvs ar degošu sveci rokā vai pie petrolejas spuldzītes lasīja priekšā, ja māte nedziedāja tautas dziesmas. No tām viņai vismīļākā bija „Līgo laiva uz ūdeņa”.

Kad bija savērpts un saausts, cik visai mājai vajadzēja, tad uz vairākām nedēļām pārveda skroderi ar šujammašīnu un vairākiem „zeļļiem”, lai visus apšūtu. Tad nu bija istas „Skroderdienas Silmačos”.

Dziļi atmiņā iespiedusies cara Aleksandra II nogalināšana 1881. g. Laikraksti sīki aprakstīja notikuma norisi, ko tēvs nolasīja priekšā. Atentāta rīkotāji „narodņiki”³⁾ domāja ar terroru pret caru un augstākiem valstsvīriem iebaidīt tos un vērst tautas uzmanību uz savu cīņu ar carismu.

Aiz tīra ideālisma cīņā par tautas atbrīvošanu no pašvaldnie-

ciskā cara režīma „narodņiki” atteicās no ērtas, vieglas dzīves bagātībā un augstāko aprindu spožuma un upurēja savu personīgo laimi un dzīvību tautas atbrīvošanai pēc saviem uzskatiem. Polītiski „narodņikus” neapmierināja Aleksandra II zemnieku brīvlatīšanas akts 1861. g. Viņi uzskatīja, ka cars palicis pusceļā, atbrīvodams zemniekus bez zemes un nedodams valstij solīto konstitūciju, bet atstādams muižniekiem lielos zemes īpašumus.

Avīžu ziņa par cara nogalināšanu sacēla uztraukumu visā mājā un pat visā tautā. Nesaprašanu un izbrīnu izraisīja aprakstā teiktais, ka atentāta dalībnieki ir muižnieku un augstmaņu dēli un, ka starp tiem bijusi arī viena sieviete, Sofija Perovska, kāda krievu ģenerāļa meita. Latviešu saimnieki toreiz uzskatīja Aleksandru II par atbrīvotāju, jo tas atcēla kļaušu iekārtu Latvijā un zināmā mērā ierobežoja vācu muižnieku lielo saimniecisko varu.

Māte noraudājās, ka tik labu valdnieku ļaundāri nogalinājuši, paņēma dziesmu grāmatu un, nosēdusies pie galda lielajā istabā, nodziedāja attiecīgu dziesmu. Tēvs klusi izslīdēja pa durvīm.

Manā bērna dvēselē notikuma apraksts izraisīja baigu noskaņu. Žēl bija bumbas saplosītā cara, bet žēl bija arī arestētās jaunās sievietes. Kamdēļ tas viss noticis? Ko nodarījis cars?

Bet vēlāk, kad laikraksti sīki ziņoja par revolūcionāru vešanu atklātos ratos pa ielām uz karātavām, par viņu mierīgo izturēšanos un viņu pēdējiem vārdiem par tautas atbrīvošanu no carisma jūga, ļaudīs radās simpatijas pret tiem. Arī māte tos vairs nesauca par ļaundāriem, tikai brīnījās par krievu muižnieku bērniem, kas sacēlas pret saviem vecākiem un savu kārtu. Manā bērna dvēselē laikrakstu apraksti izraisīja šausmas. Reizē apbrīnoju šo revolūcionāru drosmi bez bailēm raudzīties nāvei acīs.

1861. gada brīvlatīšanai⁴) par godu Jelgavas latviešu biedrība ik gadus 30. augustā (v. st.) svinēja brīvlatīšanas svētkus. Vairāki desmiti dziedāšanas koņi no visas Zemgales un Kurzemes šajā dienā sabrauca Jelgavā uz labi sagatavotu koņu koncertu Latviešu biedrības speciāli šim nolūkam uzceltā telpā Medema dārzā. Brīvlatīšanas atcere noderēja svētku koncerta atļaujas

iegūšanai. Svētku nolūks patiesībā nebija caru godināt, bet latvju tautisko apziņu stiprināt. Politiski domājošā intelligēnce jau sāka saprast, ka tautas cīņai jāvēršas pret krievu carisma režīmu, kad muižnieku saimnieciskā vara jau bija iedragāta.

Sestdienas vakaros visa saime sanāca lielajā ēdamistabā „pātaros”. Svētdienās Zemgales lauku mājās pat divreiz turēja „pātarus”. Vispirms nodziedāja kādu dziesmu, tēvs nolasīja sprediķi. Mums, bērniem, sprediķi kļuva gaļaicīgi, bet to jau nedrīkstēja izrādīt. Tad izdomājām visādus pienākumus, kā izlavīties pa durvīm ārā un, galvenais, ielaist šuneli Jodzi. Kad dziedāšana gāja pilnā sparā, Jodzis izlīda no pagaldes, nostājās istabas vidū, pacēla galvu augšup un sāka neganti skaļi kaut. Dziedāšana izjuka, sevišķi sievietēm nevaldot smieklus.

Māte arvien atgādināja vakaros gultā, pirms aizmigu, noskaidrot „Mūsu tēvs debesīs”. Parasti vakaros gultā pa istam sāku savus fantazijas ceļojumus pa sapņu valti. Tēvreizi atminējos, kad miegs jau sāka pārvarēt. Tālāk tad arī netiku kā līdz: „Lai nāk Tava valstība”. Un tā pusmiegā ielaidos savas sapņu valstības labsajūtā.

Dziļi sirdī iespiedies vectēva noskaņojums viņa mūža pēdējos gados. Klusi vēroju vectēvu no savas gultas, kad viņš, ceļos nometies, sirmo galvu uz gultas malas atbalstījis, sakrustotām rokām vakara lūgšanu skaitot, teica: „Mīlais Jēzu, šurp es nāku pie šo biktes krēslīņu”. Pēc tam, gultā ielaidies, sūdzējās par tādu kā „žēlumu pie sirds”. It kā būtu ko ļaunu nodarījis, it kā būtu kas jānožēlo, bet pats neapzinoties, ko viņš būtu ļauna darījis. „Arvien gribēju tikai labu vien.” Man likās, ka viņam bija žēl nodzīvotās dzīves, kas bija aizgājusi neatgriežama.

Savādi, ka man no mazu dienu nebija nekādas patikas darboties ar lellēm. Reiz kāda mātes radniecē no Jelgavas Ziemassvētkos atveda man skaisti gērbtu lielu lelli, gandrīz vai manā augumā. Bet man vairāk prieka darīja lielajā istabā svečīšu mirdzumā dažādiem žviguļiem un saldumiem starojošā svētku eglīte, ko puīši vakar bija no meža pārveduši. Bērņus ielaida lielajā istabā, kad eglīte bija jau appuškota un svečītes aizdegtas. Durvīm atveroties, eglītei atspoguļojoties lielajā spogulī, radās illūzija, it kā aizdegtas divas eglītes. Mani interesēja, kas varētu atrasties lelles galvas iekšpusē. Jo ilgāk to

nēsāju, jo lielāka kļuva ziņkārība, beidzot tik liela, ka nevarēju noturēties, lellei pakausi neiedauzījusi. Tukšs! Tavu vilšanos! Žēlums un kauns, ka dāvanu biju tik necienīgi apstrādājusī.

Mana garīgā attīstība veidojās, pateicoties tēva modinātai interesei par pasaules notikumiem un manai gribai un izturībai censties iegūtās zināšanas paturēt galvā. Mans tēvs bija tiešam mans pirmais skolotājs, kas mani ierosināja domāt, jautāt un meklēt izskaidrojumu visam man vēl neizprotamam.

Tēvs bija pagastā un vispārim lauku sabiedrībā atzīts un iecienīts. Viņš bija Vētrenieku pagasta vecākais. Kā labs runātājs viņš bieži tika aicināts pagasta un apkārtnes godos — bērēs un kāzās — kā runu turētājs. Apmeklējis tikai Svētes pagastskolu 7 gadus, viņš tomēr runāja labi vāciski, arī krievu valodā viņš bija savu tiesu piesavinājies no krievu zaldātiem, kuņus rudenos Svētes muižā stacionētais kaļaspēka komandieris izsūtīja pa mājām ražas novākšanai.

Tēva brālēnam, skolotājam Kreicbergam, kas turēja kaimiņos Kalnančos skolu, bija bagātīga cittaute literatūra, ko tēvs izmantoja cītīgi, lai paplašinātu savas zināšanas. Tā pašmācības ceļā tēva izglītība sasniedza lauku saimniekam neparastu līmeni.

Tēvs man sevišķi imponēja kā ļoti godīgs un taisnīgs savā ģimenes un sabiedriskā dzīvē. Tēvs mums arvien atgādināja nepārsteigties savos spriedumos par citiem cilvēkiem, uz aizdomu un aizspriedumu pamata netiesāt un nesodīt cilvēkus bez dibināta iemesla un pierādījuma. Viņam bija ļoti nosvērts raksturs, arī savs īpatnējs humors, kas līdzēja pacelties pāri dzīves sīkumiem.

Mana māte bija ļoti nopietna, darbīga, mūžīgi norūpējusies par saimniecību un galvenām kārtām par saviem 6 bērniem. Apmeklējusi Jelgavā meiteņu skolu un nodota mācītāja Šulca pansijā, viņa bija augusi reliģiozā garā. Tomēr viņas galvenā rūpe bija dot bērniem labāku izglītību. Viņa teica šad tad tēvam: „Bagātību mēs nevaram dot saviem bērniem, toties vairāk izglītības tiem jādod, lai tie dzīvē tiek uz priekšu. Bagātība zūd, bet izglītību neviens nevar atņemt.”

Bet tas pag. gadsimta 80. gados nenācās viegli arī lielu māju saimniekiem. 80. gadu otrajā pusē iestājās lauksaimniecībā liela krīze. Vairākās lietainās vasarās no vietas labība sadīga, labības

cenās kritās. Bet 1861. gadā atsvabināti no muižas kļaušām, latviešu zemnieki bija kļuvuši stipri rosīgāki. Zemnieki sāka lauksaimniecībā ķerties pie modernākām metodēm. Triju lauku sistēmas vietā ievēda 9 lauku sistēmu. Ar pļaujammašīnām un kuļammašīnām sākās tehniskais progress, ka pārvarēja feodālā laikmeta darba metodes: izbeidzās spriguļu kļaudzēšana. Modernizētā lauksaimniecība panāca ne vien saimniecisku, bet arī kultūrālu uzplaukumu. Tas izpaudās bērnu skološanā, laikrakstu lasīšanā un dažādu biedrību dibināšanā. 70. un 80. gadi bija latvju tautas nacionālās un jau arī pa daļai politiskās atmodas gadi.

Bet modernizētā saimnieciskā attīstība lauksaimniecībā drīz vien izvērsa zināmu sociālu noslāņošanos. Pielietojot mašīnas lauksaimniecībā, tika nodarbināts mazāk algotu kalpu. Bezzemnieku radās vairāk nekā vajadzīgs. Mašīnas izspieda cilvēku no lauku darba procesa. Bez tam jaunais laiks arī bezzemniekos modināja un izvērsa cilvēka pašapziņu, tieksmi pēc labākas, kultūrālākas dzīves. Uzplaukstošā rūpniecība pilsētās vilināja un uzsūca arvien lielāku skaitu bezzemnieku. Tūkstošiem laukstrādnieku aizplūda uz pilsētām, kur tie cerēja gūt lielāku personīgu neatkarību no darba devēja, tikt varbūt pie pārticības un izglītības.

Laukos radās ievērojamas interešu pretešķības: saimnieki un kalpi vairs nevērsās vienādi pret muižu un vogaļiem. Bez vienotāja tautiskuma, kam Valdemāra un Kronvalda laikā bija progresīvs raksturs, saimniekiem un kalpiem nu katram radās savas, bieži vien pretējas intereses un rūpes par dzīves apstākļu veidošanu. Saimniekus apmierināja cīņa ar vācu muižniecību un garīdzniecību. Bet kalpu interesēs bija panākt īsāku darba laiku un augstākas algas.

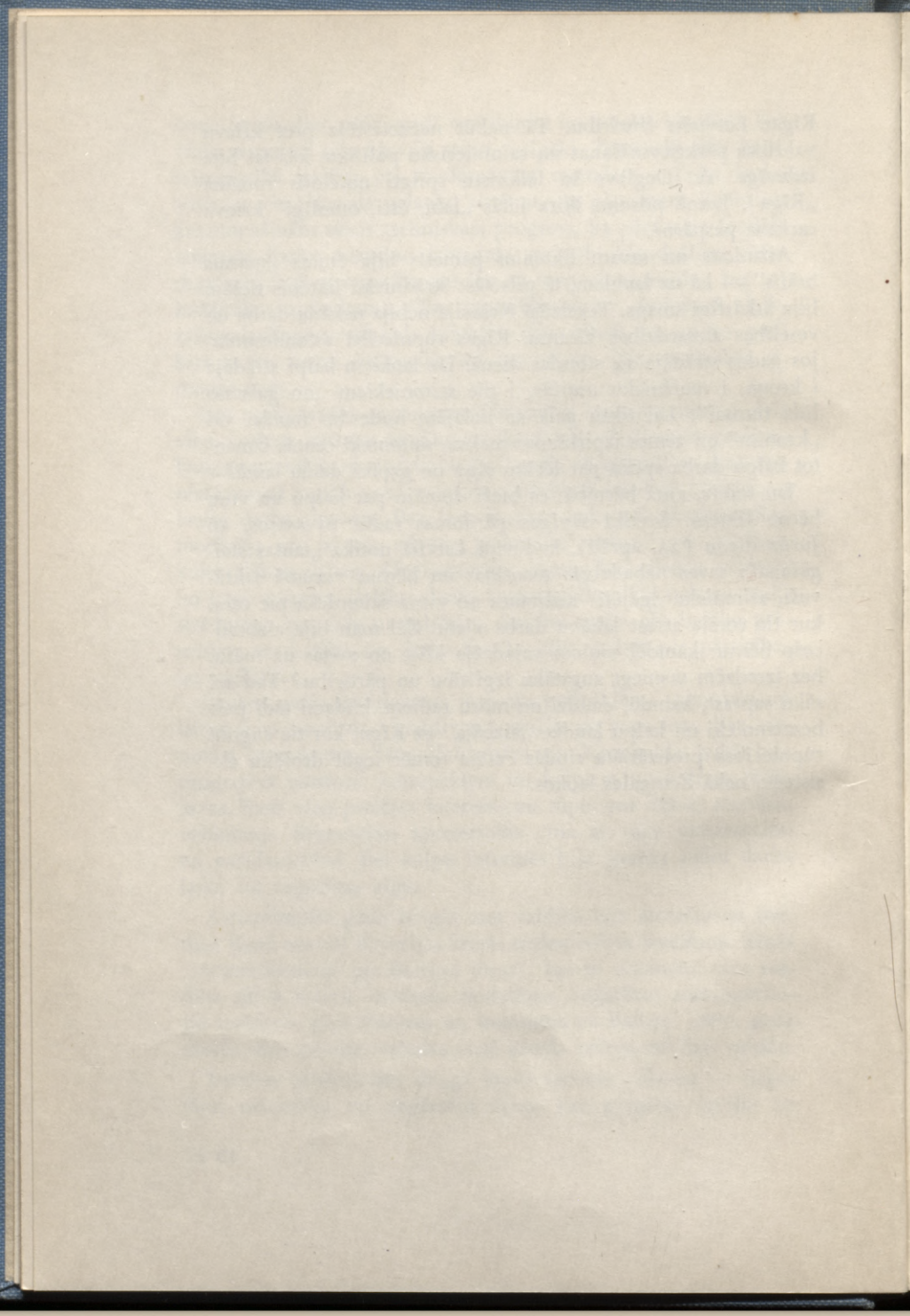
Astoņdesmito gadu beigās cara valdība bija atcerējusies Baltijas jūras nozīmi Krievijas ārējās tirdzniecības izvēršanā. Sākās „industriālizācija pie Baltijas jūras”. Lai to veicinātu, cara valdība sūtīja krievu ierēdņus, skolotājus, augstākos administrācijas ierēdņus, gubernātorus un kurātorus uz Baltiju. 1887. gadā skolās vācu mācības valodas vietā ievēda krievu mācības valodu.

Latvijas pilsētās ātri izauga jaunā latviešu pilsoņu — tirgotāju, namnieku un uzņēmēju šķira, kas grupējās sevišķi ap

Rīgas Latviešu Biedrību. Tā nebūt neprotestēja pret krievu valdības pārkrievināšanas un saimniecisko politiku, kas tai bija izdevīga. A. Deglavs šo laikmetu spilgti notēlojis romānā „Rīga”. Jaunā pilsoņu šķira jutās „labi, ērti, omulīgi” krievu carisma paspārnē.

Aizmirsts un savam liktenim pamests bija tautas „mazais brālītis” — kā uz laukiem, tā pilsētās. Strādnieku liktenis tiešām bija ārkārtīgi smags. Toreizējā Krievijā nebija nekādu darba un veselības aizsardzības likumu. Rīgas rūpniecībā astoņdesmitajos gados strādāja 14 stundas dienā. Uz laukiem kalpi strādāja i kroņa, i muižnieku muižās, i pie saimniekiem „no gaismas līdz tumsai”. Lai tiktu galā ar lielajām nodevām muižai vai „kronim” un zemes izpirkšanas maksu, saimnieki centās izmantot kalpu darba spēku par lētāku algu un garākā darba laikā.

Jau toreiz, agrā bērnībā, es bieži domāju par kalpu un viņu bērnu likteni. Sevišķi sāpīgas pārdomas radās pavasaros, ap Jurgā dienu (23. aprīlī), kad visā Latvijā notika „tautas steigšana”: savas nabadzīgās mantiņas un bērnus vezumā sakrāvuši, saimnieku „gājēji” aizbrauca no viena saimnieka pie otra, kur tie cerēja atrast labāku darba vietu. Žēl man bija aizbraucošo bērnu: kamdēļ viņiem vajadzēja kļīst no mājas uz māju, bez izredzēm sasniegt augstāku izglītību un pārticību? Tad arī sāku saprast, kamdēļ daudzi no mūsu radiem, būdami tādi paši bezzemieki un kalpu ļaudis, „aizgāja” uz Rīgu, kur tie augošā rūpniecības proletāriāta rindās cerēja tomēr iegūt drošāku ek-sistenci nekā Zemgales laukos.

II SKOLAS GADI

*Tās senās dienas,
Kuņas rožu gaismā kvēl,
Tās senās dienas,
Es tās redzu vēl.*

Aspazija

Lauku bērniem jau agrā bērnībā jāpieradinās pie zināmas patstāvības: skola bieži vien atrodas diezgan tālu no mājām. Rītos agri steigšus vien jādodas ceļā, lai nenokavētu rīta lūgšanu, kaut gan puķītes upmalā un pļāvās un urdzošais strautiņš krācē vilināt vilināja pakavēties.

Lasīt iemācījos jau 5—6 gadu vecumā, burtojot Zobgaļa kalendāra un laikrakstu virsrakstus. Jau septītajā gadā sāku iet māsām līdzī uz Kreicberga skolu kaimiņos. Par skolnieci vēl neskaitījos, bet skolotājs, tēva brālēns, atļāva sēdēt klasē un klausīties.

Mana pirmā skola atradās pavisam tuvu, aiz pļāvām pāri Svētes upei, Vētras muižā. Vētrenieku pagastu pievienoja Jēkabniekiem un uzcēla jaunu skolu vairāk pagasta vidū, tā atradās 6—7 kilometrus no tēva mājām.

Vasaras rītos jau ap plkst. 6 devāmies ar brāli ar postu pāri Svētes upei, pa skaisto Jaunmāju krāci, tiešā ceļā tālāk pa grāvmalām un pļāvām, gar Aspazijas vecāku Daukšām uz skolu. Krācē man patika kavēties puķu un putnu dziesmu dēļ. Jutos it kā atšķirta no pasaules, kā savā paradīzē. Krāces krasti aizsedza visu apkārtni.

Aspazijas jaunākā māsa Dorīte un abi jaunākie brāļi bija mani skolas biedri. Aspazija bieži sagaidīja mūs kādā rudzu lauka grāvmalā, grāmatas lasīdama. Atceros, reiz viņai bija līdzī bieza grāmata — Bairena raksti. Viņa mums šo to pastāstīja par Bairena dzīvi. Man tas ļoti imponēja, ka Aspazija ne

vien lasīja vācu valodā tik biezu grāmatu, bet zināja stāstīt par tās autoru un vispārim par angļu rakstniekiem.

Daudzreiz Aspazija ievada mūs visus Daukšās paciemoties, spēlēja mums priekšā klavieres. Bija atkal ko brīnīties par viņas daudzajām grāmatām svešās valodās. Aspazija bija jau beigusi Jelgavā augstāko Paukera meiteņu skolu, es nu cienīju un apbrīnoju viņu kā sievietes ideālu.

Rudeņos un ziemā bija jāpaliek visu nedēļu skolā un jāpārtiek no sausa ēdiena, tējas un čučūra. Reizi nedēļā kāds māju puisis jāšus atgādāja siltu ēdienu. Tēju vakaros un rītos uzvārīja skolas apkalpotāja Līzbete, kuŗu ļoti iemīļoju. Viņa mani arvien noglaidīja un pateica kādu labu vārdu. Visām bērnu nerātņībām viņa tika pāri ar humoru un labsirdīgām pamācībām. Kad kādas bēdas nospieda mazo sirsniņu, pieglaudos Līzbetei. Viņa noglāstīja mani, teikdama: „Kas tad nu mazajai draiskulei par bēdu? Nāc, iesim apskatīt siventņus, vai tie nebrēc pēc ēdiena”. Un bēdas izkūpēja kā dūmi.

Ēdienu turējām no mājām līdzatvestā zaļā, ar dzelteniem un sarkaniem gaiļiem izrotātā tīnītē. Sviestu māte ielika vectēva izgredtā bunduliņā. Bet ziemā, kad sviests aptrūka mājās, bija jāiztiek ar taukiem un saceptu gaļu. Sevišķi garšoja Līzbetes pagatavotais „čučurs”. Sakaltušu rudzu maizi ielika krāsni cukurotā ūdenī un otrā rītā bija iznācis mums garšīgs dzēriens, ko labprāt baudījām.

Savus skolotājus Kokli un Burgēli, kuŗu pagasta valde ievēlēja pēc Kokles nāves, es ļoti cienīju. Bez bardzības un sodiem viņi ieguva bērnu atzīnību un cienību. Tomēr pagastskolu beidzot un no tās šķīroties visvairāk žēl bija sirsnīgās Līzbetes.

Pavasāros, kad sāka zaļot zālīte un kalpu bērniem sākās ganu dienas, skolā notika pavasaŗa izlaidums, kad sabrauca un sanāca bērnu vecāki, lai noklausītos skolotāja atzīmes par bērnu sekmēm mācībās. Maniem vecākiem par prieku skolotāji manas spējas un sekmes cildināja superlatīviem vārdiem, nostādot mani par priekšzīmi visiem citiem. Izcilā uzslava mani tā mulsināja, ka sarku līdz ausu gaiļiem un tikko atradu atpakaļ ceļu uz savu vietu.

Mājās braucot tēvs teica, lai nu tikai nepalaižoties uz savām spējām un nekļūstot pavirša. Viņš domāja, ka tāda izcilus sla-

vināšana visu priekšā nemaz neesot lietderīga. Bet mātei tas ļoti patika, arī manam pašlepnumam tas glaimoja. Prieku mācīties tas tomēr veicināja. Jutu, ka spēju vairāk nekā lielas saimnieku meitenes, bet žēl bija apdāvināto kalpu bērnu, kas bija spiesti palikt saimnieku gājēju kārtā. Saimnieku un kalpu bērnu starpība jo spilgti izpaudās izlaiduma dienās un veda mani uz pārdomām par dzīves netaisnību.

Kad beidzās pagastskolas parastais kurss un vācu valoda bija pietiekami apgūta, lai varētu mācības turpināt vācu valodā, vecāki mani 1887. g. rudenī aizveda uz Jelgavas 4 klasīgo Dorotejas skolu,⁵⁾ kur mani uzņēma trešajā klasē. Mani nodeva pansijā pie vectēva svaines, kas nama īpašnieces Daniševska kundzes dzīvoklī noīrēja mums 2 istabas un gatavoja ēdienu.

Šo skolu bija apmeklējusi arī Anna Brigadere un manas vecākās māsas. Bet man tur nemaz nepatika. Priekšniece, baronese fon der Osten-Saken — bija barga un nelaipna. Meitenes vairumā bija pilsētnieces un labi ģērbusās. Visas mācības notika vācu valodā. Jau pirmajā nedēļā man uzdeva no galvas izmācīties gaŗas vācu un pat franču dzejas. Ar to man pietika. Sestdienas vakarā aizbēgu no pansijas un devos kājām uz 13 km attāļajām tēva mājām.

Mani ieraugot pa vārtiem iesoļojam, vecāki bija pārsteigti, saskatījās, nosmīnēja, kad svinīgi paziņoju, ka pilsētas skola un negantā priekšniece man nepatīk un ka iešu atkal pagastskolā. Visai iepriecināts bija vectēvs, ka „Klārēns” atkal mājās. Viņš priedējās, ka vakarā gulēt ejot būs ar ko parunāties.

Svētdienas vakarā tēvs bez liekām runām noteica, lai liekos laikā gulēt, jo no rīta agri man jābrauc atpakaļ uz Jelgavu. Aizbraucu bez asarām un pretrunām. Saņēmos, pieradu un arī vācu skolā gāja pavisam labi. Vācu valoda man nebija gluži sveša, jo vecāki bieži sarunājās vācu valodā, ja negribēja, lai citi mājinieki saprastu.

Nebija daudz tādu, kaut arī pārtikušu latviešu, kas spītēja toreizējiem aizspriedumiem pret meiteņu skološanu un izglītību. Visa toreizējā vācu kundziskā sabiedrība uzskatīja latviešu cenšanos skolot savus bērnus par smieklīgu „ākstīšanos”. Arī mācītāji, kas toreiz Latvijā bija vācu tautības, atklāti nosodīja

sieviešu skološanu, kas novedot latviešu sievietes netikumībā! Bet ne vien mācītāji bija pret sieviešu skološanu un līdzdalību sabiedriskā dzīvē. Arī toreizējā latviešu intelligences uzskatīja sievietes tieksmi pēc augstākas izglītības un līdzvērtības ar vīrieti par ģimenes morāles apdraudējumu. Tagadējai jaunatnei izklausās neticami, ka bijis laiks, kad sievietei vajadzējis cīnīties ar šādu sabiedrībā dziļi iesaņķojušos mentalitāti.

Kad biju pārvarējusi Dorotejas skolā pirmās grūtības ar vācu valodu un skolas iekārtu, samierinājos arī ar dzīvi pilsētā. Tā bija dažādāka, straujāka nekā lauku vienmuļība. Vāciskums, ko centās iepotēt vācu skolotājas, nespēja nekādā mērā ietekmēt manu no bērnības dziļi iesaņķojušos nacionālo apziņu. Taisni otrādi, arvien centos uzsvērt, ka esmu latviete. Kā pirmajai skolniecei tas man neradīja nekādas nepatīkšanas.

Vasaras parasti pavadīju tēva mājās. Bet ar laiku taisni vasarās laukos izjutu lielu vientulību un dzīves tukšumu. Pilsētā ar savu kauču vēl ne visai izkopto kultūru, tomēr bija mani paņēmusi savā ietekmē. Prāts tiecās pēc kaut kā liela, pašai vēl neapjausta, kas dotu dzīvei straujumu, augšupeju, lielus impulsīvus mērķus; vēl pašai tomēr nebija skaidrs, kādiem tiem vajadzēja būt.

Rudenī gaidīju skolas sākumu, kad beigsies lauku vienmuļā dzīve, kuŗā vienīgi nedēļas laikraksti atnesa pārmaiņu. Tie deva vielu pārrunām ar vecākiem par pasaules notikumiem. Šīs pārrunas manī izraisīja dziļu cieņu un mīlu pret vecākiem. kuŗu intereses sniedzās tālāk par savu sētu.

Jelgavas sabiedriskā dzīve astoņdesmito gadu beigās vēl deva maz impulsu garīgai attīstībai. Gāju māsām līdzī uz Latviešu Biedrības jautājumu vakariem, kādus apmeklēja daudzi Jelgavas skolnieki, savā ziņā, lai uzjautrinātos par vakaru vadītāju, brāļu Alunānu savstarpējām, dažkārt smieklīgām diskusijām. Piemēram, smieklus sacēla Pēteris Alunāna izteiciens: „Cilvēks ir tas, ko viņš ēd”. Viņš, domājams, bija Darvina piekritējs, bet neprata savas domas saprotami izteikt.

Bet drīz vien arī Jelgavas jaunatni aizrāva sabiedriski idejiskās kustības vilnis, kas strāvoja Rietumeiropā un pāršalca Latviju un arī Krieviju, sevišķi studējošo jaunatni un intelligenci.

Latvijā jaunais idejiskais strāvājums ieklūda no divām pu-

suēm. Pirmkārt, tā nāca no Liepājas skolnieku „vakarnieku”⁶⁾ un strādnieku pulciņiem, kas jau 90. gadu sākumā, izmantojot netālo Vācijas zemes un jūras robežu, saņēma illegālo vācu sociālistu literātūru. No Liepājas šī illegālā vācu sociālistiskā literātūra plūda pa slepeniem ceļiem uz Jelgavu un Rīgu. Otrkārt, jau 1883. gadā Tērbatā bija nodibināta latv. studentu biedrība „Pīpkalonijs”,⁷⁾ kā opozīcijas organizācija Lettonijas korporācijai. Eduarda Veidenbauma atstātie manuskripti liecina, ka jau 80. gadu beigās Pīpkalonijs saņēmusi caur vācu grāmatu veikaliem Marksa, Engelsa un Lasaļa rakstus un lielos vācu laikrakstus, kā „Berliner Tageblatt”. Cara laikā šie laikraksti legāli ienāca Latvijā. Arī Krievijā iznākošie legālie žurnāli, kā „Russkaja Mišl”, populārizēja dažādas sociālistiskas teorijas, kaut gan aizplīvurotā veidā. Vairākus gadus Pīpkalonijs notika iekšēja uzskatu izkristalizēšanās. Fr. Roziņš, Aleksandrs Dauge, Lasmanis, (vēlākais „Dienas Lapas” redaktors), Ed. Veidenbaums un citi lasīja un studēja Marksa, Engelsa un Lasaļa rakstus. Kā no Veidenbauma sociālistiskiem rakstiem secināms, „Pīpkalonijs” vairākums noteikti nosvēries sociālisma virzienā. Koncentrētā veidā šīs idejas izteiktas „Pīpkalonijs” rakstu kr. „Pūra” pirmā un otrā burtnīcā. „Pūra” 3. burtnīcā K. Kasparsona rakstā „Dialektika” vēl skaidrāk izteikti marksisma principi. Dzejnieks Ed. Veidenbaums, kuŗš vispārīm bija patstāvīgs domātājs, 1888. gadā nolasījis „Pīpkalonijs” rakstu par kapitālistiskās iekārtas netaisnībām un asām pretrunām starp bagātiem un nabagiem. Jau toreiz, kad Latvijā tautas sociālā diferenciācija vēl nebija visai spilgti parādījusies, Ed. Veidenbaums jau bija šīs pretrunas pareizi attēlojis. Viņš bija arī saskatījis, ka Latvijas un Krievijas toreizējā saimnieciskā resp. kapitālistiskā attīstība vēl atrodas bērna autiņos un ka tāpēc Marksa-Engelsa zinātniskie pētījumi par Anglijas lielkapitālisma attīstību un gaitu nav pielīdzināmi Krievijas apstākļiem. Ed. Veidenbaums piekrita Lasaļa virzienam, kas vairāk uzsvēra garīgo un kultūrālo attīstību un intelliģences nozīmi strādnieku kustībā.

Nedibināti tāpēc ir latviešu komūnistu partijas vēstures rakstītāju apgalvojumi, it kā Latvijas strādnieku kustība 80. un 90. gados attīstījusies Krievijas revolūcionārās kustības tiešā

ietekmē un ka pat „jaunā strāva” attīstījusies krievu sociālistu ierosmē.

Latviešu studējošā jaunatne, zināms, Pēterpilī, Maskavā un sevišķi Tērbatā, nāca saskarē ar krievu revolūcionārajiem studentiem. Krievu „narodņiku” varonīgo cīņu ar carismu varēja apbrīnot. Bet latviešu studenti neieplūda šajos krievu revolūcionāru strāvojumos. Tie palika savrup. Bija kaut kas svešs, kas nesaistīja. Varbūt pat krievu valoda atsvešināja. Neatzina arī „narodņiku” cīņas metodes — atentātus. Sevišķi tas izpaudās Tērbatā, uz kuriem cara valdība raidīja krievu revolūcionāros studentus no Krievijas lielpilsētām kā politiski neuzticamus. Pīpkaloniēši, zināms, apmeklēja arī šīs krievu revolūcionāro studentu sapulces, kas dažkārt ieilga līdz vēlai naktij. Tur iztirzāja domstarpības starp „narodņiku” vadoņa Lavrova, anarchista Bakuņina, Krapotkina piekritējiem un marksisma aizstāvjiem. Bakuņina individuālais anarchisms jau bija noziedējis. Lavrova sādžu sociālisms un Krapotkina ētiskais sociālisms, saplūstot kopā ar „narodņiku” tradīcijām, kļuva par pamatu Černova vēlāk nodibinātai sociālistu revolūcionāru partijai. Bet jau 90. gados idejisku triecienu šiem uzskatiem deva G. Plechanovs (Beļžovs), vēlākais krievu maziņu teorētiķis.

„Pīpkaloņi” gan apmeklēja krievu revolūcionāru diskusiju vakarus, bet viņi tur bija tikai klausītāji. Idejiskās debātes notika pašā „Pīpkaloniajā”. „Pīpkaloņu” idejas un vērtējumi par Rietumeiropas strādnieku kustību atbalsojās arī Rīgā „Dienas Lapas” rakstos. Latvijā jaunatnē un strādnieku pulciņos tos uztvēra kā jauna lakmeta iezvanījumu, kas solīja ideju un lielu ideālu virzītu jaunu dzīvi. Visai iespaidīgs, kā atceros, bija Aleksandra Dauges raksts par vēsturisko materiālismu: katrai šķirai savas intereses, savī centieni, sava morāle, sava garīgā dzīve.

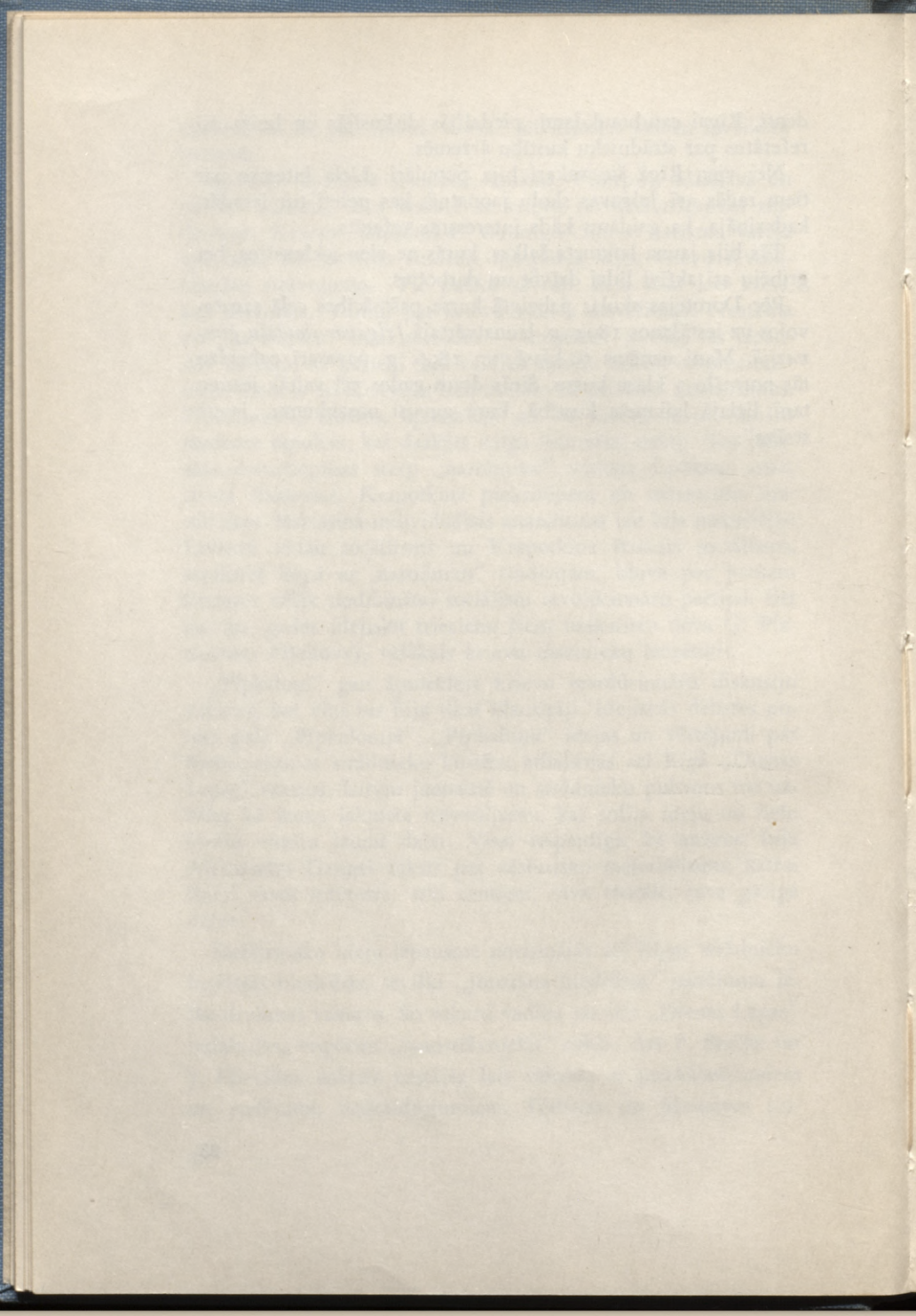
Sociālistisko ideju izpausme norisinājās arī Rīgas strādnieku legālajās biedrībās, sevišķi „Jonatana biedrības” jautājumu izskaidrošanas vakaros. Šo vakaru vadība atradās „Dienas Lapas” redakcijas, vispārīm „jaunstrāvnieku” rokās. Arī P. Stučka un J. Pliēskāns dažreiz uzstājās šais vakaros ar priekšlasījumiem un jautājumu noskaidrojumiem. Tērbatas un Maskavas stu-

denti, Rīgai caurbraukdami, piedalījās diskusijās un lasīja arī referātus par strādnieku kustību ārzemēs.

Ne vien Rīgā šie vakari bija populāri. Liela interese par tiem radās arī Jelgavas skolu jaunatnē, kas nereti tur ieradās, kad zināja, ka gaidāms kāds interesants referāts.

Tās bija jauna laikmeta šalkas, kuņās ne vien ieklausījos, bet gribēju arī aktīvi līdzī dzīvot un darboties.

Pēc Dorotejas skolas pabeigtā kursa pašmācības ceļā sagatavojos uz iestāšanos 1894. g. jaunatvērtajā *Jelgavas sieviešu ģimnazijā*. Mani uzņēma 6. klasē, un 1896. g. pavasarī pabeidzu tās normālo 7 klasu kursu. Šinīs divos gados vēl vairāk ieaugu tanī lielajā laikmeta kustībā, kuņa guvusi nosaukumu „jaunā strāva”.

III JAUNĀ STRĀVA

*Ein neues Lied, ein besseres Lied,
O, Freunde, will ich euch dichten.*

H. Heine

Jaunās idejas un strāvojumi, kas plūda no Rietumeiropas preses un literatūras, saviļņoja ne vien skolnieku vakarniekus, bet modināja arī skolniecēs interesi par jauniem virzieniem Eiropā. No Jelgavas ģimnazijas „vakarnieku” galvenā vadītāja Luda Paula bijām saņēmušas reālisma un sociālisma garā rakstītas grāmatas, kur vispārim tika uzsvērtas pretešķības starp kapitālistiem, kas piesavinās tehnikas panākumus, un trūkumā smokošiem strādniekiem.

Jau pēdējās klasēs Dorotejas skolā (1889.—1890. g.) arvien vairāk manī modās interese par jaunajām idejām, kas galvenokārt nāca no Rietumeiropas. Starp skolas biedrenēm radās dažas, kas tāpat centās pēc sievietes līdzvērtības ar vīrieti un augstākiem dzīves mērķiem. Kādi šie mērķi īsti būtu, to vēl nevarējām pašas definēt. Galvenais, gribējām censties pēc visas cilvēces augstākas labklājības un sievietes kā pilnvērtīga cilvēka tiesībām, pēc Klāras Cetkinas un citu tautu sieviešu parauga. Sevišķu ierosmi mums deva ģimnazistu „vakarnieku” organizēšanās Liepājā un Rīgā. Ko zēni var, to taču arī mēs varam. To taču jau pagastskolā biju izjutusi.

Apspriedāmies ar manām draudzenēm Anastāsiju Čiksti un Lati Veibeli, nolēmām, organizēt skolnieču pulciņu „*Austra*”, lai modinātu skolniecēs pašapziņu un aicinātu tās atsvabināties no novecojušiem mietpilsoniskiem uzskatiem par sievieti kā zemāku, otras šķiras cilvēku, kuŗu dzīves uzdevums pēc vācu pilsoniskiem uzskatiem ir „4 K”: „Kinder, Küche, Kirche,

Kleider". Mēs nu centāmieš tās atsvabināt no ieaudzinātās mazvērtības apziņas, justies labi un ērti vienīgi tēvu un vīru aizvēnī.

Arī strādnieku kustība Jelgavā sāka laist dziļākas saknes. Tās organizētāji bija D. Bundža, Antons Birkerts, pa daļai arī Zvanputis ar savām dzejām; un no skolniekiem Ludis Pauls, Frīcis Vesmanis, ar kušu kopā dzīvojam Čikstes mātes pansijā. Arī reālskolniekiem bija sava organizācija, kušā piedalījās J. Ozols, Līkaiš, Bīmanis, Freibergs u.c. Sapulces nereti noturēja Čikstes mātes dzīvoklī, kur dažreiz ieradās arī Rīgas „Dienas Lapas” vadītāji ar referātiem.

„Auštra” izdeva rokrakstā savu žurnālu „Vārpaš” pēc „vakarnieku” parauga. Raksti bija galvenokārt par sieviešu emancipāciju, kā toreiz sauca sievietes tieksmi pēc līdzvērtības.

Vājas erudīcijas un literārās neveiklības dēļ žurnālam nevarēja būt liela nozīme, bet mēs izplatījām to starp Jelgavas sieviešu ģimnazijas skolniecēm. Cerējām ar žurnālu pievilkt jaunas biedrenes. Pastāvīgās biedrenes sākumā bija Olga Liberte, Milda Liberte, Olga Bērtule, Lūcija un Klāra Hibšmane, Late Veibule, Ella Jēkabšone, Lonija un Verēna Treigute, Akermane, Malvīne Speķe, Elīzabete Šteinberga, Eichvalde un vēl kādas.

„Auštras” meitenes parasti sapulcējās vai nu L. Veibeles mātes dzīvoklī, vai Daniševska kundzes pansijā, kur ģimnazijas gados kādu laiku dzīvoju. (Daniševsku ģimene esot poļu muižnieku izcelsmes, no tās nācis arī vēlākais lielnieks Jūlijs Daniševskis.) Turpat dibenistabā dzīvoja mans brālis Rūdis, kopā ar Kārlīti Ulmani no Līvberzes Pīkšām, toreiz ļoti kautrīgu zēnu, kas bikli vairījās no meitenēm. Kā mans brālis Rūdis stāstīja, viņš bijis ļoti vājš rēķinātājs, un Rūdim aizvienam vajadzējis viņam palīdzēt atrisināt uzdevumus. Vēlāk, kad Kārlis Ulmanis kļuva par Latvijas ministru prezidentu, Rūdis bažīgi noteica: „Vai, vai, kad tikai viņam atkal nesajūk rēķini!”

Faktiski jau 90. gadu vidū Jelgavā pastāvēja arī strādnieku-skolnieku kopēja organizācija, kušas mitekļis atradās Zaļās un Pasta ielas stūrī. D. Budža tur bija noīrējis mazu dzīvoklīti, kur tas saimniekam uzdevās par amatnieku un kā pierādījumu iegādājās arī ēvelsolu. Bet dibenistabā bija novietota illegālā

literātūra, kur tā tika arī hektografēta; sevišķi lielā daudzumā tur atradās Ed. Veidenbauma dzejas.⁸⁾ Hektografēšana gan, visvairāk konspirācijas dēļ, notika citos dzīvokļos un pat uz laukiem, piem., J. Pelūdes tēva mājās. No Bundžas „komūnas korteļa” šī literātūra ceļoja tālāk. Caurbraucošie biedri to izvadāja.

Galvenais Jelgavas illegālās literātūras transportētājs no D. Bundžas komūnas „korteļa” bija vēlākais Latvijas senātors Fricis Vesmanis. D. Bundžas „kortelis” atradās mūsu ģimnazijas tuvumā, tā ka, no skolas nākdamas, mēdzām ar Lati Veibeli tur iegriezties. „Nupat izlaidu Frici. Ienāca tāds izdēdējis,” jokoja Bundža, „bet izlaidu to varen apaļu”. Vispārim Bundža bija savdabīgā humora un piemilīgās dabas dēļ ļoti iecienīts. Citreiz viņš mūs saņēma ar zobgalīgu pārmetumu: „Meitenes, nu gan nokavējāt. Bija sabraukuši studenti no Tērbatas Ziemassvētku atpūtā un atveda no Rīgas arī ciema kukuļus”. Vēlāk izrādījās, ka atbraucējs bijis Pauls Kalniņš, kuŗu toreiz vēl nepazinu, bet par kuŗu man Anastasija Čikste bija daudz stāstījusi kā par ētiski augstvērtējamu jaunekli. Viņa ar Paulu Kalniņu bija iepazinusies Tērbatā pie Luŗa Paula, kuŗš ieredzēja viņu, bet necieta iedzērājus un jautras dzīves milētājus, pat ja tie bija talantīgi domātāji, kā Fr. Roziņš, J. Kovaļevskis, J. Jansons u.c.

Ludis Pauls darbojās ģimnazistu organizācijā — „vakarniekos”. Sava stūrainā rakstura dēļ viņš personīgi nevarēja gūt lielas simpatijas skolniekos, lai gan viņa idejiskai stājai bija piekritēji. Viņš bija morālists, kas augstāku ētiku gribēja uzspiest citiem.

Nodibinājās strādnieku pulciņi galvenajās Jelgavas fabrikās un darbnīcās Liepājas un Rīgas strādnieku ierosmē. Jānis Pelūde, toreiz vēl Jelgavas reālskolnieks, Bundža un Antons Birkerts bija šo pulciņu organizētāji un vadītāji. Ed. Veidenbauma dzejām bija milzīga revolūcionizētāja nozīme. Viņa dzejas deklamēja strādnieku pulciņos un atklātos sarīkojumos. Arī linu vērpuvju strādniecēm radās kādi pulciņi. Sevišķi Bundža par to rūpējās. Taču tam bija maz panākumu. Gaŗais darba laiks puteklāinās telpās un pēc tam vēl mājas darbi ģimenē gāja pāri viņu spēkiem. „Nedomājiet, ka mēs negribam nākt uz sa-

pulcēm, dzirdēt par strādnieku cīņām citās, brīvākās zemēs, domāt līdzī par strādnieku cīņām pareizā virzienā, bet nav laika, nav spēka. Vīriešiem nav mājas darbu, tie to var". Arī man nācās piedalīties kādos pulciņos. Taisni aizgrābjoša bija strādnieču sirsniņa. Bija neveikli skolniecēm pamācīt gados vecākas, dzīves nastas nomāktas, saliektas sievas. Iemācījāties teicamo runu un drebošu sirdi to norunājām. Viņas saprata mūs un prata atzinīgi novērtēt. Strādnieki nebūt neizturējās naidīgi, nedz rezervēti pret jaunstrāvnieku intelligenci un pret strādnieku cīņas organizētājiem, kā Andrejs Upītis „Plaisā mākoņos” cenšas notēlot un iegaltot. Sevišķi Pelūde un Bundža bija ļoti iecienīti strādnieku pulciņos.

Konspirācijas dēļ sapulces nenotika pie Bundžas. Diskusiju vakari par jaunajām sociālisma idejām notika Čikstes mātes pansijā, kur dzīvoja Fr. Vesmanis un citi skolnieki. Piedalījās arī reālskolnieki, kā Bīmanis, Ķirpēns, Bušs, Likais, Freibergs. Ieradās šad tad arī jaunstrāvnieku vadoņi no Rīgas.

Ticība Marksa-Engelsa teorijām bija tik stipra, ka visām neskaidrībām, kas nesaskanēja toreiz ar Krievijas apstākļiem, meklējām izskaidrojumu savās nepietiekamās zināšanās un izpratnē. Vairāk lasīt, vairāk iedziļināties jaunajās teorijās, lai spētu pārliecināt skolnieku un strādnieku masas.

Paļāvība sociālisma brīnumainajam, ne vien strādniecību, bet visu cilvēci atsvabinātājam, aplaimotājam spēkam bija stipra kā ticība. Nesatricināma bija pārliecība, ka, pārvēršot ražojamos līdzekļus kopīpašumā, tos sociālizējot, automātiski radīsies ideāla nākotnes valsts, kuņā gandrīz vienā rāvienā izaugs sociālistiski domājoši cilvēki un cilvēce pacelsies nepārredzamos kultūras un ētikas augstumos. Sociālistiskās valsts nenovērtēšanu saskatīja kā kapitālistiskās izsūkšanas sekas, kas proletāri-zētos strādniekus dzen šķīru cīņā, kuņai nenovērtami jānovēd pie sociālas revolūcijas uzvaras.

Vācu liberālās pilsonības laikraksti, kā „Vossische Zeitung”, „Berliner Tageblatt” brīvi ieplūda cara Krievijā. Vācu reichstāga runas tur tika plaši atreferētas. Bieži vien Augusts Bēbelis tur runāja par nākotnes valsti pēc lielā sabrukuma: „Lielais „kladeradačs” nāks, vai jūs to gribat, vai nē”, viņš drošā retorikā meta acīs vācu pilsonībai, dziļā pārliecībā paredzēdams

lielo kapitālisma sabrukumu, kas atsvabinās strādniekus no izsūkšanas un sociālās un politiskās apspiestības.

Cilvēki parasti skatās nākotnē pagātnes acīm. Visas līdzinējās lielās pārgrozības bija norisinājušās revolūcionārās cīņās uz barikādēm. Arī Markss savus nākotnes pareģojumus dibināja uz pieredzējumiem pagātnē. Taču sabiedriskās un saimnieciskās dzīves attīstība gāja savu ceļu. Ražojamo līdzekļu pārvēršanu sabiedriskā īpašumā demokrātijas ceļā Markss pielaida vienīgi Anglijā. Ražojamo līdzekļu totālās nacionālizācijas „brīnumdarītājs” spēks izrādījās turpmākā dzīvē par utopiju, ko sevišķi pierādīja Padomju Savienības rūgtā īstenība. 100 gadus uz priekšu noteikt politiskās un sabiedriskās dzīves virzienu un paredzēt tehnikas un zinātnes zilbinošos panākumus nevar neviens. Arī Markss to nevarēja.

Jaunstrāvnieki toreiz uzskatīja, ka carisms nav gāzams ar „narodņiku” atentātiem, bet Krievijas tautām saceloties revolūcijā. Atmiņā nāk kāda raksturīga J. Jansona vēstule no Maskavas, kuņģā viņš rakstīja: „Latvijas likteņa izšķirīgā cīņā uz barikādēm, atvēli man Tev blakām roku rokā stāvēt! Alt Lettland, wir werben dein Leichentuch, wir werben, wir werben”. Cik gaiši un spoži toreiz šķita nākotnes apvārsņi, cik skaidras lielo ideju debesis! Jaunības romantismā tiešām „viss zaigo un laistās!

Tomēr nav jādodomā, ka mēs būtu bijuši tikai lētticīgi jūsmotāji, kas bez jebkādas kritikas piekristu visam, ko lasījām. Teorētiskas diskusijas par Marksa idejām iznāca nereti ar māsas Ances kollēģu, Annas draudzes skolas skolotāju Mierkalnu. Viņš bija progresīvs savos uzskatos, nebija nebūt vecās strāvas piekritējs, bet nekādā ziņā marksists, par kādu Andr. Upītis viņu notēlojis romānā „Plaisa mākoņos”. Mierkalns uztvēra bieži problēmas, kas mums pašiem bija apšaubāmas. „Neatzīdams personas garīgo lomu valsts un sabiedriskā dzīvē, Markss noliedz pats sevi”, Mierkalns mēdza uzsvērt. Tas bija jautājums par idejas nozīmi cilvēku dzīvē. Marksa idejas taču arī bija virzītājs spēks strādnieku cīņai kapitalistiskā iekārtā. Apšaubāma sāka izkļūties arī teze, ka apziņu noteic vienīgi saimnieciskie apstākļi, jo lielais vairums jaunstrāvnieku, marksisma piekritēju, bija saimniekdēli. Engels pats bija bagāta fabri-

kanta dēls. Tātad ne saimnieciskie apstākļi, noteica viņu apziņu, bet idejas.

Nevar visus toreizējo strādnieku pulciņu dalībniekus dēvēt par marksistiem, kā komunisti to tagad dara. Šinīs pulciņos nenotika taču marksisma teorijas studijas, tur varēja tikai aplūkot sociālisma pamatprincipus. Daudziem propagandistiem pašiem nebija īstas skaidrības par marksisma pamatprincipiem.

„Dienas Lapas” sistēmātiskā informācija par Rietumeiropas strādnieku kustību uztrauca mantīgo latviešu pilsonību, kas pulcējās ap Rīgas latviešu biedrību un „Baltijas Vēstnesi”. Vislielāko satraukumu latviešu reakcionārās aprindās tomēr sacēla J. Jansona priekšlasījums Jelgavā 1893. g. „brīvlaišanas svētkos”, kaut arī nepareizi iedomāties, it kā tikai no šī priekšlasījuma būtu sākusies „jaunā strāva”.

Mēs, Jelgavas sociālistiski noskaņotie jaunstrāvnieki, zinājām, ka 1893. g. 30. augusta svētku priekšvakarā, ar adv. A. Stērstes un J. Čakstes atvēli, notiks Maskavas studenta J. Jansona priekšlasījums: „*Domas par jaunlaiku literātūru*”. Mēs jau bijām daudz dzirdējuši par viņa oratora spējām, bet nepazinām personīgi. Savu runu Jansons iesāka ar H. Heines citātu:

„Ein neues Lied, ein besseres Lied,
O, Freunde, will ich euch dichten”.

Tā patiešām bija jauna dziesma toreizējā latviešu sabiedrībā. J. Jansons asi kritizēja visu toreizējo latviešu literātūru, kas zaudējusi nacionālās atmodas laiku ideālus, kļuvusi tukša un sentimentāla. Viņš norāva latvju presē daudzīnātās autoritātes, kā Lautenbachu-Jūsmiņu, Pavasaru Jāni, Purapuķi no viņu augstumiem un iznīcināja viņu autoritāti.

Bet Jansons nevien grāva visu veco, pārdzīvoto, viņš aicināja jaunatni sekot jaunajām strāvām Rietumeiropas literātūrā un sabiedrībā. Viņš uzbūra jaunas zvaigžņotas debesis, jaunas nedzirdētas skaņas, kas brāzmains aizrāva jaunatnes prātus un sirdis, izraisīja jaunatnē iedvesmi ziedot visus spēkus jaunajiem ideāliem par visu apspiesto atbrīvošanu un jaunas dzīves iekārtas ievadīšanu. Viņš aicināja latvju jaunatni un darba tautu sekot Rietumeiropas strādnieku cīņai par sociālismu. Viņš citēja veselus gabalus no A. Bēbeļa „Sieviete un sociā-

lisms" un sauca latvju sievieti cīņā blakus vīrietim par jaunu sociālas taisnības un brīvības valsti.

J. Jansonam beidzot referātu, aplausi un sajūsma negribēja rīmties. Visi gribēja viņam roku spiest un izteikt atzinību. Mēs, skolnieces, bijām sevišķi sajūsminātas, jo Jansons sauca cīņā par sievietes patstāvību un līdzvērtību ar vīrieti. Stipra kļuva apņemšanās ziedot visus dvēseles spēkus cīņai par laimīgu cilvēci nākotnes iekārtā, kur nebūs apspiedēju un apspiesto.

Svētkos bija ieradies arī „Dienas Lapas” pagaidu redaktors, Rīgas advokāts Kristaps Valters, tagadējā jurista un publicista Nikolaja Valtera tēvs. J. Pliekšāns toreiz atradās ārzemju ceļojumā.

Pēc koncerta daži Jelgavas „vakarnieki”, kā Ludis Pauls, Vesmanis, arī mēs, „austrietes” sanācām Daniševska kundzes pansijā, lai pārrunātu Jansona priekšlasījumu. Ar Jansonu draudzīgas attiecības bija nodibinātas jau iepriekšējās dienās. Viņš bija dienas varonis. Mēs nevarējām beigt apbrīnot Jansona runas dāvanas un plašās zināšanas par cittaute literāturu, par ko mēs gan arī interesējāmies, bet Jansons atvēra kā jaunu evaņģēliju, jaunu brīnumu grāmatu par laimīgu, ideālu pasauli sociālisma iekārtā.

Pārrunājām referāta iespiešanu „Dienas Lapā”. Kr. Valters bažījās par grūtībām ar cenzoru. Drīz atgriezās no ārzemēm J. Pliekšāns ar veselu čemodānu sociālistiskas literatūras. Viņš pārveda arī A. Bēbeļa grāmatu „Sieviete un sociālisms”, ko mēs nevien aizrautīgi kā atklāsmi studējām, saīsinātā veidā Bēbeļa grāmatā izteiktās domas tika iespiestas „Dienas Lapā,” tāpat arī J. Jansona referāts (cenzora stipri saviērots).

Iesākās sarakstīšanās un draudzība ar J. Jansonu. Tā turpinājās, ne vien viņam studējot jurisprudenci Maskavā, bet arī vēlāk Tērbatā. No Maskavas viņš rakstīja aizrautīgas vēstules, kas jo vairāk stiprināja iedvesmi cīnīties par cēlo dzīves mērķi — visas cilvēces laimi un labklājību. Kā tas panākams reālā īstenībā, tas gan mums vēl nebija gluži skaidrs.

1893. gada Ziemassvētku brīvlaikā kā parasti, manas draudzenes Anastasija Čikste un Late Veibele pavadīja Vančos, mana tēva mājās, kur pēc mātes nāves man bija jāsaņemnieko.

Mātes pēkšņā nāve, braucot ar negantu zirgu, kas viņu izvieda no ratiem, bija manā jaunībā vistraģiskāk izjustā nelaime. Šo smago pārdzīvojumu izjutu tikpat dziļi kā tēvs. Aizmiršanas varēja dot vienīgi idejisks darbs, diskusijas ar domu biedriem. Lauku vientulība bija grūti panesama.

No tēva izkaulēju ik nedēļas vienu dienu pavadīt Jelgavā, lai piedalītos kopējās debatēs ar citiem Jelgavas jaunstrāvnikiem un vadītu „Austras” sēdes. No vienas dienas bieži vien tamdēļ iznāca divas, pat trīs. Ap Ziemassvētkiem laimīgi pārbrauca no Krievijas mana piemīlīgā māsa Katiņa un pārņēma visu saimniecību. Krievijā viņa bija strādājusi par mājskolotāju. Tēvs bija ļoti laimīgs, un es tāpat. Kopā ar draudzenēm informējām viņu par jaunajām idejām un jaunstrāvnieku darbību, par ko arī viņa ļoti sajūsminājās.

Mums, meitenēm, ar Katiņu un tēvu sēdot novakarā istā svētku noskaņā un pārunās par idejiskām cīņām ar „vecu” strāvu, piepēši ierējās suņi, un sētā ar zvārguļu skaņām iebrauca trijējuga kamanas. Negaidītie viesi bija Kristaps Neiberģis, J. Jansons, J. Kovaļevskis, Jankovskis un Ludis Pauls. Ziemassvētkos tie bija viesojušies netālajā Falcgrāvē, kas piederēja Neiberģa tēvam. Kā svētku dāvanu viņi atveda jaunas sociālistiskas grāmatas, arī A. Bēbeļa „Sieviete un sociālisms”. Sarunas līdz vēlai naktij deva tik daudz jauna, nedzirdēta, kas pavēra atkal plašāku skatu pasaulē. J. Jansons bija ieradies pavadīt Ziemassvētkus Latvijā no Maskavas, kur toreiz norisinājās sīva uzskatu izmaiņa starp vecajiem krievu „narodovolciem—narodņikiem” (tautībniekiem un „tautas gribas aizstāvjiem) un vēl ne visai daudzajiem marksistiem — vēsturiskā materiālisma piekritējiem. Jansons to dzīvi notēloja. Dziļu iespaidu atstāja viņa izteiksmīgi nodeklamētais Turgeņeva „Sliexnis”. Dziļš pārdzīvojums, izšķiršanās par visu apspiesto laimi, upurējot savu personīgo vieglo dzīvi, atsakoties no pagātnes un pārkāpjot sliexni, kur gaida cīņa par apspiestās tautas laimi. Deklamācija mani dziļi aizkustināja. Jansons satvēra manas rokas, teikdams: „Kamdēļ tik saviļņota? Tu taču sliexni sen esi pārkāpusi!”

1894. gada vasarā gatavojos eksāmenam uz Jelgavas sieviešu ģimnazijas 6. klasi. Nebija viegli mācīties. Dārzā kuplo ābeļu

ēnā blakām mācības grāmatām vilināja Bēbeļa „Sieviete un sociālisms”. Bieži ieradās arī domu biedri un biedrenes. Ēnainā dārza pavēnī aizritēja stundas spraigās un atjautīgās sarunās. Sevišķi J. Pelūdes atjautīgais humors debates jo vairāk atsvaidzināja.

Reiz mani un Lati Veibeli J. Jansons aizveda uz Rīgu, lai iepazīstinātu mūs, meitenes, ar J. Pliekšānu, arī ar viņa māsu Dori, kuŗa bija atgriezies no Francijas, kur viņa studēja medicīnu. Apsveicinoties Jansons teica Pliekšānam: „Te es tev atvedu savas meitenes”.

„Dienas Lapas” redaktors Pliekšāns (kā dzejnieks Rainis viņš vēl nebija pazīstams) bija sirsnīgs un runīgs kā mājastēvs. Pie viņa bija ieradies arī Miķelis Valters, nesen atgriezies no Berlīnes, kur bija saticies ar vācu sociālistu vadoni Augustu Bēbeli. M. Valters jau toreiz kā jauns students bija visai imponants. Bet viņa lielās zilās acis bija vēsas. Viņš vispārim likās sevī noslēgts. Mums, meitenēm, viņš nepiegrīza nekādas vēribas. Arī Dora bija laipna pret mums. Rādīja no ārzemēm pārvestās sociāldemokratiska satura grāmatas. Bet reizē bija sajūtama viņas pārākuma apziņa. Viņa toreiz arī bija viena no nedaudzām latvietēm, kas studēja ārzemēs. Krievijā tolaik pastāvēja Pēterpilī sieviešu medicīniskie kursi, bet tie bija pārpildīti, latvietēm tur ietikt nebija iespējams. Tamdēļ latvietes devās studēt uz ārzemēm, galvenām kārtām uz Šveici.

Patiesībā man jau pirms tam bija gadījies ierasties ar tulkojumiem pie „Dienas Lapas” redaktora. Biju ļoti iepriecināta par šo izdevību iepazīties ar mūsu idejisko vadoni. Pukstošu sirdi piezvanīju pie viņa durvīm un biju pārsteigta, ieraugot sirsnīgo, vienkāršo cilvēku, kas nepazīst ne viltus, nedz valšķības, kam sveša ir izlikšanās un ārišķība.

Ar lielu interesi J. Pliekšāns apjautājās par Jelgavas skolnieču un skolnieku pulciņu darbību un veiksmēm. Viņš deva savus norādījumus un ieteica nenobīties no pretinieku zaimiem. „Nespēdami mūs idejiski atspēkot, pretinieki apmētā mūs dubļiem. Bet mēs uzvarēsim!” Šie vārdi man iedvesa jaunu sparū un ticību mūsu ideāliem.

Pēc sirsnīgās atvadīšanās jutu, ka aiz durvīm paliek liels, idejiski un ētiski cēls cilvēks. Kā spārnota klīdu pa Rīgas

ielām. Apmaldījos un ar grūtībām sameklēju ceļu atpakaļ uz staciju.

„Dienas Lapas” aģitācija vērsās arvien plašumā, ieinteresējot strādnieku masas par savām taisnīgām prasībām, un izvērta arī strādniekos, pateicoties jautājumam vakariem, domu par ciešāku organizēšanos strādnieku partijā. Liepājā un Rīgā bija jau 90. gadu sākumā nodibināti dažās fabrikās strādnieku pulciņi. Jelgavas vājā rūpniecība neveda izredzes izvērst plašāku strādnieku kustību. Rīgā turpretim bija jau diezgan lieli uzņēmumi, un lielpilsētas apstākļos bija vieglāk illegāli darboties. 1895./6. gadā arī aktīvākie sociālistiskie jaunieši kā Pelūde, Vesmanis un arī mēs, meitenes, beidzām skolas un atstājām Jelgavu.

Rīgas sociālistu illegālās strādnieku kustības vadītāji, kā telegrafists Kr. Šulcs (mans vēlākais svainis) u.c. aicināja arī D. Bundžu pārcelties uz Rīgu, kur tas varēja kā reportieris strādāt „Dienas Lapas” redakcijā un vakaros apmeklēt strādnieku pulciņus. Aktīvajiem jaunstrāvnikiem izklīstot, Jelgavā šī kustība aplkusa.

Kādā ziemas vakarā, sēdot Fr. Vesmaņa istabā pie aizkurinātas krāsns un pārrunājot kopējo pagātņi skolas dzīvē un jaunstrāvnieceku darbībā, sajūtām reizē visai intensīvi, ka noslēdzies pirmais posms mūsu mūžā. Pagātnē palika aizrautīgais kopējais darbs. Raugoties uguns liesmās, kas iznīcināja Fr. Vesmaņa astoņos ģimnazijas gados aprakstītās lapas un burtnīcas, kļuva sērīgi un melodramātiski ap sirdi. Arī Fricis izšķirīgā dzīves posma pārdomās kļuva it kā sentimentāls. Mezdams ugunī lapu pēc lapas, viņš dziļdomīgi teica: „Tā! Pirmais posms nu sadeg uguns liesmās. Lai notiek! Kāds būs nākošais? Vai vētraiņāks? To redzēsim!” Ilgi sēdējām tai vakarā nākotnes varbūtību pārdomās. Tā bija vienīgā reize jaunībā, kad Fricis ļāva ietkatīties savas noslēgtās dvēseles saviļņojumā. Nākošā posma vētras izklīdināja mūsu Jelgavas jaunstrāvnieceku saimi visos vējos.

Jaunstrāvnieceku kustība kļuva arvien plašāka arī strādnieku vidū. Nelegālo pulciņu vadītāji sajuta organizēta centra trūkumu. Šādā nolūkā notika pirmā sanāksme 1894. g. 14. decembrī Rīgā pie J. Pliekšāna. Nekādus saistošus lēmumus sapulcē nepieņēma jau tamdēļ vien, ka sapulcējušies bija gal-

venokārt studenti, kas atgriezās no augstskolām Ziemeļrietos pavadīt dzimtenē.

Otra sanāksme, jau labāk noorganizēta, notika 1895. gada 25. janvārī Rīgā, P. Stučkas dzīvoklī. Šajā sanāksmē piedalījās Rīgas un Liepājas strādnieku pārstāvji D. Bundža, Kr. Šulcs, liepājniece J. Driega u.c. Jelgavas skolnieku pārstāvji bija Fr. Vesmanis, L. Pāulis, J. Pelūde un „austrietes” Klāra Veilande ar Anastāsiju Čiksti. Bez galvenajiem vadoņiem J. Pliekšāna, P. Stučkas, Kr. Valtera, J. Jansona, vēl piedalījās daži studenti — jaunstrāvniece. Skolotājus pārstāvēja Birkmanis, lauksaimniekus Brigaders (no Tērvetes) un Vagners (no Olaines). Pēc ziņojumiem visplašāk tika debatēts par legālo un illegālo presi.

D. Bundža, Kr. Šulcs, J. Pliekšāns un vēl citi ieteica paplašināt illegālo strādnieku pulciņu organizēšanu, sevišķi uzsverot, ka nepieciešams izlaist uzsaukumus visos konfliktu gadījumos fabrikās. P. Stučka, J. Kovaļevskis un citi „Dienas Lapas” līdzstrādnieki domāja, ka illegāla darbība varot kaitēt legālajai darbībai „Dienas Lapā” un jautājumu vakariem. Bez tam legālā cīņā „Dienas Lapā” iespiežoties daudz plašākās strādnieku aprindās, tamdēļ jāsarģajoties kaut kā tai kaitēt.

Pēc plašākām debatēm nolēma, ka pēc iespējas attīstāma legālā darbība. Illegālo darbību ieteica vest uzmanīgāk, ievērot stingru konspirāciju. J. Jansons sevišķi brīdināja no sakariem ar krievu revolucionāriem studentiem, kuņiem parasti spiegi staigājot pa pēdām. Tas vēlāk tiešām apstiprinājās, Pūcem Maskavā nododot krievu revolucionāriem no Liepājas aizvesto illegālo literātūru: Pūcem sekojot, slepenpolīcija nāca uz pēdām visai Latvijas illegālajai kustībai. Centrālajā valdē par priekšsēdi ievēlēja P. Stučku, par sekretāru J. Pliekšānu un par kasiēri Kr. Valteru.

Diemžēl, jaunā centrālā valde patiesībā nedarbojās Pliekšāna un Stučkas nesaskaņu dēļ. Pliekšānu beidzot „Dienas Lapas” izdevēji aizmuguriski izsēdināja no redakcijas, bet Stučka iesēdās viņa vietā. P. Stučkas piekritēji un „Dienas Lapas” izdevēji pārmeta Pliekšānam, ka tas maz vairs rādies redakcijā, un vainu uzkrāva Aspazijai.

Aspazijai pieder liels nopelns, ka viņa pirmā atrada Pliekšānā-Rainī dzejnieka ģēniju un palīdzēja tam pārvarēt mazvēr-

tības sajūtu un modināja viņā ticību savām dzejnieka spējām. Var jau būt, ka tas zināmā mērā traucēja viņa darbību redakcijā.

Bet galvenais vainīgais, kas Pliekšānu—Raini aizmuguriski izsēdināja no redakcijas, bija „Dienas Lapas” izdevējs P. Bisenieks, kas baidījās, ka spilgtas sociālistiskas tendences dēļ laikrakstu varētu slēgt. Viņš cerēja, ka Stučka būs mērenāks.

Pēc vēlēšanām sastapu J. Pliekšānu blakus istabā noskumušu sēdam, sarunā viņš pareģoja, ka šādā sastāvā Centrālā Komiteja nebūs darba spējīga.

Tā arī bija. Jaunievelētā 3 vīru Centrālā komiteja nedarbojās. Nepildīja arī sanāksmes lēmumu, ka izdodams uzsaukums, kas noskaidrotu tautai reakcionārās pilsonības rīcību svinēt V dziedāšanas svētkus par godu cara valdības latvju tautas nebijušai brīvlaišanai. P. Stučkam pat vajadzēja tāpēc ierasties Jelgavā, lai paskaidrotu Jelgavas biedriem ievēlētās Centrālās komitejas bezdarbības iemeslus. Viņš taisnojās, ka sadarbība neesot iespējama un ka neesot arī aparāta proklamāciju izdošanai. Atgādinājām, ka Jelgavā taču jau tikusi hektografēta „Erfurtes programma” un Veidenbauma dzejas. „Dienas Lapa” joprojām centās aizplīvuroti turpināt turēties sociālistiskā, resp. strādnieku interešu virzienā. Bet cenzors Ruperts arvien vairāk sāka svītrot pat vienkāršas korrespondences par strādnieku apstākļiem Rīgas fabrikās. Lasītāji, sevišķi strādnieki, sāka sūdzēties, ka „Dienas Lapa” paliekot arvien bālāka.

Taču illegālo pulciņu vadītāji joprojām turpināja savu darbību. Arī skolotāji, kā V. Dermanis, Indr. Rītiņš, Dreimanis, iesaistījās šajā darbībā. Tie uzstājās arī strādnieku legālo biedrību rīkotos jautājumū vakaros, bet gāja arī kā propagandisti uz pulciņu sanāksmēm. Sevišķi V. Dermanis guva klausītājos lielu piekrišanu.

Illegālā kustība vērsās plašumā. Strādnieku pulciņi nodibinājās pilsētās. Tāpat laukos, ne vien laukstrādniekos, bet arī amatniekos un pat vecsaimniekos radās daudz piekritēju. Toreizējā skolu jaunatne, kas vairumā nāca no lauksaimnieku ģimenēm, uzskatīja par pamatprincipu cīņu par taisnīgāku dzīvi. Plašās lauku ļaužu aprindās tas atrada dzirdīgas ausis. 90. gados vēl smagi izjuta vācu muižniecības netaisnās privilēģijas, saimniecisko atkarību un cara valdības spaidus.⁹⁾

IV UZ PĒTERPILI UN ATPAKAĻ DZIMTENĒ

*Mesti ir kauliņi,
Brāžiet uz priekšu, viesuļi!*
J. Rainis

1896. gada vasarā pabeidzot ģimnazijas 7. klasi pacēlās jautājums, vai palikt paidagoģiskajā klasē un gatavoties skolotājas amatam kā Ella Jēkabsone un Anna Rūmane, vai doties uz Pēterpili studēt. Skolotājas amats mani nekad neinteresēja. Bet studēt Krievijā toreiz sievietēm bija gandrīz neiespējams. Vienīgi sieviešu augstākie kursi bija pārpildīti. Atlikās vēl — zobārstniecības studijas.

Bez tam Pēterpilī jau gadu desmitiem kūšāja revolūcionāro cīņu un virzienu vilņi. Tur paceltām galvām uz karātavām bija kāpuši dekabristi, A. Zeļabovs, Sofija Perovska u.c. Māsa Ance, kas toreiz strādāja kā asistente prof. Leshafta fiziskās audzināšanas institūtā, pārbraucot dzimtenē brīvlaikā, arvien informēja par galvas pilsētas atklātām diskusijām. Arī es izlēmu doties uz Pēterpils zobārstniecības kursiem.

1895. g. jūnijā pirmo reizi satikos pie savas draudzenes Anastāsijas Čikstes viņas mātes pansijā, kur parasti uzturējās, ar Tērbatas universitātes medicīnas studentu *Paulu Kalniņu*. Šajā jaukā jūnija dienā sākās mūsu mūža lielā mīla, tā sakot, no pirmā acu uzmetiena, un tā neaptumšota ilgusi 50 gadus līdz Paula nelaimīgajam mūža galam 1945. g. 26. augustā un pāri kapam vēl līdz šai dienai.

Pa ceļam uz Pēterpili, kurp devos ar maziem naudas līdzekļiem, bet lielu dūšu, piedalījos *illegālistu apspriedē* Rīgā, Dr.

A. Krumberga dzīvoklī. Dr. A. Krumbergs likās visai nosvērts, noteikti sociālistiskiem uzskatiem. Viņš labprāt kavējās jauniešu sabiedrībā spraiģā domu izmaiņā. Viņa humors bija izsmalcināti smalkjūtīgs. Viņš gan reti jokoja.

Apspriedē piedalījās D. Bundža, Kr. Šulcs, E. Rolavs, J. Vāgners, Pauls Kalniņš, J. Pelūde un vēl daži Rīgas pulciņu pārstāvji. Sapulcei bija informātīvs raksturs. Diskutēja par illegālās darbības paplašināšanu. „Dienas Lapā” pavisam vairs nevarēja parādīties raksti par darba apstākļiem fabrikās, pat ne par nelaimes gadījumiem. Cenzora sarkanais zīmulis bija „Dienas Lapu” padarījis arvien piesardzīgāku, bālāku.

Cenzūras apstākļu dēļ sapulce atzina, ka doma izdot jaunu strādnieku laikrakstu bija illūzoriska, paredzot tā tūlītēju aizliegšanu. Bez tam pulciņu kasēs nebija tik daudz naudas, lai laikrakstu finansētu. Tamdēļ Andreja Upīša apgalvojums „Plaisā mākoņos”, it kā Pārdaugavas strādnieki nopietni diskutējuši jautājumu par sava laikraksta izdošanu ir vienkārša fantazija.

Runāja gan par illegāliem hektografētiem uzsaukumiem. Bet laikrakstu izdot Latvijā visi atrada par neiespējamu. Īstu strādnieku laikrakstu ar sociālistisku saturu varētu izdot ārzemēs, bet arī tas finansiāli nebūtu iespējams. D. Bundža plaši referēja par augošo streiku kustību. Pat neorganizētie strādnieki sekojot aicinājumam saimniecisko, nehygienisko darba apstākļu dēļ piedalīties streiku kustībā. Diskusijas bija diezgan plašas, aizrādīja, ka strādnieku pulciņu centrs būtu ciešāk un plašāk noorganizējams. E. Rolavs ierosināja stāties sakaros ar krievu sociālistiem. Tā kā Rīgā toreiz tādu krievu sociālistu organizācijas nebija, tad viņa ierosinājums palika nediskutēts.

Pēc sapulces visi gājām pacilātā garastāvoklī pa dzelzs tiltu pāri Daugavai uz Jonatana biedrības jautājumu vakaru. Runātāju šajā vakarā bija tiku tikām. Pēc tam aizbraucu uz Pēterpili.

Rudenīgā, miglainā Pēterpils atstāja grandiozu, bet drūmu, baismīgu iespaidu. Ņevas prospekta skaļums, trauksme, pārpildītie veikali, bagātība skatu logos apžilbināja ar savu neredzēto spožumu un mirdzumu.

Pēterā Lielā piemineklis, seno gadsimtu arhitektūras stilā

celtā Kazaņas katedrāle, mūzeji, milzīgā Publiskā bibliotēka bija cara Krievijas kultūras un gara monumenti. Dienas un nedēļas aizgāja, staigājot pa mūzejiem un sēdot Publiskajā bibliotēkā, kur varēja atrast legālos marksistiskos žurnālus un arī citu virzienu literātūru.

Bet viss tas palika sirdij diezgan svešs. Viscaur bija sajūtams carisma režīma dzelžainais, brīvību smacējošais gars un stingums. Arī zobārstniecības studijas nevarēja kaut cik atbilst manām slāpēm pēc filozofiskām un sociālām zinātnēm. Ieejot praktisko darbu laboratorijā, jutos nemājīgi, kā lielā modernā virtuvē. Bet gribot negribot vajadzēja samierināties.

Krievijā studējošā jaunatne tāpat aizrautīgi sekoja un diskutēja par sociāldemokratu un sociālistu-revolucionāru domstarpībām. Lielā streika kustība, kas izvērtās 90. gadu otrajā pusē Pēterpilī, aktīvizēja arī studējošo jaunatni. Šie streiki panāca to, ka cara valdība bija spiesta izdot likumu par 10¹/₂ stundu darba laiku. Arī Rīgā tanī laikā notika vairāki streiki. D. Bundža rakstīja no Rīgas par streiku Baltijas vagonu fabrikā: „Niknāko meistarū izķerrojām pa vārtiem un izmetām uz ielas, kā noblākšķēja vien”.

Tomēr Pēterpils dzīve nedeķa cerēto politiskā ievirzē. Latviešu jaunstrāvnieku studentu pulciņš nebūt nebija tā laika Pēterpils idejisko strāvojumu tiešā ietekmē. Pulciņā nebija spilgtu, idejiski pārliecinātu personu. Sociāldemokratisko studentu priekšgalā atradās inš. zin. stud. Jurjānis (pēc krievu paražas saukts Ivans Martiničs). Viņš visilgāk bija studējis un bija arī visvairāk iedziļinājies sociālisma idejās. Viņš bija ļoti sirsnīgas dabas, svešajā pilsētā izpalīdzīgs un mums, meitenēm, patiens draugs. Kaut kādi sakari viņam bija ar krievu soc.-dem. illegāliem virzieniem, bet no ciešākiem organizatoriskiem sakariem viņš aturējās, baidīdamies sakompromitēties. Šad tad viņš zināja mums šo to pastāstīt par krievu iekšējiem strīdiem, bet par tuvāku sadarbību ar krieviem latviešu soc.-dem. pulciņā nebija ne runas. Zināmu piesardzību gan vajadzēja ievērot.

Krievu illegālisti rīkoja sanāksmes augstāko sieviešu kursu, prof. Leshafta kursu un arī universitātes telpās. Sakarā ar prof. Tugana-Baranovska un P. Strūves lekcijām Pēterpils universitātē, šīm sapulcēm bija gluži legāls raksturs. Parasti gan kādā

mazākā telpā illegālistu vadītājas personas informēja savus biedrus par vispārējo politisko stāvokli un revolūcionāro situāciju. Iznāca arī šajās slēgtajās sapulcēs šad tad piedalīties. Tur atbalsojās Vācijas sociāldemokrātu cīņa starp K. Kautski un E. Bernšteinu. Latviešu pulciņā, zināms, arī debatēja par domstarpībām starp marksistiem un revizionistiem.

Pulciņa sapulces kļuva interesantākas un dzīvākas, J. Pelūdem un Latei Veibelei ierodoties Pēterpilī. Arī Pelūdi neapmierināja Pēterpils dzīve. Vienīgais prieks, kā viņš teica, bija par legālajiem žurnāliem un legālo un puslegālo diskusiju sapulcēm. Apšaubāmi ir apgalvojumi, it kā J. Pelūde būtu stājies sakaros ar Ļeņina „Darba atsvabināšanas grupu”. Uz universitātes eksāmeniem gatavodamies, viņš dzīvoja klusi. Nekad viņš nekā neminēja par kādiem sakariem ar minēto grupu. Ja viņam tādi būtu bijuši, viņš katrā ziņā būtu savedis mūs sakaros ar to. Taisni viņš sūdzējās, ka mums trūkstot aizraujošas politiskas darbības.

Īsais, politiskā ziņā maz nozīmīgais Pēterpils posms drīz izbeidzās. Ziemassvētku brīvlaikam sākoties un naudas līdzekļiem izbeidzoties, devos mājup. Savu profesionālo zobārstes izglītību varēju turpināt tikai pēc vairākiem gadiem Rīgā, zobārstniecības skolā, bet eksāminēties un iegūt diplomu vajadzēja Tērbatā.

Pa ceļam apstājos Tērbatā, kur Pauls Kalniņš studēja medicīnu. Paulam Tērbatā bija labi draugi, arī igauņu sociāldemokrātu vādonis M. Martna, kuņa ģimenē pavadījām daudz patīkamu brīžu.

Tērbatas „Pīpkalonijā” valdīja idejiski mošāks gars nekā Pēterpils latviešu soc.-dem. studentu pulciņā. Vairāki „Pīpkalonijas” biedri bija nopietni iedziļinājušies zinātniskā sociālisma teorijās: K. Kasparsons, Aleksandrs Dauge, F. Roziņš un citi bija jau skolu jaunatnei pazīstami no viņu rakstiem „Pūrā” un „Dienas Lapā”. Ed. Veidenbauma ietekme bija vēl joprojām stipri izjūtama.

Viens no savdabīgākiem bija Fr. Roziņš. Savai ārienei viņš nepiegrīza nekādu vērību. Diskusijās un arī personīgās sarunās viņš bija asprātīgs un attapīgs un prata veikli uztvert un „āzēt” citus, kāpēc bija iesaukts par Āzi. Viņa humors bija griezīgs.

*Klāra un Pauls Kalniņi Sociālistiskās internacionāles kongresā
Marseļā 1925. g.*

Arī J. Jansons bija pārnācis uz Tērbatu studēt, bet visvairāk gan uzturējās Rīgā, „Dienas Lapas” redakcijā. Visdraudzīgākās attiecības Paulam Kalniņam bija ar brāļiem Aleksandru un Paulu Daugi. Vēlākā dzīvē Aleksandrs Dauge, savas sievas ietekmēts, aizgāja no sociālisma. Pauls Dauge gan nenoslīka pilsoniski seklajos ūdeņos, bet 1917. g. pieslēgās P. Stučkam u.c. lieliniekiem. K. Kasparsons bija klusas, nopietnas dabas cilvēks. Viņš parasti sēdēja klusi vērodams savus biedrus, lēni nosmīnēdams par viņu pārgalvībām. Viņš bija bez patosa un ārišķības, īsts zinātnieka tips. Andrejs Upītis viņu gluži nedi-bināti dēvē „Plaisā mākoņos” par ārkārtīgi godkāriģu, kāds viņš pavisam nebija. Būtu varbūt labāk, ja tas tā būtu bijis. Tad viņš nebūtu savu zinātnieka karjēru upurējis savas sievas materiālās labklājības iekārei. Kā vientuļš trimdinieks viņš miris Dānijā 1962. gadā. Bet toreiz, 90. gados, šie redzami „pīp-kaloņi” bija priekšzīmīgi zinātniskā sociālisma pētnieki, kas latvju jaunatnei iedvesa dziļu cieņu pret zinātņi.

Pēc dažām ierosmē un personīgā labsajūtā pavadītām die-nām devos uz Jelgavu. Kā parasti, apmetos Čikstes mātes pan-sijā, kur mani sagaidīja vecie draugi un biedri no skolas lai-kiem. Pirmajā vakarā pārrunas un domu izmaiņa negribēja beig-ties. Līdz vēlai naktij diskutējām un nevarējām beigt cits pēc cita stāstīt par notikumiem un vērojumiem politiskajā dzīvē.

Piepeši jutu, ka uz brīdi pārtrūka pavediens, it kā iekritu bezsamaņā. Izrādījās, ka Pēterpilī esmu inficējusies ar vēdera tīfa bacīļiem. Pēc tīfa piesitās išsiass, muskuļu iekaisums vienā kājā. Sāpes bija tik lielas, ka nevarēju kustēties vairāk kā mē-nesi. Mani pārcilāja ar palagiem.

Šajā diezgan neapskaužamajā stāvoklī mani pansijas biedri izturējās pret mani visai sirsnīgi un izpalīdzīgi. Jau pēc kādām nedēļām, kad tikko biju atguvusi pa īstam samaņu, tie nāca man kavēt laiku pie gultas. Visas tā laika jaunstrāvnietu poli-tiskās aktuālītātes tika iztirzātas manā pussamaņas stāvoklī. Kad runas kļuva pārāk skaļas, iejaucās Čikstes māte, kuņas istabā es gulēju, un aprāja, aizrādīdama, ka ārsts ieteicis mieru un klusumu.

1897. g. pavasarī pēc atveseļošanās aizbraucu pie tēva uz Vančiem. Pagāja vēl ilgs laiks, līdz atveseļojos no tīfa sekām.

Braucu bieži uz Jelgavu, lai uzturētu sakarus ar turienes skolnieku organizāciju. Toreiz aktīvākie bija reālskolnieki. Par ģimnazijas „vakarniekiem” nekā vairs nedzirdēja, kopš Fr. Vesmanis un Ludis Pauls bija atstājuši Jelgavu. Aktīvākie reālskolnieki tolaik bija Jānis Ozols, Bīmanis, Ķirpēns, Libietis u.c. Čikstes mātes pansijā notika atkal sociālistu apspriedes. Bija daudz sarežģītu jautājumu. Labi, ka šad tad Čikstes pansijā ieradās J. Jansons, J. Rainis, J. Kovaļevskis, Fr. Roziņš ar referātiem, un tā diskusijās iztirzāja daudzus principiālus jautājumus. Dzīvas pārrunas rosījās par vēsturiskā materiālisma pamatprincipiem. Engelsa filozofijai bija visvairāk piekritēju. Atceros, kādā no daudzajām Jelgavas jaunstrāvnieceku apspriedēm J. Jansons un J. Rainis referēja par Engelsa filozofiju, norādot uz filozofijas, ētikas un vispārīgu lielu idejisko ietekmi sabiedriskajā dzīvē. Tāpat J. Pelūde jau toreiz mēdza uzsvērt garīgās kultūras, arī reliģijas un atziņu ietekmi materiālo un sabiedrisko apstākļu veidošanā. Arī vēlāk, Šveices emigrācijā, Bernē izveidotajā partijas žurnālā „Sociāldemokratā” J. Pelūde polemizēja ar Fr. Roziņu par šiem jautājumiem. Jaunās strāvas spēcīgā plūsma turpinājās.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several paragraphs and is mostly mirrored across the page.

V LIELĀ SAGRĀVE UN JAUNĀ MAIŅA

*Brāz bangas tu, naidīgā pretvara —
Mēs tāles sniegsim, kur laimība!*
J. Rainis

Maijā Tērbatas universitātē lekcijām beidzoties un vasaras pārtraukumam iestājoties, Pauls Kalniņš tika aicināts „Dienas Lapas” redakcijā. Lai satiktos ar Paulu, bieži braucu uz Rīgu, sevišķi sestdienās, lai svētdienās, kad redakcijā nebija jāstrādā, kopā dotos kādā izbraukumā ārpus Rīgas.

19. jūnijā (v.st.) pēc redakcijas slēgšanas izbraucām uz Siguldu, izstaigājām skaistos Gaujas krastus un apmeklējām arī K. Kasparsonu viņa tēva mājās. Pirmdienas rītā, kad atgriezāmies Rīgā, mūs pārsteidza ziņa par plašajiem jaunstrāvnieku arestiem. Bija arestēta arī „Dienas Lapas” redakcija ar Pēteri Stučku priekšgalā. Pavisam bija izkratītas 138 personas, 87 no tām arestētas. Kas bija paguvuši kaut kā paglābties, tie emigrēja, vai paslēpās kaut kur Krievijā pie paziņām vai radiem. Tas toreiz bija iespējams, jo cara žandarmērija nebija tik laba izsekotāja kā komunistu „čeka”. Mēs, protams, tūlī atstājām Rīgu un steidzīgi paziņojām par draudošām briesmām tiem biedriem, kuŗi vēl atradās uz brīvām kājām. Jau 21. jūnijā Krievijas iekšlietu ministrs Goremiškins aizliedza „Dienas Lapu” uz 8 mēnešiem.

Tā kā Paulu pirmajā rāvienā aresti neķēra, viņš rudenī aizbrauca uz Tērbatu, lai beigtu medicīnas fakultātes kursu. Tas viņam arī izdevās, bet decembrī viņu arestēja, pārsūtīja uz Rīgu un beidzot uz Jelgavu, kur nosēdēja cietumā 5 mēnešus. Atbrīvots, viņš atkal steidzās uz Tērbatu, lai izturētu ārsta galīgo eksāmenu.

1897. g. rudenī arī mani arestēja Vidzemē, Aumeisteres skolā, kur ar liberālā tautskolu inspektora Fr. Brīvzemnieka gādību biju dabūjusi skolotājas vietu. Mani nosūtīja pie tēva uz Vančiem policijas uzraudzībā.

Cara laikā policijas uzraudzība lielā mērā atkarājās no vietējā policista („uradņika”). Mani uzraudzīja Zaļenieku uradņiks, kam vairāk rūpēja kāds lieks grasis, jo policistu algas bija ļoti zemas. Tā kā Zaļāmuiža atrodas patālu (verstis 10) no Vančiem, viņš mani uzraudzīt ieradās diezgan reti. Tamdēļ es bieži ierados Rīgā un Jelgavā, lai piegādātu ēdamlietas Paulam un citiem ieslodzītiem paziņām un lai satiktos ar brīvībā palikušiem biedriem. Reiz manas prombūtnes laikā, kā par nelaimi, bija ieradies uradņiks uz pārbaudi. Tēvs, saprotams, ļoti uztraucies, nesaprazdams ātrumos kā izskaidrot manu prombūtni. Bet uradņiks, saprazdams, ka radusies izdevība izmantot stāvokli, teicis: „Rublis runā, un rublis cieš klušu”. Saņēmis 3 rubļus, tas apmierināts aizbraucis.

D. Bundža un H. Punga devās uz ārzemēm, lai rūpētos par nelegālās literatūras izdošanu. Tilzites tuvumā tie pārgājuši robežu, tvaikonī aizceļojuši uz Londonu un no turienes tālāk uz Bostonu. D. Bundža ar turienes latviešu strādnieku pabalstu izdeva pirmo sociālistisko mēnešrakstu „Auseklis”, ko tad vēstulēs pārsūtīja uz Latviju. Bostonas latviešu savienība izdeva arī D. Bundžas sarakstīto brošūru „Katra strādnieka ievēribai”. Diemžēl, pēc 4 gadu darbības D. Bundža bija spiests tuberkulozes dēļ atgriezties Eiropā, kur viņš 1901. g. mira Mentonā.

Fr. Vesmanis un Fr. Roziņš devās uz Londonu, kur tie atrada paspārni un darbu krievu liberāļa Čertkova spiestuvē. Vēlāk, sazinājušies ar citiem Eiropas latviešu emigrantiem Šveicē (E. Rolavu, E. Skubiķi un M. Valteru) un ar Berlīnes pulciņu, viņi nodibināja „Vakareiropas sociāldemokratu savienību” un 1899. g. jūnijā izdeva mēnešrakstu „Latviešu strādnieks”. Žurnālu rediģēja Fr. Roziņš, bet Šveices sociālistiem bija paredzētas līdzredaktoru tiesības. Manuskriptu pārsūtīšana šurp un turp radījusi nesaprašanos starp šīm grupām. Vēlāk šķēlšanos veicināja idejiskās domstarpības, emigrantiem Šveicē nosveņoties uz sociālistu-revolūcionāru pusi. Bet Latvijā par to mums nekas nebija zināms.

Līdz tiesas spriedumam apcietinātos jaunstrāvniekus turēja cietumā. Dr. A. Krumberga nervi neizturēja žandarmu kverkšķināšanu. Viņš izdarīja pašnāvību.¹¹⁾ Pēc pieciem mēnešiem Paulu atsvabināja. Kas tā bija par ārkārtīgu laimi, kad viņš kādā dienā pilnīgi negaidot ieradās Čikstes mātes pansionātā, kur toreiz uzturējās! Pauls steidzīgi devās uz Tērbatu, lai nokārtotu beigu eksāmenus un iegūtu ārsta diplomu, pirms viņš nav izslēgts no universitātes kā „polītiski neuzticams”.

Pēc ārsta diploma iegūšanas satikāmies ar Paulu Tērbatā, kur notika mūsu laulības, diviem lieciniekiem, Martnam un Kasparsonam, klātesot. Mūs salaulāja Tērbatas Pēterļa baznīcas mācītājs savā mājā, bez kādām ārējām ceremonijām.

Paulam nu vajadzēja iāšķirties, kur uzsākt ārsta praksi. Tas bija diezgan sarežģīts jautājums, jo spriedums jaunstrāvnieku lietā vēl nebija pasludināts. Mūs vilināja Tukums ar savu skaisto kalnaino apkārtni. Paula ģimnazijas laika biedrs, adv. Zumbergs, mums sevišķi ieteica apmesties Tukumā, kur toreiz nebija neviena latviešu ārsta. Dzīvojām Lielajā ielā. Skaista, pievilcīga bija Tukuma apkārtnē. Durbes leja un parks, Milzu kalns, Smārdes ceļa kapsētas kalniņš, kurp bieži aizstaigājām.

Idilliskajā Tukumā 1899. g. 26. aprīlī (v.st.) piedzima mūsu vienīgais dēls *Brūno Haralds*. Jau pirms Brūno piedzimšanas pie mums ieradās no Pēterpils Paula māsa Emīlija un mana māsa Ance. Mīlīte bija beigusi Pēterpils vecmāšu kursus, bet Ance joprojām strādāja prof. Leshafta kursos kā asistente. Tukuma idillē abas viešņas no Pēterpils ienesa spirtu garu. Dažkārt diskusijas ievilkās līdz vēlai naktij, ja vien jaunpiezimušais pilsonis tās netraucēja.

Idejiskās diskusijas pārtrauca ziņas par „*Rīgas dumpi*”¹²⁾ Cik no laikrakstiem varēja spriest, Rīgas strādnieces bija uzsakušas atklātu cīņu ar saviem apspiedējiem — darba devējiem. Lai iegūtu skaidrību, Pauls aizbrauca uz Rīgu satikties ar tur vēl palikušajiem biedriem. Brāļi Vilis un Jānis Straujāni un V. Rikveilis informēja, ka dumpis izcēlies spontāni Džūtes fabrikā, strādniecēm prasot algas paaugstinājumu. Aiz solidaritātes streikam pievienojās 28 fabrikas ar 12.332 strādniekiem. Sadursmēs ar policiju un kaņaspēku bija daudz kritušu, ievainotu un arestētu.

Vilis un Jānis Straujāni un V. Rikveilis, saziņā ar dažiem Rīgas politehniskā institūta studentu biedrības „Zemgalijas” biedriem, bija spēruši soļus, lai strādnieku spontāno kustību ievadītu organizētās sliedēs. Students Zutis uzrakstījis uzskatumu, tas hektografētā veidā izplatīts streikotājos. Tam bijis liels iespaids. Ne vien streikotājas Džūkstes fabrikā, bet visi simpatizējošie strādnieki jutušies pacilātā gara stāvoklī, redzēdami, ka viņi nav bez vadības un ka atkal darbojas illegālā sociāldemokrātu komiteja.

Pauls pārbrauca no Rīgas visai apmierināts par iegūto informāciju, sevišķi par jauna sociāldemokrātiska kodola organizēšanos. Viņš bija apmeklējis arī dažus „Zemgalijas” biedrus, kā J. Ozolu, J. Asari, Zuti u.c. Tie bijuši visi sparīgi noskaņoti. Pauls uzsvēra, ka „rodas jauni spēki, kas grib darboties mūsu garā”, bet pats „dumpis” liecina, ka mūsu 90. gadu darbs un „Dienas Lapas” aģitācija kritusi auglīgā zemē. „Cik labi būtu palikt Tukumā un uzturēt sakarus ar Rīgas biedriem”, viņš teica.

Bet — šādu nodomu izjauca iekšlietu ministra pasludinātie administratīvie sodi jaunstrāvnikiem. Paulu izsūtīja uz diviem gadiem ārpus Latvijas. Mēs izvēlējāmies Lietuvas miestu *Žagari*, kas atradās tikai puskilometra aiz Kurzemes robežas un pāris jūdzes no mana un Paula tēva mājām.

Vasaru pavadīju Vančos, kur Brūno vizinājām pa ābeļdārza celiņiem un guldījām lielo ābeļu paēnā. Bieži tur ieradās Pauls ar divriteni no Žagares, arī biedri no Jelgavas un Rīgas. Rudenī pārcēlāmies uz nabadzīgo Žagares miestu.

Sevišķa nozīme šim dzīves periodam bija ārzemju literatūras transporta noorganizēšana caur Žagari uz Rīgu. Berta Vesmane (Fr. Vesmaņa sieva) bija ļoti riskantās operācijas kārtotāja cauri Lietuvai līdz Žagarei, kur transportu saņēma mūsu draugs un biedrs K. Jansons, Nariškina muižas kasieris, kas transportu vadīja tālāk uz Rīgu. Ieradusies ar literatūru no Londonas, Berta bija apbraukājusi visu Vācijas-Lietuvas pamali, ar vācu biedru palīdzību atradusi uzticamus kontrabandniekus. Pārnākusi slepeni stipri nosargāto robežu, viņa piepeši ieradās pie mums Žagarē. Prieks bija neaprakstāms, kad kādā novakarē mūsu vientuļajā mājīnā ieradās mazā, vitālā Berta. Savā četru

gadu prombūtnes laikā Londonā, viņa bija daudz piedzīvojusi un varēja mums sniegt plašu informāciju par Rietumeiropas sociāldemokrātu kustību. Bertas savdabīgā, jautrā humora piesātinātais stāstījums mums deva labu attēlu par dzīvi aiz Krievijas robežām. Vēlāk transporta pārvešanai no Žagares uz Rīgu ieradās Henriete Adele Dermane, saukta „Saša”. Šai laikā sākās mūsu sirsnīgā draudzība ar Sašu, kas turpinājās visus illegālos laikus, līdz viņa 1920. g. atgriezās Latvijā no ASV kā pārliecināta komuniste.

1901. gada pavasarī beidzās Paula izsūtīšanas laiks. Par dzīves vietu izvēlējamies *Jelgavu*. Dzīvokli dabūjām Lielajā ielā 21, virs Alunāna spiestuves. Tas bija visai izdevīgi, vēlāk proklamācijas novelkot, jo drukas smaka neradīja blakus iedzīvotājiem aizdomas.

Vispirms bija jākopo visi vēl no jaunstrāvnieku laikiem Jelgavā un apkārtnē atlikušie sociāldemokrāti, lai nodibinātu noteiktu organizāciju.

Konspirācijas dēļ 1901. g. 31. jūlijā tika sarīkota Platones „Smedēnos” zaļumballe, kur Vircavas un Platones jaunieši sabrauca izdejojoties „pie labas ragu mūzikas”, kā mēdza rakstīt afišās. Tur tad ieradās arī prāvs mūsu biedru pulciņš. Smedēnos bija plašs, parkam līdzīgs ābeļdārzs. Tumsai iestājoties, mūzikai skanot un jauniešiem jautri dejojot, ne publikai, nedz policijai nevarēja ienākt prātā, ka attālā dārza stūrī norisinās vēsturisks akts Zemgales strādnieku kustībā.

Klusi un neuzkrītoši tur salasījās Zemgales jaunstrāvnieku jaunā maiņa, lai nodibinātu *Kurzemes sociāldemokrātu grupu*. Pirmie soļi vēl bija nedroši, organizācijas vārds it kā par skaļu. Bet darba prieks un momenta svinīgums klātesošajiem bija jo lielāks. No Rīgas bija ieradies Ansis Buševics. Komitejā ievēlēja Paulu, Emīliju un Klāru Kalniņus, Kārli Kurševicu (Liepu), R. Endrupu, Veisu un Lencmani (Ķenci).

Vispirms bija jārada aktīvais kodols intelligencē un skolniekos un jānostiprina sakari ar strādniekiem. Ar labu veiksmi Jelgavā darbojās Krāmera fabrikas strādnieks Lencmanis. Viņš noorganizēja pulciņus arī citās toreiz nelielajās Jelgavas fabrikās. Arī starp ierēdņiem bija vairāki sociāldemokrātu biedri, kā K. Kurševics, R. Endrups, Veiss.

Skolnieku pulciņos rosīgi darbojās J. Ozols, Rozenbergs, Kreiers, Pauls Neibergs, Jūlijs Daniševskis. Iknedēļas skolnieku sapulcēs referēja paši skolnieki par marksisma pamatmācībām. Pulciņu sēdēs piedalījās arī skolnieces, kā Alvīne Janava, Rutentāle, Zete Neiberga, Irēne un Lonija Treigūte. Organizēt skolnieku pulciņus bija ļoti svarīgi, lai radītu jaunu propagandistu kadru.

Plašākas aģitācijas nolūkā Kurzemes grupas komiteja atzina, ka nepietiek ar hektografētām lapiņām, kas strādniekiem grūti salasāmas, bet ka jāizlaiž tipografiski iespiestas proklamācijas. Burtus illegālai spiestuvei sagādāja E. Bīriņš, pēc aroda burtlicis, vēlākais Latvijas ģenerālkonsuls Londonā. Īsi pirms Ziemassvētkiem izbraucām abi ar Lencmani ar burtu kasti uz Vančiem, nostaigājot pēdējo ceļa gabalu ar smago kasti kājām konspirācijas nolūkā. Mājās mūs jau gaidīja Pauls, viņa māsa Emīlija, K. Kurševics un Veiss kā speciālists.

Novilkām mājas augšējā stāvā 5—6000 eks. Paula sarakstīto proklamāciju „*Miers virs zemes*”. Ziemassvētkos un Jaungada vakarā tās izplatīja Zemgalē gandrīz pie visām baznīcām, kur tās kaisīja jaunieši. Arī Baltijas soc.-dem. organizācija, tāpat Liepājas grupa tās rosīgi izplatīja Kurzemē un Vidzemē. Uzsaukums aicināja organizēties cīņai ar muižnieku feodālo varu, tai pakalpīgo garīdzniecību un, gāžot cara valdību, nodibināt demokrātisku republiku un sasaukt tautas vēlētu satversmes sapulci. Visi bijām pacilātā gara stāvoklī, apzinoties, cik lielu satraukumu lauku ļaudīs, saimniekos un laukstrādniekos, sacels šis jaunais „evanģēlijs” par mieru un laimi virs zemes.

Proklamācijai „*Miers virs zemes*” bija svarīga vēsturiska nozīme, tā bija pirmā iespiestā sociāldemokrātiskas organizācijas publikācija.

Par slepeno iespiešanu bija rūpējusies mana māsa Kate, kas precējusies ar Kr. Šulcu. Kad Šulcs pēc jaunstrāvnieku prāvas bija izsūtīts uz Slobodsku, arī viņa aizbrauca turp. 1910. gadā viņa pati „iekrita” kāda biedra nodevības dēļ. (Vančos toreiz atradās viena no LSD centrālās komitejas spiestuvēm.) Viņu notiesāja mūža nometināšanā Sibīrijā, kur viņa nodzīvoja kādā Jenisejas apgabala tālā ciemā līdz 1917. gada revolūcijai. Katiņa no turienes atgriezās kā pārliecināta lieliece, bet jau

1919. gadā lielnieku režīms deva viņas ideālismam smagu triecienu. Fiziski jau Sibīrijā salauzta un vīlusies komūnisma īstenībā, viņa klusi un rezignēti mira 1920. gada vasarā, apglabāta Krustakalna kapsētā, Vanču ģimenes kapu vietā, blakām tēvam un mātei.

1901./2. gadi bija patiesībā Latvijas sociāldemokrātisko organizāciju tapšanas un veidošanās gadi. 1901. g. sākumā nodibinājās Baltijas organizācija, jūlijā — Kurzemes grupa. Tāpat šais gados nodibinājās Liepājas, Tukuma, Talsu un Ventspils organizācijas.

Jau „Rīgas dumpja” laikā Pauls Rīgā bija iepazinies ar brāļiem Jāni un Vili Straujāņiem kā aktīviem sociāldemokrātiem. Apmeklējot 1902. gadā Rīgas zobārstu skolu, arī es satikos ar Vili Straujāni, kam bija sakari ar vairākiem strādniekiem jau no „Rīgas dumpja” laikiem. Viņš teica, ka negribot pasīvi noskatīties augošā strādnieku kustībā. Arī viņa draugiem, Puķem un Ķeniņam bija savi strādnieku pulciņi. Annas Rīpas tēvocim Sekserim bija savs strādnieku pulciņš Baltijas vagonu fabrikā.

Tā kā Baltijas soc.-dem. organizācija gan izplatīja Kurzemes grupas Ziemassvētku proklamāciju, bet kavējās uzsākt sarunas par visu sociāldemokrātisko organizāciju apvienošanu vienotā partijā, tad norunājām ar Straujāni, ka jānodibina Rīgas soc.-dem. grupa, lai tādā kārtā drīzāk spiestu visas grupas apvienoties kopējā partijā un tā organizētā veidā Rīgas grupai ieplūst Baltijas organizācijā.

Lai veicinātu apvienošanos, Kurzemes soc.-dem. grupa noorganizēja 1903. g. vasarā Jelgavā, Diķa ielā, visu pastāvošo sociāldemokrātu organizāciju sanāksmi. No Liepājas ieradās Melnais, no Baltijas organizācijas J. Jansons, J. Treimanis un J. Ozols, no Talsu organizācijas J. Linde (rakstn. Lindulis), no Liepājas arī Žanis Buševics, no Kurzemes grupas Pauls Kalniņš, K. Kurševics un es.

Pirmajā dienā izdiskutēja un vienprātīgi atzina J. Jansona pēc vācu soc.-dem. Erfurtes programmas izstrādāto un Latvijas apstākļiem piemērotu jaundibināmās partijas programmu. Principiālu domstarpību nebija. Visas organizācijas bija noteikti sociāldemokrātiskas un Marksa un Engelsa teoriju atzinējas. Jāatzīmē, ka šajā J. Jansona programmas projektā nebija punkta

par proletāriāta diktātūru sociālistiskā iekārtā. Arī *nevienā no vēlāk pieņemtām LSDSP programmām nav uzņemta proletāriāta diktātūras prasība.*

Pēc pirmās dienas sanāksmes vakarā visi bija sajūsmināti par panāko vienprātību. Arī J. Jansons, visai apmierināts par viņam izteikto atzinību, teica: „Man liels prieks par šīs dienas panākumiem: „Pēdīgi taču būs apvienota partija”.

Un tomēr, cerētā apvienošanās izjuka etmigrantu grupu nesaskaņu dēļ. Otrās dienas sēdē tikko no Bernes bija ieradies Ansis Buševics un paziņoja, ka Fr. Roziņš, „Sociāldemokrata” redaktors, atsakās no jebkādas sadarbības ar M. Valtera — E. Skubiķa Cīriches grupu, neminot nekādus motīvus. Tas mums bija pilnīgi nesaprotams. Visi, kas Latvijā strādāja dienām un naktīm ar lielu pašizliedzību partijas darbā, nevarēja nekādi pieļaut, ka personīgu nesaskaņu dēļ izjuku mūsu kopējai cīņai tik nepieciešamā un sen lolotā apvienošanās. Jau no Tērbatas „Pīpkalonijas” laikiem bija pazīstama Fr. Roziņa ietiepība un M. Valtera iedomība, tāpēc jo vairāk likās, ka nesaskaņu pamatā ir tikai personīgi motīvi. Cara laikos nebija iespējams atklāti sarakstīties un uzināt, kuņā pusē taisnība. Neskatoties uz mūsu, Liepājas un Talsu delegātu pūlēm pierunāt Baltijas organizācijas pārstāvjus pieņemt rezolūciju par emigrantu samierināšanu, un turpināt apvienošanās darbu Latvijā, tie nebija pārliecināmi, bet padevās Fr. Roziņa protestam.

Tas tiešām bija smags trieciens mūsu iepriekšējās dienas panākumiem. Visvairāk uztraukts bija Liepājas delegāts Melnais; viņš skraidīja šurp un turp pa istabu un bāra A. Buševicu kā vienības jaucēju. Arī Žanis Buševics rāja brāli: „Vai tu nevarēji vēl vienu dienu palikt Bernē un ļaut mums apvienoties!” Arī J. Jansons bija noskumis. Šķiroties viņš teica: „Diemžēl, esam veltīgi pūlējušies. Bet cerams, ka viss vēl nokārtosies”.

Kaut kas jau agrāk bija dzirdēts par nesaskaņām starp emigrantu grupām. Strīdi it kā grozoties ap spiestuvi, kas piederējuši Cīriches „Rietumeiropas sociāldemokratu savienībai” (Valtera—Skubiķa grupai), bet Roziņa—Vesmaņa Londonas grupa to it kā esot piesavinājusies. Mēs ieteicām sastādīt izmeklēšanas komisiju, bet apvienošanās darbu turpināt.

Rudens pusē Latvijā ieradās no Šveices E. Skubiķis, kuņā

Pauls pazina no Liepājas ģimnazijas laikiem. Arī E. Skubiķis ne vārda neminēja par kādām principiālām domstarpībām, bet runāja vienīgi par konfliktu spiestuves dēļ. Var jau būt, ka Skubiķis, redzēdams mūsu toreizējo marksistiski sociālistisko noskaņojumu, izvairījās atklāti runāt par sociālistu-revolūcionāru viedokli, kam bija pieslēžusies Cīriches „savienība”. Ja A. Buševics apspriedē būtu nācis ar iebildumiem pret Cīriches grupu kā idejiskiem sociālistiem-revolūcionāriem, mēs kā Marksa-Engelsa teoriju piekritēji, bez šaubām, būtu atbalstījuši Londonas grupu. Tā apvienošanās toreiz izjuka atklāti neizrunātu emigrantu domstarpību dēļ.¹²⁾

Lai referētu par nesaskaņu iemesliem starp abām emigrantu grupām, Kurzemes soc.-dem. grupas komiteja uzaicināja E. Skubiķi ierasties Jelgava Paula māsas Emīlijas dzīvoklī, kur otrā dienā vajadzēja notikt komitejas sēdei. Izkratot Rīgā Annas Ripas dzīvokli, žandarmērija bija atradusi Emīlijas adresi. Tā arestēja viņu un no ārzemēm iebraukušo E. Skubiķi. Tie abi dabūja nosēdēt cietumā līdz 1905. gada revolūcijai.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and difficult to decipher.

VI PIRMĀ EMIGRĀCIJA (1903. — 1905.)

*Un mājas? — Sapnis
Starp diviem ceļiem,
Starp to, kas bijis,
Un to, kas būs.*

J. Rainis

Mēs zinājām, ka starp žandarmērijas konfiscētiem papīriem atradās šis tas, kas varēja mūs kompromitēt. Tāpēc mēs ar Paulu un K. Kurševicu devāmies tūliņ uz Vančiem, lai atvadītos no tēva un no 4 gadu vecā dēla Brūno, kas mums negaidīti vakarā ierodoties, izcelts no gultas, nevarēja beigt priecāties par mūsu ierašanos. Bet novērojis mūsu nopietnās sejas, viņš jautāja: „Tētīt, kamdēļ tu nesmeijies?” Man saskrēja asaras acīs, un tikai pievarus tēvs, mani apķēris, izveda ārā, kur mūs gaidīja svainis Kr. Šulcs ar pajūgu, lai aizvestu un pagaidām novietotu mūs pie savas mātes Ūziņos. Viņš pats devās uz Lietuvu pie vecā lietuvju sociāldemokrata Ambrozaiša, lai ar tā palīdzību nokārtotu Vācijas robežas pāreju. Ambrozaiti arī Pauls pazina no Liepājas ģimnazijas laikiem. Jau toreiz viņš bija latviešu ģimnazistiem apgādājis ārzemju literātūru un aicinājis organizēties. Nebija viegli ap sirdi, atstājot lielo organizēšanas darbu. Taču apzinājāmies, ka to vadīs tālāk Kr. Šulcs un citi biedri. Bet neizsakāmi skumji bija atstāt mazo dēliņu, kaut arī manū mīļo māsu drošā aprūpē.

Pēc kādām dienām ieradās atkal Šulcs ar sīki izstrādātu maršrūtu. Vispirms viņš mūs noveda uz Penkuli pie skolotāja Birkmaņa, kuŗu jau pazinām no 1895. g. janvāra jaunstrāvnieku „kongresa”. No turienes braucām caur Možeikiem uz Šauļiem, kur mūs stacijas aizmugurē sagaidīja parolists un novietoja mūs kādā mazā tējnicā, kur pēc pāris stundām piebrauca toreiz lietotais parastais satiksmes līdzeklis — liela ar

maisā drēbi aplāta „ore”. Tanī bija jau novietoti 17 žīdu tautības dezertieři. Izbraucot no pilsētas, tie skaļi dziedāja un trokšņoja, it kā tie dotos kādā izpriecas braucienā.

Tomēr vedējs pa Taurogas šoseju nebrauca, bet pa sānceļiem, pa pielijušiem krūmājiem un ūdenī mirkstošām pļavām. Vietām likās, ka vedējs brauc pavisam bez ceļa. Kādā dumbrajā kulbā apgāzās un mēs visi 20 sakritām slapjajā pļavā. Jaunieši bija izpalīdzīgi un drīz vien sakāpām kulbā un devāmies tālāk. Pēc starpgadījuma ar „uřadņiku”, kuřam bija jāsamaksā 3 rubļi no personas, trešās dienas vakarā iebraucām Taurogā, kur pārgulējām kādā žīdu laukstrādnieka dzīvoklī.

Nākošā rītā ieradās mazs puisītis, izvadīt mūs no pilsētas. Iedams mums gabaliņu pa priekšu, viņš arvien atskatījās, vai visi sekojam. Tā sekojot viņam gar kazarmām un uz šosejas gařām zastāvas (šķērskoka) kontrolei, nejutāmies visai omulīgi. Ne visai tālu aiz „zastāvas” gaidīja mūsu ore. Sasēdāmies iekšā un braucām robežas virzienā atkal pa sānceļiem, kas likās bez pamata. Mūsu kulbā šūpojās kā jūras viļņos.

Pēc ilgāka brauciena bija jāatvadās no mūsu vedēja un viņa kulbas. Skaista novakara saulrietā mūs novietoja kādā lauku šķūnī. Tur vajadzēja sagaidīt tumsu, lai uzsāktu izšķirīgo gājieni pāri robežai. Vadību pārņēma trīs lietuvieši.

Pāriešana tomēr nemaz nebija tik vienkārša, kā mums iztēloja. 1903. gada 27. septembrā vakarā ilgi maldījāmies nakts tumsā gar robežu pa pussasalušiem purvainiem krūmiem. Tālumā mirdzēja gaišās Lauksargu ugunis Vācijas pusē. Lietuvas pusē viss bija iegrimis dziļā tumsā. Mums šķita, it kā gaisma un tumsa simbolizētu garīgo un politisko starpību abās pusēs. Nobridušies un nosaluši, bijām apmierināti, kad mūs ieveda kādā trūcīgā zemnieku mājā.

Ne palagu, ne segu nebija pašiem saimniekiem gultās. Mums ienesa no šķūņa salmus un noklāja uz grīdas, kur gulēt. Saprotais, ka tik lielam baram cilvēku arī maizes nepietika. Bet saimnieki bija sirsnīgi ļaudis, kas mums centās visādi parādīt savas simpatijas.

Gaismaiņai svīstot devāmies tālāk. Gar pašu robežu tecēja maza upīte ar augstiem, stāviem krastiem. Lai robežsargs mūs nepamanītu, līdām pa krūmiem apaugušo upītes krastmalu.

Zināmā vietā viens no vedējiem, baltā aitādas kažociņā tērpies, uzlēcošās saules apspīdētiem linu matiem, uzlīda krastā, palūkojās uz visām pusēm, pārmeta krustu un māja ar roku, ka nu varam skriet. Mēs arī skrējām, cik vien kājas nes, jo sprāpātām, ka krusta mešana nozīmē: ceļš ir brīvs. Tā noskrējām kādu puskilometru. Bet robežsargs jāja lēni no netālā pakalna pa lielceļu lejup un nelikās ne zinīs.

Otrpus robežai devāmies kādus 3 kilometrus gar glītām Vācijas lietuvju mājiņām Lauksargu virzienā. Ik uz soļa bija vērojama lielā dzīves līmeņa starpība starp Vācijas un Krievijas lietuviešiem.

Braucām uz Berlīni, kur mūs laipni uzņēma latviešu emigrantu un studentu pulciņš „Berlīnes zēni”. Vairums starp tiem bija veci emigranti. Pulciņa vadītāji, Dr. Akermanis un Freimanis, bija pratuši apvienot Berlīnē studējošos latviešus un amatniekus.

Berlīnē apmeklējām arī vācu sociāldemokratu sapulces un iepazīnāmies ar dažiem vadošiem biedriem, kā Lībknechtu, Ādolfu Braunu u.c. Pauls nodeva „Vorwärts” redakcijai savus pirmos rakstus par sociāldemokrātisko kustību Latvijā. Ar lielu atzinību redakcija pieņēma Paula rakstus. Vispārīm Eiropas sociāldemokrāti toreiz ļoti interesējās par revolūcionāro kustību Krievijā un sevišķi Baltijā.

Mūsu prātus aizrāva viss jaunais, Eiropas valstu kultūra un brīvība apžilbināja kā neredzēts sapnis. Tas tiešām bija lēciens no tumsas brīvībā! Sirds tvīka sāpēs par zaudēto, bet kā izbrīnā noraudzījāmies un sekojām brīvo tautu dzīvei un sociāldemokrātisko partiju cīņai un principiālām diskusijām.

Cik bezbēdīgi toreiz emigranti uzņēmas nezināmo, nenoteikto stāvokli svešajās zemēs! Nebija taču toreiz nevienas valsts, kas emigrantiem sniegtu jebkādu atbalstu vai palīdzību. Un tomēr visi kaut kā iztika.

Laimīgā kārtā Paulam izdevās dabūt asistenta ārsta vietu Šveices epileptiskā slimnīcā Cīrichē (Tīfenbrunnā). Paulam bija arī liela interese par ģeoloģiju, viņš iestājās Cīriches universitātes ģeoloģijas fakultātē, kuŗa toreiz bija atzīta visā Eiropā.

Cīrichē dzīvoja arī *Miķelis Valters*. Pēc pirmajām sarunām

pārliecinājamies, ka mūs šķīr kardinālas domstarpības. Valters neatzina Marksa-Engelsa teorijas, bet pieslēgās krievu sociālistu-revolucionāru uzskatiem.

Atceros, drīz pēc mūsu ierašanās Cīrichē mūsu pirmo principiālo sarunu ar M. Valteru. Gluži atklāti un neizvairīgi viņš apliecināja sevi par sociālistu-revolucionāru piekritēju. Mums kā toreizējiem noteiktiem marksisma piekritējiem bija pavisam nepieņemams soc.-rev. atzītais terrors kā cīņas līdzeklis, tāpat kā viņu uzskats, ka Krievija var pārlēkt kapitālisma periodu un no krievu sādžas kopīpašuma ielēkt sociālismā. Arī Krievijas saskaldīšanas problēma šķita nereāla, pat neiespējama, mazajām tautām savrup cīnoties ar lielo Krievijas pārspēku. Mēs uzskatījām, ka carisms gāzams, visām Krievijas tautām saceloties kopējā revolucionārā cīņā. Šis principiālās, nesavienojamās domu pretešķības bija mums ļoti nepatīkams pārsteigums.

Drīz Cīrichē ieradās no Sibīrijas izsūtījuma izbēgušais Ernests Rolavs, kuŗu Pauls pazina no ģimnaizjas laikiem kā pārliecinātu sociāldemokratu. Pirms izsūtīšanas viņš sēdēja Jelgavas cietumā, kur Paula māsa Emīlija viņu apmeklēja un apgādāja ar pārtiku. Cara laikos pietika uzdoties par līgavu, lai dabūtu atļauju satīties ar kādu cietumnieku. E. Rolavs, jau Maskavā studējot un laikam jo vairāk Sibīrijā, bija stājies sakaros ar sociālistiem-revolucionāriem un padevis to ietekmei. Saprotams, ka Cīrichē viņš vēlāk pievienojās M. Valteram

Pārliecinājušies par šiem principiāli pretējiem uzskatiem, sapratām, kamdēļ Fr. Roziņš nevarēja sastrādāt ar Cīriches „savienībniekiem” M. Valteru un E. Skubiķi.

Pēc sarunas ar M. Valteru tūliņ rakstījām Kurzemes grupas komitejai par to un ieteicām steidzināt apvienošanas ar Baltijas soc.-dem. un citām soc.-dem. organizācijām, kas arī notika pēc pāris mēnešiem, 1904. g. februārī. Jau februārī saņēmām ar neredzamu tinti rakstītu vēstuli par sekmīgu apvienoanos.¹³⁾

Mēs bijām ļoti laimīgi, apzinoties, ka nu reiz piepildījusies ilgstošā apvienošanās norise un soc.-dem. partija kā vienots spēks vedīs cīņu ar labākām sekmēm par strādnieku šķiras atsvabināšanu no carisma jūga.

Mēs arī domājām, ka Krievijas tautu atsvabināšana panākama kopā ar Krievijas sociāldemokrātisko kustību. Krievijas

sociāldemokrātu II kongresa 1903. g. programmā paredzētais punkts par tautu pašnolemšanās tiesībām mums toreiz šķita pietiekama garantija, ka revolūcijai uzvarot, latvieši varēs patstāvīgi lemt par savu politisko iekārtu.

Pirmais politiskās organizēšanas darbs bija kopot Cīrichē dzīvojošos latviešu sociāldemokrātus un noorganizēt *LSDSP Cīriches sekciju*. Cīrichē bija saradušies diezgan daudzi latviešu sociāldemokrātijas biedri. Arī Kārlis Kurševics atbrauca līdz ar mums uz Cīrichi. Emigrējis bija arī Ludis Pauls un par sociālistu izdaudzinātais Jelgavas ģimnazists Briedis. Bez tam tur bija brāļi Pavlovski, E. Ozoliņš, mans brālēns Rūdolfs Veilands un Jūlijs Vecozols, kas jau toreiz vingrinājās rakstniecībā. Drīz ieradās Šveicē mūsu sirsnīgais draugs un aktīvais Kurzemes grupas darbinieks Jānis Pelūde, lai ārstētos Davosā no cietumā dabūtām plaušu kaitēm. Cīrichē studēja arī vairākas „Austras” biedrenes: Lonija un Renāte Treigūte, Klāra Hibšmane, kuŗu sauca par „mazo Klāru”, jo viņa bija augumā mazāka par mani. Anastāsija Čikste studēja Bērnē, bet bieži ieradās Cīrichē.

Lielā nopietnībā Cīrichē studējām vispirms Krievijā aizliegtās grāmatas. Marksa „Kapitālu” jau Latvijā bijām ar Paulu kopā lasījuši. Bet man tuvāks un pieņemamāks bija Fr. Engells, sevišķi viņa „Anti-Dīrings”. Tur atradu atbildi uz daudziem filozofiskiem apsvērumiem. Engells atzina arī ētikas un kultūras nozīmi saimnieciskās un sabiedriskās dzīves norisē.

Cīrichē un vispārīm Šveicē dzīvoja toreizējo krievu sociālistisko partiju vadoņi: *Pļečanovs, Akselrods, Leņins, Trockis*, soc.-rev. *Černovs* u.c. Kamēr revolūcionārā tauta un strādnieku kustības aktīvie vadītāji Krievijā cīnījās uz dzīvību un nāvi, emigranti ārzemēs izplūda niknos savstarpējos strīdos par teorētiskiem jautājumiem, sevišķi par revolūcijas gaitu un partiju novirzieniem. Neskaitāmās sapulcēs lauza šķēpus lielie krievu sociālistiskās kustības vadoņi.

G. Pļečanovs ar savām kristallskaidrām domāšanas spējām, ar savu loģiku, grūti apstrīdāmo, zinātnisko motivāciju un plašo erudīciju bieži galīgi satrieca vājākos pretiniekus un pārliecināja klausītājus. Bet viņa runas veids bija skarbs, viņa

ledainais, vēsais skatiens neiesildīja emigrantu un studējošās jaunatnes sirdis.

Pavisam citāds bija *Pauls Akselrods*. Viņš nelika jauniešiem manīt savu pārkumu. Viņš nebija kā Buda, kam nevarētu tuvotes. Viņš labprāt pārrunāja teorētiskus un praktiskas cīņas jautājumus, sevišķi analizēdams revolūcijas attīstību Krievijā. Akselrodam nebija oratora dāvanas, bet viņš, veikli diskutējot, pārliecināja klausītājus, bez liekām kaislībām. Arī Latvijas sociāldemokrātu partijas cīņa un revolūcionārais noskaņojums tautā viņu ļoti interesēja. Kad pienāca kādas ziņas un laikraksti no Latvijas, informējām viņu. Pauls bieži viņu apmeklēja. Šķiroties viņš allaž piekodināja atnākt drīz ar jaunām ziņām par revolūcionāro noskaņojumu Latvijā.

Arī *Leņins* nebija temperamentīgs runātājs, bet viņam kā politikim piemita ļoti svarīga spēja orientēties un pareizi uzvert un novērtēt politisko situāciju. Diemžēl, viņam visi līdzekļi bija svēti, t.i., pieņemami un atļauti, ja vien tie sekmēja viņa politiskās līnijas uzvaru. Tāpat kā J. Dīcgens, viņš uzskatīja, ka „viss ir labs, kas veicina sociālisma uzvaru”. Tātad par ideālu mērķi drīkst cīnīties arī negodīgiem līdzekļiem, jo „mērķis attaisno līdzekļus”. Ar šādu nemorālu mentālītāti lielinieki Staļina vadībā izdarīja Tiflisā bankas aplaupīšanu un pieņēma banku laupītāju naudu lielinieku frakcijas vajadzībām un nolūkiem. Leņina ārējais izskats nebija pievilcīgs. Strupais deguns, platā seja, plikais pakausis, skeptiskais smīns un viltīgi glūnošās acis nerādīja garīgas intelliģences pazīmes. Leņins arvien centās izmantot katru gadījumu gūt savam virzienam piekritējus. Sadzirdējies, ka arī latviešu sociāldemokrātiem ir kādas domstarpības, viņš bija noorganizējis apspriedi par krievu sociāldemokrātu partijas abiem novirzieniem. Mūsu paziņas, poļu soc.-dem. Tuvima aicināti, ieradāmies abi ar K. Kurševicu un bijām pārsteigti, ka bez mums un Tuvima bija aicināts vēl tikai Bunda pārstāvis Medems.

Leņins pieskārs jautājumam ļoti uzmanīgi, vairāk vērodams diskusijās klausītāju domas. Drīz vien viņš, neuzticīgi vērodams, noģida, ka mēs, tāpat kā Medems, bijām noteikti Pļechanova mazinieciskā virziena piekritēji. Medema un mūsu uzstādītie jautājumi viņu mulsināja. Nekādus panākumus nepare-

dzēdams, viņš drīz vien vēsi izbeidza apspriedi. Arī mēs bijām vilušies. Pavisam neapmierināts bija K. Kurševics. Uz ielas iznācis, viņš teica: „Nu, īsts sīpolu krievs”.¹⁴

Aizrautīgs runātājs bija *L. Trockis*. Cīrihes emigrantu sapulcēs viņš veikli prata polēmisēt ar citu virzienu pārstāvjiem. Viņa runas veids un jūsma aizrāva klausītājus, īpaši studējošo jaunatni, arī tad, kad viņa apsvērumi bija illūzoriski un neatbilda īstenībai. Sevišķi aizrautīgu runu Trockis noturēja pirms aizbraukšanas uz Krieviju illegālā darbā. No Akselroda mēs uzzinājām par viņa nodomu, tamdēļ viņa daiļrunība šķita ietekmējam visus klausītājus. Šķita, ka tie nav tukši vārdi, bet apgarotas pārlicības izpaudums. Viņa melno lielo acu dzirkstošā izteiksme it kā hipnotizēja sajūsminātos krievu un cittautu studentus un emigrantus. Viņa runa iedvesa pārlicību, ka viņš ir gatavs cīnīties un aizstāvēt savus uzskatus.

Iespaidīgs runātājs bija arī „narodņiku” pēcnācējs, sociālistu-revolūcionāru vadonis, eiropeizētais *Viktors Černovs*. Studējošo jauniešu sirdis viņš iemantoja ar savu silto, piemīlīgo stāju un runas veidu. Bet „narodņiku” un „narovoļcu” cīņu Krievijā cara kalpi bija fiziski gandrīz iznīcinājuši. Teorētiski viņus iznīcināja Pļechanovs. Lai gan Černovs bija no Eiropas sociālistiem mācījies, ka dzīves tehniskā un politiskā attīstība ņem savu ceļu un ka krievu sādžas sociālisms nav vairs savienojams ar jauno laiku rietumu sociālismu, viņš tomēr nekļuva ne Marksa, nedz Pļechanova ideju piekritējs. Černovs mācījās atzīt saimnieciskās dzīves pārveidošanos Eiropas tehnikas un garīgās attīstības ietekmē, bet viņš tomēr ticēja Krievijas sevišķam dzīves ritmam.

Eiropas sociāldemokrati apbrīvoja krievu revolūcionārus, bet viņu mentālitate tiem palika sveša. Krievijas sociālistiem savukārt šķita Eiropas parlamentārā demokratisma ceļš uz sociālismu pārāk gauss, nerevolūcionārs. Viņiem tas šķita oportūnisms.

Lai gan sociāldemokratijas aprindās Ļeņins guva diezgan daudz piekritēju, taču neviens no Ļeņina piekritējiem Cīrihē ne sapnī neiedomājās, ka tas reiz kļūs par komūnistiskās Krievijas nodibinātāju un diktatoru.

Jau emigrācijas laikā Cīrihē viņš centās novilkt stingru

robežu iepretim Pļečanovam un Martovam kā maziņieku vadoņiem, bet nespēja atspēkot Pļečanova pareģojumu, ka Ļeņina virziens savā tālākā norisē neizbēgami novedīs jakobīnismā pie diktatūras. Pļečanova pareģojums ar uzviju piepildījās pēc 20 gadiem, Krievijā visai tautai nonākot Ļeņina un vēlāk vēl ļaunākā Staļina diktatūras barbarismā.¹⁵⁾

Turpretī Rietumeiropas strādnieku cīņa par sociālismu parlamentārās demokrātijas ceļā, mums bija kā atvērta grāmata, kā uzskatāmības mācība turpmākām cīņām dzimtenē.

VII 1905. GADA REVOLŪCIJA

*Šurp ieročus, lai kaujā stājam,
Nu liela cīņa sāksies drīz!
Jau kaujas karogs plivinājas,
Un tauta sevi atpestīs!*
1905. g. revolūcionāru dziesma.

Mums, emigrantiem, pienāca ziņas, ka 1905. gada sākumā Krievijā sākusies ļoti plaša un nopietna revolūcionāra kustība. 9. janvāra (v.st.) strādnieku demonstrantu apšaušana pie Ziemas pils Pēterpilī tūdaļ spēcīgi atbalsojās 13. janvārī (v. st.) Rīgā, kur atkal strādnieku demonstrācija bija nežēlīgi apšaudīta. Plašie janvāra streiki Latvijā savukārt nozīmēja nopietnu revolūcionārās kustības kāpinājumu. Turienes notikumi satrauca visus prātus Rietumeiropā. Sevišķi atsaucīga bija vācu sociāldemokrātiskā un liberālā prese. Pauls sniedza „Vorwärts” slejās rakstus par notikumiem Latvijā un Krievijā.

Kā biedri no Latvijas mums ziņoja, 1904. gadā apvienotās Latvijas sociāldemokrātiskās strādnieku partijas vadītājas loma augs augumā. To īpaši liecināja 1905. g. vasarā plašais laukstrādnieku streiks Kurzemē: tātad arī lauku proletāriāts bija modies un stājies cīņā.

Augošā revolūcionārā kustība, saprotams, dziļi saviļņoja emigrantus. Sapulces un apspriedes sekoja viena otrai. No tālienies raugoties, daudz kas vēl palika neskaidrs. Apspriedes Cīrihē notika galvenokārt Paula Akselroda vadībā. Būdam jau vecāks vīrs, viņš jauneklīgā sajūsmā sekoja lielo notikumu gaitai, un mūs, sevišķi Paulu, viņš bija ļoti iemiļojis kā savu uzskatu biedru.

Vairāki emigranti, sevišķi no studējošās jaunatnes aprindām, kas bija mazāk kompromitēti agrākā revolūcionārā darbībā,

steidzās atgriezties dzimtenē, kas tiem bez traucējumiem arī izdevās.

Jau 1904. gada septembrī Rīgā bija nodibinājusies *Federatīvā komiteja*, sastāvoša no LSDSP un Bunda pārstāvjiem. Sākumā nelielās krievu soc.-dem. grupas Federatīvā Komitejā neietilpa, tikai vēlāk tai pievienojās. Oktobra-novembra dienās Federatīvā komiteja bija faktiskā Latvijas revolūcionārā valdība, kuņas rīkojumiem tauta klausīja bez iebildumiem. Bez spaidiem un terrora tauta pakļāvās Federatīvās komitejas vadībai, izņemotniecīgo Fr. Veinberga un A. Niedras reakcionāro grupu. Tā bija patiesa tautas pašvaldība.

Grūti bija mums nosēdēt ārzemēs — tālu no topošās lielās revolūcijas. Bija taču gaidāms, ka Krievijas tautu atsvabināšana ir tuvākās nākotnes jautājums. Diezgan negaidot telegrafs ziņoja par cara manifestu 1905. gada 17. oktobrī. Tas gan nesolīja Krievijas tautām patstāvību, bet zināmas politiskas brīvības Krievijas ietvaros — ierobežotā parlamentārā iekārtā. Arī tas likās jau nozīmīgs revolūcionārās kustības ieguvums.

Nu vairs nevarējām ilgāk kavēties Cīrihē. Pauls aizbrauca pirmais un tika uz Liepāju. Bet es ar 6 gadu veco dēlu, kuņu pirms pāris gadiem Katiņa bija atvedusi pie mums, devos novembrī grūtā ceļojumā. 5 dienas braucām 4. klases vagonā, sēdot uz saviem saiņiem, lai drīzāk atgrieztos Latvijā.

Bet šis ilgstošais brauciens bija vēl sareģītāks nekā ceļojums pirms 3 gadiem. Jau Kauņā izrādījās, ka Krievijā sācies vispārējais dzelzceļnieku streiks. Braukt varējām tikai līdz Šauļiem, no turienes turpinājām ceļu ar tradicionālo važona kulbu uz Jelgavu. Novembra mēnesī bija jau stipri auksts. Mazais puisītis bija sasaldējies, tam bija jāveseļojas mana tēva mājās, un uz Rīgu tikām daudz vēlāk. Bet te, uz laukiem, dabūju tūlī iepazīties ar revolūcijas norisi Zemgalē. Jau gaidot vedēju Sesavas krogā, krodznieks un apkārtējie laucinieki stāstīja, ka Sesavas muižas īpašnieks aizlaidies uz „fāterlandi” un ka pagastā nodibināta rīcības komiteja. Tauta neticēja cara manifestam, tamdēļ nolēma ar soc.-dem. partijas ziņu pārņemt tautas īpašumā muižnieku atstātās muižas.

Vairākās sapulcēs, arī dzimtā pagasta Jēkabnieku skolā, dabūju pārliecināties, ka revolūcionārais gars bija tiešām ap-

tvēris visplašākās tautas aprindas. Liela daļa lauku ļaužu, kas senāk par „politiku” neinteresējās, tagad ar lielu sajūsmu gaidīja, ka revolūcija nesīs jaunus laimīgus laikus. Galvenā pretestība laukos vērsās pret muižnieku saimniecisko varu un cara valdību.

Arī mans skolotājs Burgēlis, kuņu nebiju redzējis gandrīz 20 gadus, kopš 1887. g., atzinīgi izteicās par manu runu pagasta sapulcē zemes jautājumā, par nupat notikušo skolotāju kongresu, tāpat par pagastu delegātu kongresu un par jauno laiku.

Decembra otrā pusē ieradās Rīgā, kur arī Pauls ieradās pēc garāka ceļojuma un kavēšanās Liepājā. Tur apspriedāties ar Federatīvās komitejas vadītājiem par revolūcijas norisi un izredzēm.

Liepājā revolūcionārā kustība gāja vēl pilnā spēkā. Decembra sākumā bija notikusi Cīravas kauja starp revolūcionāriem un kaņaspēku. Bez kritušiem revolūcionāru pusē vēl bija 19 ievainotie. Paulam nu vajadzēja doties riskantā ceļā cauri policijas posteņiem uz Cīravu, lai sniegtu ārsta palīdzību paslēptuvēs novietotiem ievainotiem.

Mums Rīgā satiekoties, reakcija jau bija pilnā gaitā. Rīgai tuvojās no Vidzemes ģenerāļa Orlova vadītā soda ekspedīcija. Revolūcija bija salauzta. Tūkstošiem rīcības komiteju locekļu pēc policistu un vācu muižnieku norādījumiem tika nošauti, pērti, muižu pagrabos mocīti. Tika nodedzinātas zemnieku mājas, pat skolu nami un pagastmājas netika saudzētas, ja skrīveris vai skolotājs bijis iejaukts revolūcijas kustībā.

Pārbraukusi mājās no Rīgas, paguvu vēl kādā pagasta sapulcē runāt par notikumiem Krievijā un Latvijā. Lauciniekus sevišķi interesēja muižu zemes dališana, kas jau dažās vietās, kā Polijā, bija sākusies.

Revolūcionāru galvenā štāba — Federatīvās komitejas — vadītājs bija *Jānis Ozols*. Būdams labs konspirators, viņš arī visstraujākā revolūcijas posmā uzstājās sapulcēs maskā. Tautas visvairāk iemīļotie runātāji lielajās oktobra-novembra dienu sapulcēs bija *J. Jansons* un *Jānis Asaris*.

1905. gada revolūcijas vadība bija humāna. Tā neslāpa pēc savu apspiedēju asinīm. Lielvārdes pagasta rīcības komiteja

bija arestējusi lielāku skaitu Baltijas muižnieku un turēja tos apcietinājumā. Federatīvā komiteja norīkoja turp J. Jansonu un A. Buševicu. Tautas sapulcē Jansons uzaicināja arestētos atsvabināt, jo uzvarētājai tautai nav vajadzīgas uzvarēto asinis. Bet kad revolūcija bija salauzta, emigranti Cīrihē viņam vēlāk pārmeta mīkstšaulību, norādot, ka daudzi atsvabinātie muižnieki bijuši Orlova soda ekspedīcijas nodaļu vadītāji un nežēlīgi revolūcionāru vajātāji. Cik humāna bija revolūcija savā uzvaras priekā, tik neganta bija reakcija pret uzvarētiem!¹⁶)

Nekur toreizējā Krievijā revolūcija nebija sasniegusi tik plašus apmērus kā Latvijā, bet nekur arī kontrrevolūcija nebija tik nežēlīga kā Latvijā. Latvija iegrīma baismīgajā reakcijas naktī, kas jau sākusī izbālēt tautas atmiņā, vēlāko diktāturu laiku šausmu aizēnota. Kā daudziem citiem, arī mums vajadzēja pazust no dzimtenes, doties atkal trimdā.

VIII OTRA EMIGRĀCIJA (1906.)

*„Brāļi, brāļi,
Esiet tuvi, kas tāli!”*

J. Rainis

Šai briesmu jūklī palikt Latvijā nebija iespējams. Tūkstošiem revolūcionāru bēga uz visām pusēm: uz plašo Krieviju, kur vēl toreiz ar viltotu pasi bija iespējams patverties, tāpat uz Somiju, Kaukazu, bet galvenām kārtām uz ārzemēm.

1906. gada 7. janvāra vakarā arī mēs devāmies savā otrreizējā emigrācijā. Šoreiz braucām trijatā, 6 gadus vecajam dēlam līdzpārdzīvojot klūmīgā brauciena trauksmainos brīžus. Soda ekspedīcija ar pilnu jaudu strādāja arī Zemgalē, mūsu mīļajā dzimtenē, kur briesmās pamests vientulis palika sirmais tēvs. Visi bērni bija iejaukti revolūcijā un aizbēguši. Pa vagona logu bija redzamas liesmojam soda ekspedīcijas aizdedzinātās zemiņu mājas. Līdz Bēnei saskaitījām 11 ugunsgrēkus. Visi pasažieři vagonā bija sastinguši šausmās. Vagona stūrī pie loga kāds jauneklis, raudzīdamies ugunsgrēku blāzmā, izgrūda klusus lāstus par kontrrevolūcionāru šausmu darbiem.

Pārbraukšana robežai šoreiz bija vieglāka. Žandarmu rotmistrs Virbaļos bija simpatizētājs latviešu revolūcionāriem, jūrmalnieks un latvietis Svirlovskis. Simtiem revolūcionāru viņš pārlaida pāri robežai. Arī mēs braucām ar viņa izdotu robežas pārejas apliecību uz Eidkūņiem. Liktenīga sagadīšanās: pases kontrolēja tas pats žandarms, kas mūs Jelgavā 1903. gadā bija izkratījis! Stingri noprasīja, vai mēs esam Grīnbergi. Saņēmis apgalvojumu arī no Svirlovska kundzes, ka mēs esam viņas radinieki, viņš aizgāja. Bet Svirlovski drīz pēc tam atlaida no amata. Vienā vilcienā ar mums brauca arī F. Cielēns, kuņu

toreiz nepazinām. Viņam neveicās: viņu robežas žandarmi apcietināja.

Soreiz, dodoties emigrācijā, aiz mums palika šausmās un liesmās tītā dzimtene, pazaudētā cīņa par brīvību un cilvēciņu nākotni. Visiem emigrantiem bija drūma sajūta pārbraucot robežu: aiz muguras aizvērās nāves vārti.

Berlīnē uzturējamies tikai dažas nedēļas. Šurp bija atbēguši jau daudzi emigranti, un „Berlīnes zēniem”, kā toreiz saucās Berlīnes latviešu soc.-dem. grupa, bija diezgan lielas pūles, lai tos novietotu un tiktu galā ar Berlīnes policiju. Pauls atkal atjaunoja savus sakarus ar vācu sociāldemokratu partijas laikrakstu „Vorwärts”, sniegdams redakcijai vairākus rakstus par stāvokli Latvijā.

Mēs drīz atgriezāmie Cīrichē, savā agrākajā dzīvoklī pie Ritiem, kas mūs sirsnīgi uzņēma un bija dziļi noskumuši līdz ar mums par zaudēto revolūciju un reakcijas briesmu darbiem. Pauls vairs neatgriezās savā vecajā darba vietā epileptiskajā iestādē.

Cīrichē saradās daudzi Latvijas aktīvo revolūcijas darbinieku, kuņiem bija izdevies paglābties no draudošām briesmām. Varētu domāt, ka tie nu, pēc zaudētās cīņas, būtu krituši izmisumā. Bet jaunatne paliek jaunatne! Savā bezbēdībā un optimismā tā bija jau paspējusi pārvarēt sevī izmisumu, šausmīgo pārdzīvojumu smagās sajūtas. Nepārvarama griba turpināt pārtraukto cīņu viņos bija tik stipra, nelokāma, kas izraisīja drošu pārliecību, pat ticību, ka revolūcija atjaunosies un drīz vien būs iespēja atgriezties dzimtenē, lai stātos cīņā ar jaunu sparū.

Bija tur kāds „meža brālis” no Liepājas apvidus, liels, melns, plecīgs vīrs. Viņš patiešām izskatījās kā nupat no meža iznācis. Katrā sapulcē viņš ņēma vārdu, lai atgādinātu biedriem neierīkoties palikšanai. „Nāks tikai zaļā pēda un izdosies pārdabūt pāri robežai „piduļķus” (mazus lielgabalus), tad ies atkal vaļā”. Viņam tā bija svēta pārliecība. Pavasara pusē viņš drīz vien pazuda no Cīriches. Diemžēl, pēc neilga laika viņš Liepājas apgabalā notverts un „bēgot” nošauts. Cīrichē bija atbēguši daudzi no visaktīvākajiem revolūcionāriem un kaujas organizācijas dalībniekiem, kā Dubelšteins (Jēpis), Grīniņš (Burlaks), Minka u.c. Cīriches emigrācijas ikdienā varēja novērot viņus

kā cilvēkus un pārliecināties, ka lielākā daļa no tiem pēc rakstura nebija brutāli, asinskāri avantūristi, kā Staļins u.c., bet revolūcionāri aiz pārliecības, lieli ideālisti, kas izdarīja uzbrukumus pretiniekiem pēc partijas lēmuma vai aiz revolūcionāras nepieciešamības. Bieži likās, ka tie ir vēl tīri bērnišķīgi. Tā, piem., smaidot noskatījies, ka Dubelšteins, pie mums ciemodamies, kā bērns rotaļājās ar mūsu istabas lustras stikliņiem. Ārēji nopietnāks bija Grīniņš, bet pseudonims Burlaks pavisam neatbilda viņa dabai. Satiksmē ar biedriem viņš bija sirsnīgs, piemīlīgs. Likās, it kā visi, no briesmu jūklā izglābušies, bija atguvuši jaunībai piemītošo bezbēdību un jautro noskaņu. Diezgan bieži notika kopēji izbraukumi uz Cīrihes pakalniem un Itli kalna gravām. Tad jautrība izpaudās rotaļās un dziesmās. Sevišķi Minka centās visus pārspēt, pārgalvīgi kūleņojot no kalna lejup veldamies.

Šveices sociāldemokratu mājā „Eintracht” notika emigrantu sapulces, kur debatēja par zaudēto revolūciju, nākamās revolūcijas izredzēm un taktikas jautājumiem. Parasti tās ieilga, jo domstarpības bija diezgan lielas.

Cīrihē bija ieradušies arī Akurāters un Skalbe. Akurāters bija revolūcijas priekšvakarā soc.-dem. partijas biedrs. Viņa cīņas dziesma „Ar kaujas saucieniem uz lūpām” nevien revolūcijas laikā bija liels revolūcionizētājs spēks, bet arī vēl 15—20 gadus vēlāk, kad viņš revolūcijas sabrukumā bija zaudējis ticību strādnieku šķiras uzvarai un pat no „Savienības” aizgājis un savu revolūcionāro kokli pakāris aizmirstības ozolos, darba tauta dziedāja savās sanāksmēs svinīgā, dziļi izjustā pacilātībā viņa neaizmirstamo dziesmu.

„Savienības” darbība pamazām izbeidzās līdz ar revolūcijas sabrukumu. Abi Traubergi, Kārlis un Edvarts, vēl pirmajos gados aktīvi darbojās, uzturot sakarus ar krievu sociālistu-revolūcionāru partiju. Kārlis krita Stolipina briesmu režīmam par upuri, viņu pakāra Pēterpilī. Arī idejiski un morāliski stipro revolūcionāru Ernestu Rolavu 1907. gadā soda ekspedīcija „bēgot” nošāva Kurzemē. Pēc emigrācijas atgriezušies Latvijā, Akurāters ar Skalbi tika arestēti un vajāti. Skalbes maigais raksturs padēvēs revolūcijas atplūdu laikā rakstnieku un vispārīm

intelligences mentalitātei un attālinājās arvien vairāk no saviem revolūcijas laika uzskatiem.

Domstarpības emigrantos par revolūcijas zaudēšanas iemesliem bija diezgan asas. Kaujinieki un partizāni pārmeta partijas Centrālajai Komitejai nepietiekamu aktīvitāti ieroču iegādē. Strīdi ar „savienībniekiem” Cīrihes emigrācijā dažkārt kļuva visai trokšņaini. „Savienībniekiem” pārmeta, ka viņi, separāti rīkodamies, tikai kaitējuši revolūcijai. Valters un Skubiķis neizturēja pārmērumus. Nemaz nepūlēdamies tos atspēkot, viņi demonstrātīvi ar dažiem piekritējiem atstāja sapulci.¹⁶⁾

No Latvijas nāca Ījaba vēstis par nošautiem, spīdzinātiem, šausmiem un pērtiem draugiem, biedriem un tuviniekiem, par soda ekspedīciju zvēriskiem šausmu darbiem. Agrāk smaidošās sejas kļuva drūmas, ciešā apņēmībā atriekt kritušos biedrus. Cara valdības šausmu darbi tos nenobaidīja. Taisni otrādi, tagad šie cīņā norūditie „revolūcijas kaŗavīri” gudroja tikai, kā ātrāk atgriezties dzimtenē, lai labāk sagatavotu jaunu revolūcijas uzplaukumu. Viņi nešaubīgi ticēja, ka revolūcijas uzplūdu vilnis velsies pāri visai Krievijai, sevišķi pēc tam, kad „Cīņa” izteica līdzīgas domas: revolūcija un zemnieku nemieri celsies Krievijā un patvaldībai pienāks gals.

1906. gada pavasarim tuvojoties visi aktīvākie revolūcionāri pazuda no Cīrihes, lai reakcijai cik necik aprimstot, ievīrētu jaunu revolūcijas vilni Latvijā. Jau februārī LSDSP sāka organizēties nelegālai darbībai. 1906. g. 23. februārī sāka atkal iznākt „Cīņa”.

Cīrihē 1906. g. sākumā kādu laiku uzturējās arī Rainis un Aspazija. Kopējais liktenis un sīrsnīgās sarunas par toreizējo stāvokli un izredzēm tuvināja mūs un padziļināja mūsu draudzību. Daudzus vakarus pavadījām kopā, lai palīdzētu „jaunajiem emigrantiem” iejusties neparastos apstākļos un palīdzētu tiem dvēseliski vieglāk panest grūto stāvokli.

Saprotams, Rainim nebija nekādu illūziju par drīzu revolūcijas atjaunošanos. Sapulcēs viņš par to nerunāja. Cik atceros, viņš vispārīm sapulcēs savā īsajā Cīrihes laikā neuzstājās. Redzēdams emigrantu jūmīgo ticību jaunai revolūcijai, viņam negribējās to izgaistināt. „Kamdēļ mest rūgtus pilienus tik skaistā jūsmā?” Rainis jau toreiz paredzēja, ka viņam emigrā-

cija būs ilgstoša, bet ka tā ieilgs veselus 15 gadus, to gan neviens nevarēja un negribēja paredzēt. Cīriches burzma viņam nepatika. Viņš ilgojās pēc darba un dienvidus saules. Drīz viņi abi aizbrauca uz Kastaņolu pie skaistā Lugānas ezera. Sava mūža 15 gadus viņš pavadīja šajā gleznainajā Alpu kalnu pakājē, tālu no latvju tautas, kas izraisīja sērīgu smeldzi dzejnieka dziļi ētiskajā dvēselē. Ar sāpīgu sirdi viņš klausījās šausmu ziņas, kas nāca no dzimtenes, kad bendes un ugunskrēku baigās liesmas postīja dzīvi Latvijas laukos un pilsētās un dau dzimē jau „pagura prāts un atkrita rokas”. Tad no skaistās, tālās Šveices kalnu nogāzes dienvidu vēju nestās lapas lidoja uz dzimteni, iedvesmojot sparū un ticību: reiz tomēr uzvarēt . . .

Reakcijas garajos 15 gados lielā dvēseles vientulībā auga un brieda Raiņa ģeniālā dzeja, viņa vienreizējā gara ietekme smagi cietušajā tautā deva gribu dzīvot, mīlēt un cīnīties par cilvēces augstākiem mērķiem. Rainis bija izpratis tautas kolektīvo dvēseli labāk kā neviens cits dzejnieks.

Cara laika „dzelzs aizkars” nebija tik hermētiski noslēgts kā tagadējais komunistu mūris. Vēstules gan tika cenzētas. Rakstīt vajadzēja aizplūvuroti. Nelegāliem darbiniekiem, kā mums ar Paulu, vajadzēja atturēties bieži sarakstīties. Tā dažkārt radās pārpratumi. Rainim likās, ka viņš aizmirsts, ka viņu pārāk maz izprot un cienī pat partijas biedru aprindās. Bet tā bija dziļi maldīga doma. Visi izjuta Raiņa literāro darbu atbalsi tautā un atzina mūsu lielā idejiskā vadoņa milzīgo ietekmi.

Centrālkomitejas virziens vairākumā bija pret kaujinieku prasību par revolucionārās kustības padziļināšanu ar kaujinieku palīdzību, tomēr piekrita kaujas organizācijas darbībai zem ciešas kontroles. Buševica, Dermaņa un Šulca mazinieciskais virziens atzina, ka revolūcija sakauta un tamdēļ izbeidzama partizānu cīņā un partijas taktika grozāma, izmantojot legālās iespējamības arodbiedrībās, un neatzina Valsts domes boikota taktiku, bet ieteica piedalīties Valsts domes vēlēšanās. Šie virzieni sevišķi asi sadūrās LSDSP kongresā 1906. g. vasarā Rīgā un Majoros, kur piedalījās arī Dubelšteins un Grīniņš, kas bija atgriezušies no Šveices. Ticība jaunam revolūcijas vilnim stipri dominēja. Partizānu cīņu atzina par līdzekli veicināt revolūcijas uzplūdus. Arī P. Stučka rakstīja, ka Valsts domes vēlēšanu

likums ir „tumšo ļaužu krāpšana”. Patvaldību varot gāzt tikai „ar joni”, tautai saceloties, ja vajadzīgs, bruņotiem spēkiem. Illūzijas un īsredzība, kā redzams, valdīja ne revolūcionārājā jaunatnē vien. Taču P. Stučkas 1906. g. politiskā stāvokļa prognoze un partizānu cīņas un bruņotas sacelšanās ieteikums neliecina par viņa „ģeniālu” stāvokļa izpratni. Arī Cīrichē palikušos biedrus šie jautājumi ārkārtīgi interesēja.

Vasarai sākoties, atstājām Cīrichi un kopā ar Jansona-Brauna ģimeni aizbraucām pavadīt vasaru Hertenšteinā pie Firvaldštetes ezera. Jauki aizritēja vasara Firvaldštetes ezera malā. Alpu ganu taures smeldzošās skaņas, trīskārtīgi atbalsojās kalnos, kā aicinājums gaistošā tālē. Ik dienas mēdzu kaut ko rakstīt vai tulkot par filozofiju un pret anarchosidikālismu.

Vakaros satikāmies, lai izdebatētu politiskos jautājumus un partijas atzinumus par taktiku, kas tomēr diezgan neskaidri izteikti un ar novēlošanos nonāca līdz Hertenšteinai. Arī Jansons, tāpat kā mēs, uzskatīja, ka revolūcija sakauta un ka jāpie-dalās 2. Valsts domes vēlēšanās.

Devāmies arī kopējos gājienos pa Aksenceļu gar Vilhelma Tella kapellu. Vizinājāmies arī laiviņā pa ezeru. Neaizmirstams bija kāds kopējs 5 dienu gājiens pa St. Gotharda ceļu, Furkas kalnu pāreju, kājām pāri diezgan grūti pārejamam Ronas šļūdonim, lejup uz Grimzeli un Haudeka ūdenskritumu, kas bija skaists savā varenumā. Ilgi stāvējām un lūkojāmies kā brīnumā. Beidzot sākām pamazām atrauties no saistošā dabas brīnuma, tikai Jansons joprojām šī skata aizgrābts palika uz tiltiņa pāri kritumam stāvot. Viņš svieda atvarā citu pēc citas pa ceļam saplūktās sārtās alpu rozēs, kas viņos grimstot sārtojās dzelmē. Piegājusi, paņēmu viņu zem rokas, teikdama, ka citi jau tālu prom. Viņš turpināja mest rozēs atvarā, teikdams: „Mīļā Klāra, skaties, tā aiziet mūsu dzīve!” Tā tiešām aizgāja viņa paša dzīve pēc 10 gadiem ūdens viņos.

Paulu sevišķi vēl valdzināja Šveices ģeoloģija, flora, kalnu grēdu nogūlumi kopš tūkstošiem, miljoniem gadu. Arī Alpu kalnu varenais skaistums bija viņa sirdi iekāpojis uz visiem laikiem. Savā ziņā arī viņam tas kļuva liktenīgs. Senā tieksme pēc Alpu kalnu skaistuma un cerība Šveicē atpūsties pēc smagajiem pārdzīvojumiem noveda mūs 1944. g. no Drēzdenes nevis uz

Libeku, kā bija domāts, bet uz Lustenavu, Šveices pierobežā, kur viņš mira.

Arī Hertenšteinā Pauls rakstīja vācu sociāldemokrātu laikrakstos par carisma nežēlīgo atriebību latvju revolucionāriem. Arī Jansons rakstīja vācu soc.-dem. presē. Hertenšteinā viņš iesāka rakstīt arī savu grāmatu „Baltijas revolūcija”.

Kopēji pavadītā vasara ļoti tuvināja Jansonu un viņa ģimeni ar mums. Diskusijās un pārrunās par politisko stāvokli un revolūcijas izredzēm mums izkristalizējās vienāda uztvere par revolūcionāro situāciju un sociāldemokrātu partijas turpmākiem cīņas līdzekļiem. Zinādams abu krievu frakciju vājumus, Jansons skeptiski izsacījās par apvienošanos ar Kr.S.D.S. partiju, ko nolēma LSDSP kongress Majoros 1906. g.

Skaistā Šveice un tur pavadītās dienas nevarēja ilgotnēm apmierināt 1905. g. revolūcijas tribūnu, aizrautīgo oratoru un piedzīvojušo organizātoru, nedz mums citiem aplūsināt tieksmi pēc aktīva darba partijā jaunajos apstākļos. Nepārvarama kļuva tieksme būt tur, kur verd aktīva partijas dzīve. Nolēmām braukt uz Berlīni caur Manheimu, kur notika gadskārtējais Vācijas sociāldemokrātu partijas kongress. Braucām kopā ar Jansona ģimeni. Vācijas un vispārīm Eiropas sociālisti ar lielu cieņu vēroja Krievijas revolūcijas norisi un sagaidīja tās lielāku ietekmi Eiropas politiskajā dzīvē. Manheimas kongress norisinājās Krievijas revolūcijas ietekmē.

Kongresa laikā ieguvām jaunus paziņas un draugus. Sarunājāmies arī ar Rozu Luksemburgu par apstākļiem Polijā, jo viņa tikko bija atbēgusi no Varšavas. Izbraukumā uz Heidelbergu vagonā sagadījāmies kopā ar Reichstaga deputātu G. Ledebūru. Tur pirmo reizi iepazinos ar krievu-itaļu sociālisti Angeliku Balabanovu, kuŗa jau toreiz bija guvusi ievērību.

Berlīnē nodzīvojām līdz vēlam rudenim. „Berlīnes zēni” bija Līniju ielā 17 ierīkojuši lasītavu un arī pusdienu galdu. Vadītāja bija mūsu paziņa no Rīgas soc.-dem. grupas laikiem Anna Ripa. Šeit sapulcējās bieži Berlīnē mītošie emigranti un atrada mājvietu caurbraucēji, kā mēs un Jansoni. Lasītavā bieži notika sapulces ar referātiem. Arī es tur nolasīju referātus par filozofiskiem jautājumiem, iztīrājot kā Marksa un Hēgeļa filozofiju, tā arī anarchosindikālismu, kas sāka arī Latvijā atrast

piekritējus. Sociālisma filozofija, ētika un humānisms bija no sākta gala jautājumi, kas mani interesēja un kas, kā man šķita, piederēja pie sociālisma teorijas un tās izpratnes. Diemžēl, vēlāk, partijas ikdienas traumīgā illegālā un legālā darbā atlika maz laika nodoties šiem teorētiskiem jautājumiem . . .

Šajā laikā bieži mūs pie sevis aicināja Ledebūrs, vācu partijas kreisā spārna vadītājs, kas izrādīja dzīvu interesi par Krievijas revolūciju. Par Latviju viņš sevišķi interesējās, zinādam, ka vācu muižniecība jau gadu simteņiem turējusi latvju tautu savā virskundzībā un palīdzējusi krievu soda ekspedīcijām izrēķināties ar Latvijas revolūcionāriem. Vairākkārt viņš Vācijas reichstagā uzstājās ar asām runām, izmantodams Paula piegādātos datus par vācu muižnieku noziedzīgo rīcību pret latvju tautu. Viņa asprātīgās, grauzīgās runas atreferēja visa liberālā Rietumeiropas prese, tādējādi modinot interesi par notikumiem Baltijā.

1906. gada decembra sākumā saņēmām no Rīgas, partijas Centrālās Komitejas oficiālu aicinājumu atgriezties Latvijā atbildīgā illegālā partijas darbā. Lai gan Berlīnē bijām diezgan labi ierīkojušies, taču Centrālās Komitejas aicinājums ļoti vilināja un bija mūsu noskaņojumam piemērots; varētu teikt, tas nāca kā saukts.

Svarīgais jautājums, kā pārkļūt robežai, nokārtojās viegli, pateicoties Paula draudzīgām attiecībām ar Vācijas sociāldemokrātu centrālorgana „Vorwärts” redakciju. Konspirācijas dēļ par mūsu aizbraukšanu zināja tikai vistuvākie biedri. Bija, zināms, jāatvadās no vācu biedriem, kuŗi mums emigrācijas laikā bija visādi izpalīdzējuši. Kad pēdējo reizi ieradāties Cēlenā pie Ledebūra, viņš saprata mūsu soļa nopietnību, bet zināmā mērā tas viņam šķita riskants solis, kāpēc viņš gan diezgan atturīgi mēģināja mūs atrunāt. Mēs zinājām, ka atgriešanās Latvijā illegālā partijas darbā ir lēciens tumsā. Atvadoties no biedriem, apzinājāmies mūsu soļa nopietnību.

Savu dzīvokli atstājām Jansoniem. Atvadoties no Jansona neparedzjām, ka šķīrāties uz visiem laikiem. 1917. gadā pēc marta revolūcijas viņš, bija uzsēdies uz kāda mazāka angļu kuģa, ko vācu zemūdene torpedēja, un Jansons atrada nāvi Ziemeļjūras viļņos.

Krievijas robežu pārbraucām 1906. g. 6. decembrī ar kāda Pankovas sociāldemokrata Betges pasi. Rīgā mūs sagaidīja svainis Kristaps Šulcs, toreizējais CK loceklis. Svainis nogādāja mūs Majoros, Bulmaņu Emīlijas vecāku mājiņā kādā klusā šķērsielīņā.

Savā mājā Majoros dzīvoja arī no Virbaļu žandarmu rotmistra amata atceltais Svirlovskis. Būdams labās attiecībās ar Rīgas jūrmalas policijmeistaru, lietuvieti Verigo, Svirlovskis mums nokārtoja apmešanās iespējamību, kā arī palīdzēja dabūt atļauju Paulam uzsākt Majoros ārsta praksi.

Ārkārtīga piesardzība, uzmanība un stingra konspirācija bija nepieciešama, lai piecus gadus CK un „Cīņas” redakcijā intensīvi strādājot, nekristu žandarmu rokās.

The first part of the document is a letter from the Secretary of the State Department to the Secretary of the War Department. The letter is dated August 1, 1918, and is addressed to the Secretary of the War Department, Washington, D. C. The letter is signed by the Secretary of the State Department, Robert Lansing.

The letter discusses the proposed transfer of the War Relocation Authority to the War Relocation Administration. The letter states that the War Relocation Authority was established by Executive Order on June 17, 1918, and is currently operating under the War Relocation Act. The letter proposes that the War Relocation Authority be transferred to the War Relocation Administration, which is currently operating under the War Relocation Act. The letter states that the transfer is necessary in order to coordinate the activities of the War Relocation Authority with the activities of the War Relocation Administration.

The letter also discusses the proposed transfer of the War Relocation Authority to the War Relocation Administration. The letter states that the War Relocation Authority is currently operating under the War Relocation Act, and that the War Relocation Administration is currently operating under the War Relocation Act. The letter proposes that the War Relocation Authority be transferred to the War Relocation Administration, which is currently operating under the War Relocation Act. The letter states that the transfer is necessary in order to coordinate the activities of the War Relocation Authority with the activities of the War Relocation Administration.

The letter concludes with a statement that the Secretary of the State Department is in favor of the proposed transfer of the War Relocation Authority to the War Relocation Administration. The letter is signed by the Secretary of the State Department, Robert Lansing.

IX REAKCIJAS LAIKS

*„Kas tagad neatlaižas, tie tie dārgie,
Jo tie spēj izturēt līdz uzvarai”.*

J. Rainis

1907. gads bija arvien vēl drausmīgas carisma reakcijas un atriebības gads. Rīgas kaŗa tiesa Citadelē vēl joprojām piesprieda nāves sodus citu pēc cita. Rīgas slepenpolicijas drūmajā namā priekšnieks Grēguss un viņa rokas puisis Dāvuss spīdzināja, mauca nagus un laužīja ribas latviešu revolūcionāriem. Kaŗa tiesa, kuŗas priekšsēdis parasti bija kāds no Pēterpils atsūtīts krievu ģenerālis, piesprieda nežēlīgus sodus. Piemēram, Kokneses revolūcionāru prāvā piesprieda 22 nāves sodus! Citus izsūtīja uz katorgu Sibīrijā vai uz mūŗa nometināšanu Sibīrijas tālajos novados.

Laukos ar „meŗa brāļiem” izrēķinājās lauku kaŗa tiesas, kuŗu parastais spriedums bija nāves sods, bet daudzus noŗāva bez kādas tiesas it kā „bēgot”. Šādaī tiesu parodijai krita par upuri arī ideālais, paŗaizliedzīgais sociālists Ernests Rolavs. Nav iespējams šajās piezīmēs ar sīkiem vēsturiskiem datiem un skaitļiem attēlot latvju tautas cieŗanas bargajā reakcijas laikā.¹⁸

Piesardzība, konspirācija un stingra izvairīšanās no satikšanās ar draugiem un biedriem bija nepiecieŗama, lai nekristu ŷandarmu rokās. Nebija viegli, pārbraukuŗiem dzimtenē, atsacīties apmeklēt manu tēvu, Paulā māti un citus tuviniekus. Bet svainis ŷulcs mums piegādāja ziņas par stāvokli partijā un sveicienus no tuviniekiem.

Latvijas kultūrālā un sabiedriskā dzīve bija apspiesta. Tikai 1908. g. aprīlī tika atcelts kaŗa stāvoklis. Tomēr, neraugoties

uz spaidiem, kultūrālā dzīve sāka atplaukt. Rīgas toreizējā Jaunajā teātrī sāka atkal izrādīt Aspazijas un Raiņa lugas. Ilgu laiku neuzdrošinājāties šīs izrādes apmeklēt. Tā bija labprātīga trimda pašu dzimtenē. Tomēr Aspazijas „Sidraba šķidr-
auta” (pārdēvēta par „Gunu”) un vēlāk Raiņa „Uguns un nakts” izrādes nenocietāties neapmeklējuši. Lai nevērstu uz sevi uzmanību, sēdējām balkonā kādā tumšākā kaktā.

Piesardzība tomēr bija daudz līdzējusi. Kad 1917. g. pētīju Rīgas un Vidzemes žandarmērijas arhīvu, atradu kāda spiega ziņojumu, ka tas vēl 3—4 gadus pēc mūsu pārbraukšanas, mani pēc fotografijas pazīdams, sekojis man, kad no Majoriem ie-
braucu Rīgā un par novērojumiem sniedzis savus ziņojumus.

1907. gada pirmajos mēnešos Pauls strādāja kā atbildīgs partijas propagandists, bet tas nevarēja ilgi turpināties, jo, atjaunojot ārsta praksi, viņam vajadzēja ievērot runas stundas un vakaros ņemt vērā policijmeistara brīdinājumu nebraukāt bieži uz Rīgu. Tomēr diezgan bieži mums vajadzēja ierasties referēt propagandistu kollēģijas sēdēs, pilsētas konferencēs u.c. partijas sanāksmēs. Kādā propagandistu kollēģijas sēdē Pārdau-
gavā es pirmo reizi iepazīnos ar Voldemāru Bastjāni (Fedju). Drīz pēc tam viņš aizbrauca uz Maskavu studēt.

1907./8. gadi bija smagas reakcijas laiks. Pēc sodu ekspedī-
ciju šausmu darbiem laukos beidza darboties viena organizācija pēc otras. Dažas bija patiešām fiziski iznīcinātas. Vidzemē tu-
rējās dūšīgi Malienas, Vidienas un Madlienas Gaismas organi-
zācijas, kuņu konferences kā partijas propagandiste vadīja un rīkoja 1907. gadā Milda Salnā (Oļa). Kopš 1905. g. Malienas org. vadītāji bija tagad Austrijā dzīvojošais Kārlis Varkalis un skol. Barbans, kuņu soda ekspedīcija nošāva.

Jaunatne, sevišķi studējošā, kļuva pasīva. Zaudējuši savu stipro pašāvēību un ticību cilvēcības un revolūcijas uzvarai, tā neticēja vairs nekam. Bet jaunatnes primitīvais spēks meklēja izpaušmi baudu dzīvē, vecās morāles normu noliegšanā — dekadentismā. Arī latvju kultūrā ieviesās dekadentisms, ko Jansons asi graizīja savā grāmatā „Fauni un klauni”. Izmisums par zaudēto cīņu noveda dažus politiski nenobriedušus pat pašnāvībā. Tiem pietrūka izturības turpināt cīņu neparedzētos reakcijas apstākļos.

Zināms, šo gadu izmisīgā cīņa prasīja daudz izturības un stipra morāla spēka un nesalaužamas gribas nepadoties pārspēkam. Tikai stipri raksturi un nešaubāma ticība uzvarai nākotnē deva spēku gadiem ilgi pārdzīvot mūžīgo nedrošību, ar Damokla šķēpu virs galvas.

Tuvo, mīlo draugu neskaitāmie aresti, smagie kara tiesas sodi biedriem, ar kuņiem kopā pašreizējā strādāts kopējā darbā, prasīja daudz dvēseliska spēka. Daudzi neizturēja, jaunatne aizbrauca studēt, aizbildinoties: „Mēs nāksim atpakaļ, kad klusēs lielgabali”.

Nelegālie pulciņi bija toreizējā sociālisma skola. Pulciņa pārstāvis vai rajona propagandists sapulcē nolasiya parasti Kautska „Erfurtes programmas” vai arī Marksa „Komunistu manifesta” iestudējamo daļu, grūtāk saprotamās vietas sevišķi paskaidrojot un izdiskutējot. Pierakstīt konspirācijas dēļ neko nedrīkstēja, lai policijai, sapulci pārsteidzot, vai mājās izdarot kratīšanu, nekā neatrastu. Tamdēļ katram pulciņa biedram nācās vēl pašam dzirdēto atreferēt un, tā sakot, iemācīties no galvas. Vasarā sapulces parasti notika kādā attālāka meža biežoknī. Bez tam lasīja un iztirzāja „Cīņas” rakstus. Ziemā pulciņi sanāca kāda biedra dzīvoklī, bet ne vairāk par 10 cilvēkiem vienā vietā. Taču arī meža sapulcēs nedrīkstēja būt pārāk daudz dalībnieku, sevišķi pilsētu tuvumā, lai neuzkristu pilsētniekiem, kas svētdienās mēdza klejot pa mežiem. Sapulcēties parasti mēdza tālu no pilsētas.

Pēc 1905. gada revolūcijas sagrāves visvairāk bija cietušas lauku organizācijas. Taču drīz vien arī tās sāka atjaunoties un dažas izraisīja ļoti aktīvu darbību. Centrālā komiteja algoja īpašu lauku propagandistu, kas apbraukāja visas lauku organizācijas un par novēroto stāvokli ziņoja CK. Laiku pa laikam sanāca lauku konferences, kuņās piedalījās CK pārstāvis. Vairākās šādās konferencēs kā CK pārstāvei man vajadzēja, runājot par „tekošo momentu”, noskaidrot ne vient vispārējo politisko stāvokli, bet arī nesaskaņas krievu soc.-dem. partijā. Vidzemes lauku organizāciju konferences notika nereti Rīgā.

Galvenie strīdīgie jautājumi tika diskutēti pulciņos un konferencēs. Tā jautājums par partizānu cīņas un kaujas organizāciju likvidēšanu izraisīja ļoti sīvas debates.

Atceros kādu vētrainu sapulci drīz pēc ierašanās Rīgā. Sapulce notika kādā neapdzīvotā vasarnīcā pie Juglas. Partizānu cīņas piekritējiem bija redzams vairākums. Reakcijas šausmas vēl nebija salauzušas ticību revolūcijas uzvarai. Vasarnīca atradās mežā, dziļi sniegā ieputināta, un bija sasniedzama, brienot līdz ceļiem sniegā. Pa Rīgas ielām un priekšpilsētā pa šoseju visu nakti jādelēja dragūņi. Sapulce ieilga vēl naktī. Ne naktī, nedz rīta ausmā pilsētā atgriezties nevarēja. Vajadzēja pārnakšņot kāda biedra dzīvoklī aiz Aleksandra vārtiem uz grīdas. Bet biedru sirsnības aizkustināti, jutāmies uz dēļu grīdas droši un mājīgi. Bijām taču dzimtenē! Strādnieku dzīvoklī uz grīdas guļot, melnās maizes riecieni laužot un kviešu „kafiju” piedzerot izjutām īstu saistību ar apzinīgo darba tautu, tās dzīvi un cīņu. Uz šosejas aiz loga visu nakti klaudzēja dragūņu zirgu pakavi, dobji atgādinot, ka carisma vara vēl nav salauzta, ka cīņa vēl turpināma.

Bet strādnieku cīņas gars nebija pārspēts. Carisma nežēlīgie spaidi vēl vairāk nostiprināja solidaritāti strādniekos. Nodevība vēl nebija plaši iedragājusi vājākos raksturus.

X LIELINIEKI UN MAZINIEKI

*„Bij laiks, ko tagad saprast jums ir grūti,
Pat ticēt grūti, ka tāds laiks ir bijis”.*

J. Rainis

Kaut gan 1905. g. revolūcijā neizdevās gāzt Krievijas cara troni un likvidēt carisma režību, tomēr jau 1905. g. oktobrī cars Nikolajs II bija spiests piekāpties un ar manifestu pasludināt apziņas, vārda un biedrošanās brīvības, kā arī izdot likumu par Valsts domes vēlēšanām, apsolot, ka turpmāk neviens likums neiegūs likumīgu spēku bez Valsts domes apstiprinājuma.

Zināms, Valsts dome ne pēc vēlēšanu sistēmas, nedz savām pilnvarām negarantēja īstu parlamentārismu. Tomēr tai bija nenoliedzama nozīme Krievijas tautu mentālītātes demokrātizācijā, politisko un sociālo tiesību paplašināšanā. Sociāldemokrātu partija, kaut ierobežotā veidā, ieguva zināmu legālītāti, izmantojot apsolutās politiskās brīvības. Valsts domes deputāti varēja ierosināt likumprojektus (ar 30 parakstiem). Bet sevišķa nozīme bija viņu tiesībai iesniegt interpelācijas par valsts iestāžu nelikumīgu un patvarīgu rīcību, ko II un III Valsts domes sastāvā plaši izmantoja arī Latvijas soc.-dem. deputāti (Ozols un Priedkalns). Liels ieguvums bija arī deputātu immunitāte, iespēja brīvi uzstāties sapulcēs un uzturēt sakarus ar saviem vēlētājiem.

Tomēr krievu lielinieki turējās pie uzskata, ka revolūcija nav uzvarēta un revolūcionārā cīņa turpināma, lai panāktu demokrātiski vēlētas Satveresmes sapulces sasaukšanu. Arī sociālisti-revolūcionāri turpināja terrora aktus. Kā vieni, tā otri boikotēja I Valsts domes vēlēšanas 1906. g. 6. aprīlī. Turpretī

mazinieki atrada par vajadzīgu piedalīties Valsts domes vēlēšanās un darboties legālajās arodbiedrībās. Tā I Valsts domes sastāvā (479 dep.) iekļuva 94 darba grupas (radikālu zemnieku) un 17 soc.-dem. mazinieku pārstāvji ar vēlāko Grūzijas demokrātiskās republikas prezidentu Noju Žordaniju priekšgalā.

Attiecības pret Krievijas Valsts domes vēlēšanām un turpmāko revolūcionārās darbības taktiku, kā arī līdzdarbību legālajās organizācijās, kļuva par galveno iemeslu, kas arī *Latvijas sociāldemokrātijū sašķēla grūti samierināmos lielinieku un mazinieku nogrupējumos.*

Bet jau 1906. g. Latvijas soc.-dem. partijas aktīvo biedru plašās diskusijās Valsts domes boikots tika atzīts par nepareizu: II Valsts domes vēlēšanās 1907. g. 20. februārī Rīgā uzstādītais kandidāts Jānis Ozols tika ievēlēts ar 55% balsu vairākumu. II Valsts domē (no 518 dep.) bija jau 65 soc.-dem. (no tiem 36 mazinieki), 104 darba grupas un 32 soc.-revolūcionāru pārstāvji.¹⁹⁾

Bet lai pareizi saprastu turpmāko attīstības gaitu, jāatceras, ka 1906. g. sākumā notika LSDSP organizātoriska apvienošana ar Krievijas SDSP. Pēc revolūcijas sakāves Latvijas soc.-dem. biedros bija nobriedis uzskats, ka revolūcionāro spēku stiprināšanai vēlama visu Krievijas sociāldemokrātisko partiju apvienošana. Tas bija 1906. g. marta konferences atzinums, kas lika Latvijas soc.-dem. partijas CK izpildīt šo uzdevumu, bet ar noteikumu, ka Latvijas partija iegūst savu pārstāvi apvienotās Krievijas partijas CK-jā.

1906. g. 23. aprīlī — 8. maijā *Stokholmas tautas namā* notika, pirmkārt, *krievu lielinieku un mazinieku apvienošanās vienotā partijā* un, otrkārt, *apvienotajā Krievijas partijā uzņēma LSDSP, Polijas SDP un Bundu.* Ļeņins un citi lielinieki sīvi pretojās LSDSP pārstāvja pielaišanai apvienotās partijas CK-jā, ko katēgoriski prasīja Latvijas soc.-dem. pārstāvji Ozols, Buševics un Dermanis; to atbalstīja Martova vadītie krievu mazinieki, ar kuŗu balsīm prasību arī pieņēma. Tā šķietami bija panākta visas Krievijas revolūcionāro spēku saliedēšana, bet tā uz ilgiem gadiem ierāva Latvijas sociāldemokrātijū krievu partijas nebeidzamos fracionāros strīdos.

Majoru kongress 1906. g. 1. augustā sanāca, kad mēs vēl bijām emigrācijā. Galvenie partijas vadoņi tur bija J. Ozols, Dermanis, Ansis Buševics, Roziņš, Stučka un Rikveilis. Kongresa saimniecisko pusi bija noorganizējusi Berta Vesmane Majoros.

Polītiskā stāvokļa novērtējumā spilgti izpaudās divi virzieni, kā vispārim visā partijas darbībā. Nebija vēl izbeigušās illūzijas par jauniem revolūcijas uzplūdiem, kas pēc lielinieckā virziena uzskatiem būtu panākami, pastiprinot organizāciju. Šo virzienu sevišķi aizstāvēja Lencmanis, Endrups, Ed. Kalniņš, Maija Eliase. Turpretī Dermanis, Ozols un Buševics atzina, ka revolūcija tomēr sakauta, tamdēļ jāizbeidz partizānu cīņa un jāizmanto legālās biedrības, sevišķi arodbiedrības. Dermanis uzsvēra arī, ka pirmās Valsts domes boikots bijusi kļūda un ka partija bijusi krievu lielinieku frakcijas iespaidota. Viņš, Buševics un citi mazinieckiski noskaņotie kongresa delegāti ieteica piedalīties II Valsts domes vēlēšanās.

Polīcijai pēkšņi ierodoties, kongresu pārtrauca. Otrā dienā to turpināja Rīgā. Centrālajā komitejā ievēlēja J. Ozolu, Stučku, Roziņu, Šulcu, Kr. Eliasu, Daniševski, Lencmani un Ansi Buševicu.

Kā 1905. g. revolūcijas laikā, tā arī pēc tās sakāves konspiratīvā darbā Ozols bija visizcilākā persona. Pazinu viņu jau kā Jelgavas skolnieku organizācijas aktivistu. Viņš bija Ūziņu pagasta kalējdēls. Viņa tēvam bija smēde Svētes upes krastā, netālu no Vančiem. Viņa sevišķā spēja vienkāršot diezgan sarežģītas problēmas, pārliecināja pat politiskos jautājumos maz rūdītos klausītājus. Strādniekos viņam bija liela autoritāte. Viņš necentās spēlēt uz jūtām, bet runāja vienkāršā, strādniekiem viegli saprotamā valodā, bez patosa, bet ar reālu motivāciju. Tamdēļ ticēja viņa vārdiem. Viņa nozīmē partijas illegālajā darbībā ir vēsturiski augstu vērtējama.

Dermanis, Buševics un citi mazinieki jau Majoru kongresā norādīja, ka revolūcija sakauta, tāpēc jāizbeidz partizānu cīņa un jāizmanto visas legālās iespējamības. Dermanis dedzīgi uzstājās arī pret Valsts domes boikotu. Dermanis, toreizējais Jonatana b-bas skolotājs Rīgā, bija pazīstams kā labs runātājs, kurpretī Buševicam runāšana neveicās, tomēr arī viņš,

toreiz būdams nesamierināms mazinieks, prata pārliecināt klausītājus ar asu loģisku argumentāciju.

Majoru kongress apstiprināja Stokholmas nolīgumu, un LSDSP formāli pārdēvējās par *Latvijas sociāldemokrātiju* (LSD). Zīmīgi vārdi teikti LSD CK 1906. g. 10. augusta manifestā, kur uzsvērts paturamās *autonomijas princips*:

„Vienotas taktikas izspriešanā, kāda Krievijas sociāldemokrātijā nav panākta, Latvijas sociāldemokrātijai piekritīs svarīgs vārds nākošā vispārējā partijas kongresā. LSD savos uzskatos par taktiku ir solidāra ar savu priekštecī LSDSP Krievijas SDSP rindās. *LSD aizstāvēs savus uzskatus*. LSD cer no apvienības gūt jaunus spēkus.”

Nākošais *LSD kongress Londonā* (1907. g. 16.—20. jūnijā) sanāca dažas dienas pēc apvienotās Krievijas SDSP kongresa turpat. Politiskie apstākļi visā Krievijā bija ļoti smagi. II Valsts dome pēc īsa darbības laika (tāpat kā I Valsts dome) 3. jūnijā tika padzīta. Mūsu Rīgas dep. Ozols, lai nenokļūtu Sibīrijā katorgā, bija spiests emigrēt uz ASV. LSD šinī kongresā pārstāvēja 26 delegāti, no tiem 12 lielinieki, 4 mazinieki un 9 „samierinātāji”. Svainis Šulcs un citi delegāti, atgriezušies no kongresa, varēja mūs informēt par kongresa gaitu.

Kongresā partijas frakcionārās domstarpības tomēr nebija novedušas pie partijas šķelšanās. LSD valdīja nesatricināma pārliecība, ka vislielākais grēks būtu skaldīt vienotos spēkus. Lielinieciski noskaņotais spārns nesludināja šķelšanos. Tikai pēc daudziem gadu desmitiem P. Dauge savā grāmatā par Stučku atzīst par kļūdu, ka jau toreiz latviešu lielinieki nav sadrumstalojuši partiju, tāpat kā krievi. Nē, arī lielinieciski noskaņotie strādnieki būtu pametuši Stučku, savu ģenerāli, un palikuši vienotā partijā. Varbūt Stučka to apzinājās un tamdēļ atarējās sekot krievu lielinieku ekstrēmīstiem Londonas kongresa laikā Stučka pret maziniekiem un „samierinātājiem” nelietoja tik skarbu valodu kā vēlāk, būdams komunistu varas vīrs Maskavā.

Balsojot kongresā par kaujas organizācijas un partizānu cīņas izbeigšanu, balsis dalījušās uz pusēm, bet jautājumu faktiski izšķīris jau Krievijas SDSP kongress, pieņemot lēmumu par

partizānu cīņas likvidāciju. Arī krievu lielinieku illūzijas par drīzu revolūcijas atjaunošanos bija satriektas.

Londonas kongress uzdeva jaunajai CK piegriezt visnopietnāko vērību sociāldemokrātiskai propagandai, atjaunot un dibināt legālas arodbiedrības.

Londonas kongresam vajadzēja izlemt strīdīgos jautājumus un nospraust apstākļiem piemērotu taktiku. Diskusijas bijušas sīvas un pretstatīgas, kā to ziņoja pārbraucēji. Kr. Šulcs asprātīgi mums attēloja arī Jansona-Brauna uzstāšanos Krievijas kopējā kongresā. Kā dziļi pārliecināts partijas patriots un nacionālās autonomijas aizstāvis organizatoriskos jautājumos, Jansons savā runā bija uzsvēris Latvijas sociāldemokrātijas organizatorisko spēku un krievu partijas vājumu.

Kādā vēlā vakarā mūsu klusajā mājiņā Jaunajā ielā tūliņ pēc kongresa ieradās arī legendārais kaujinieks Dubelšteins (Jēpis) atzīties, ka arī viņš kongresā balsojis, ka partizānu cīņa izbeidzama un kaujas organizācija likvidējama. Jēpis izteicās, ka kongresā viņš piekritis Pļechanova—Martova uzskatiem. Diemžēl, šī pašai dziedīgā, jūsmīgā „revolūcijas kareivja” īso mūžu drīz pēc tam nobeidza cara bendes kalpi.

Kādā citā vakarā, ar nakts vilcienu drīz pēc kongresa 1907. gadā ieradās Šulcs, ārkārtīgi uztraukts, ilgi staigāja pa istabu šurp un turp, līdz beidzot, paskatījies pulkstenī izdvesa: „Patlaban nošauj Jēpi!” Tas bija šausmīgi. Vēl nesen Jēpis bija šeit pat dzīves un cīņas priecīgs mums stāstījis par Londonas kongresu un gribēja veltīt savus spēkus partijas darba veidošanai jaunos apstākļos! Grēgusa kalpi bija izdzēsuši pašai dziedīgā cīnītāja dzīvību uz visiem laikiem.

Krievu frakcionārie strīdi kopējā partijā, tika pārnesti arī uz LSD. Latvijā gan arī agrāk jau bija savs kreisais spārns. Revolūcionārais noskaņojums aktīvajos partijas biedros tomēr nebija lielinieku uzskatu ietekmēts, kā to tagad Latvijas komunistu prese un partijas vēstures „pētnieki” neapnikuši mēģina apgalvot.

Kongress bija ievēlējis jaunu CK: lieliniekus Tīnusu (Ako-tu), Lencmani (Kenci), Rob. Pelši, Tiesnieku, Daniševski un mazinieciski noskaņotos Šulcu un Paulu Kalniņu (Ekteri). CK ievēlēja „Cīņas” redakcijā Rob. Pelši un mani. Lai gan kon-

gresā bija norisinājušās asas debates principiālos jautājumos, tomēr CK saskaņa bija lietišķa, bez asumiem un neglītiem savstarpējas apkaņošanās veidiem, kā krievu partijā, ko inspi-rēja Ļeņins.

Kad 1906. g. atgriezāmies no otrreizējās trimdas, LSD par-tijā valdīja zināma tolerance, pat draudzīgas attiecības biedru starpā. Draudzīgs arvien bija piemīlīgais Tīnuss (Akots), Nekad viņa laipnās zilās acis neiedegās naidā pret citādi domā-jīšiem CK locekļiem. Viņš diezgan bieži ieradās Majoros, kad pie mums notika CK sēdes, vai vispārīm kādās CK darīšanās, lai apspriestos ar Paulu, kuŗu viņš ļoti respektēja. Arī ar Šulcu viņam bija draudzīgas attiecības, neskatoties uz principiālām domstarpībām. Šulcs bieži draudzīgi ironizēja par viņu. Arī „Cīņas” redakcijā ar Pelši sastrādājām pavisam tolerantī, strī-dīgos jautājumus iztīrājot savā starpā, atrodot kādu iespēju vienoties. Pretējā gadījumā jautājuma izlēmšanu pārnesām uz CK. Pelšiem diezgan ilgi vēl bija jādzird kodīgas piezīmes par viņa 1907. g. „Cīņā” ievietoto rakstu, kuŗā viņš bija izteicis domu, ka 1905. g. revolūcija būtu uzvarējusi, ja „Daugavā būtu ielīngots kāds kuģis ar ieročiem”.

Krievijas SDSP CK sēdes notika Somijā. Kā LSD pārstāvis turp tika deleģēts Lencmanis, arī Daniševskis, kas Latvijā CK sēdēs nebija lielinieku piekritējs un krievu CK sēdēs ieturēja vidus līniju. Ļeņinu un lieliniekus viņš kritizēja vairākos rak-stos un savā grāmatā par arodbiedrībām. Krievijas SDSP CK deleģēja Daniševski kā neitrālu izmeklēt Staļina bankas laupī-šanas lietu Kaukāzā un viņa ziņojums nosodīja Staļina rīcību. To atriebīgais gruzīns, kas vēlāk kļuva par Krievijas despotu, Daniševskim nekad nepiedeva un tāpēc D. bija viens no Staļina asiņainā terrora pirmajiem upuriem. Viņa dzīves biedre, major-nice Rūtentāle, no kuŗas D. aizgāja, bija sociāldemokrate un darbojās neatkarības gados kā skolotāja. Daniševska dēls beidza Latvijas universitāti un dzīvo tagad ASV.

Daniševskis bija impulsīvs, ļoti labs runātājs, aizrautīgs, zināmā mērā pat šaudīgs. Nenoliedzami, viņš bija partijas patriots, bet arī partijas karjērists. Spraigos momentos viņa melnās acis meta dzirksteles, kas iededzināja klausītāju sirdis. To taisni viņš gribēja panākt un bieži pie tam aizrāvās pats

savu runu kvēlē. Viņš apzinājās savas spējas, pat vairāk kā vajadzīgs, būdams ļoti godkārīgs.

Kad reakcija bija sasniegusi augstāko pakāpi un provokatori ārdīja partijas rindas, Daniševskis aizbrauca, kā daudzi citi partijas intelligenti, uz Maskavu studēt, taisnodamies: „Es negribu kļūt par carisma lielgabalu gaļu. Es atgriezīšos, kad nāks cits laiks”.

Leņins gan Londonas kongresā bija brīdinājis neaizrauties legālā darbībā, jo tā varot atraut biedrus no aktīvā illegālā darba partijā un mazināt revolūcionāro cīņas garu, radot maldu illūzijas par strādnieku cīņas panākumiem legālā ceļā. Mazinieki turpretim ieteica partijas biedriem darboties arodbiedrībās un citās legālās organizācijās.

LSD gāja savu ceļu. CK vadībā radīja partijas *illegālu centru legālajās arodbiedrībās*, kas vadīja visu arodbiedrību kultūrālo un organizatorisko darbu sociāldemokrātiskā virzienā. Mums, maziņkiem un samierinātājiem, likās neapstrīdāms, ka nepieciešams izmantot legālās arodbiedrību sapulces sociālisma propagandai atklātos referātos par sociālismu, vēsturisko materiālismu un marksismu. Šīs sapulces apmeklēja simtiem arodbiedrību biedru. Daudzi labprāt ieradās arodbiedrību referātos, kamēr illegālajos pulciņos tie ne labprāt ieradās, baidīdamies nonākt cietumā vai pat izsūtījumā Sibīrijā. Arodbiedrībās skaitījās par biedriem arī daudzi, kas pirmo reizi dzirdēja atklātu vārdu par strādnieku šķiras apziņu un savstarpēju solidaritāti. Arodbiedrību telpās sociāldemokrātu biedri varēja sapulcēties un pārrunāt arī savus organizatoriskos jautājumus. Bija, zināms, jāievēro diezgan liela piesardzība, jo biedrībās varēja iekļūt arī provokatori.

Pēc emigrācijā pavadītiem gadiem atgriezās arī J. Pelūde no Šveices, kur viņš Davosā ārstējās vairākus gadus pēc jaunstrāvnieku prāvā piespriedē sodā izciešanas Sevastopoles cietumā. Tērbatā izturējis jurista eksāmenu, viņš 1907. g. beigās apmetās Rīgā kā zvērināta advokāta palīgs. Bijām ļoti iepriecināti par viņa ierašanos un nodomu vispirms kā advokātam uzņemties daudzās strādnieku un partijas biedru prāvās aizstāvja pienākumus.

Kamēr sākumā Jancim, kā viņu saucām, vēl nebija daudz

darba, viņš bieži ieradās jūrmalā, vai mēs pie viņa Rīgā, lai senās draudzības un uzskatu vienādības saistīti, pārrunātu pagātnes un aktuālās lietas. Viņš bija sajūsmināts, ka nu atkal pēc ilgāka pārtraukuma varēs savus spēkus ziedot partijai labā. Jau pēc profesijas viņam nu vajadzēja aizstāvēt strādnieku lietas tiesā, ar ko viņš ieguva strādnieku atzinību, bet reizē arī vērsa uz sevi žandarmērijas uzmanību. Tāpēc CK bija lēmusi, ka legālā darbībā izvirzītie biedri nav iesaistāmi konspirācijas dēļ illegālajā propagandas darbā. Pelūde bija taupāms arī kā legālā „Arodnieka” redaktors un arodbiedrību illegālā centra vadītājs (partijas CK uzdevumā).

Pelūde, bez šaubām, veica ārkārtīgi svarīgu darbu partijas labā. Bet savā personīgajā dzīvē viņš bija daudz cietis, gan arī izbaudījis laimīgus brīžus, sieviešu milas inspirēts. Bet laime nebija viņam uzticīga, tā bija svaidīga, nepastāvīga, illūzora fata — morgana. Kad 1911. gadā dilonis pārtrauca viņa īso mūžu, pie viņa nāves gultas nestāvēja neviena no tām, kuŗas viņš bija mīlējis. Kāda viņa intīma draudzene kopš jaunstrādnieku laikiem pat viņa bērnu bija pametusi Pēterpilī atradeņu patversmē. Vientuļš un atstāts viņš raudzījās pretī neizbēgamai nāvei, gulēdams vienā no Rīgas slimnīcām. Ar smagu sirdi vēl šodien atceros viņu — bālu, nāves apzīmogotu. Neaizmirstami ir viņa atvadu vārdi: „Jūs dzīvosit, jūs strādāsit — man jāmirst!...” Tā sadega šī pašaieliedzīgā, darbīgā un jaukā cilvēka īsais mūžs.

Ko līdzēja mūsu Jancim vairs strādnieku masu simpatijas, izvadot viņa šķirstu Rīgas—Jelgavas stacijā, ziedi un vainagi, kas klāja viņa aizbērto dusas vietu Zalgales kapsētā, cildinājumi runās, kas izskanēja, kad viņa darba cēliens bija pārāgri beidzies? Mēdz teikt, ka neviens nav neaizstājams. Taču Pelūdes trūkumu vēl ilgi sajuta Rīgas strādnieku organizācijās.

No 1908. līdz 1912. gadam partijas illegālā darbība bija provokātoru un slepenpolicijas spiegu apdraudēta. Tas patiešām bija visdrūmākais reakcijas laiks, kad biedros radās neuzticība, jūtot nodevējus partijas rindās.

1907. — 1909. g. laikā krita slepenpolicijas rokās 53 illegālas spiestuves, kuŗu galvenie vadītāji bija Treimanis (Jēpītis), Zirņītis (Archivārs), Nāgelis, Trīne Ozola (J. Ozola

māsa). Daudzi šai laikā tika tiesāti un izsūtīti uz Sibīriju no-
metināšanā vai katorgā. Smagi bija pārdzīvot šo laiku kā „Ci-
ņas” redaktrisei ciešā sadarbībā ar šiem pašreizlīdzgajiem,
cēlajiem darbiniekiem. Satikšanās vietas bija dažādas un tika
mainītas.

Konspirācijas dēļ nevarēju ierasties arī tiesas zālē, kad tie-
sāja iekritušos illegālistus. Bet kad šos draugus policijas un
zaldātu pavadībā ieslēgtus veda no cietuma uz Rīgas dzelzceļa
staciju, pēdējos sveicienus zem kanālmalas liepām līdz soļojot
tomēr sūtījām tiem līdzī tālajā ceļā uz Sibīriju. Grūti bija valdīt
asaras. Sirds sažņaudzās.

Partijas darbība bija smagi apdraudēta. Iekrišana sekoja
iekrišanai. Iekrita pie tam visaktīvākie: 1908. g. februārī are-
stēja Rīgas pilsētas konferenci ar 29 delegātiem. Kā CK locek-
ļiem arī man ar Paulu bija jāierodas konferencē, kuŗa, cik
atceros, notika Helēnes ielā, starp Ģertrūdes un Stabu ielām.
Uzmanīgi vērojot apkārtni un iepriekš šurp turp staigājot pa
Ģertrūdes ielu, man uzkrita kāds cilvēks, kas nekustīgi stāvēja
ieliņas stūrī. Apmetusi likumu, devos uz Stabu ielu, kur sa-
stapu otru tādu pat novērotāju. Pa ceļam sastapu Pelši, abi
saprātām, ka dzīvoklis ir slepenpolicijas ielenkts. Tā arī izrā-
dījās: kādu stundu vēlāk policija arestēja visus konferences
dalībniekus. Pelše palika vērojot, es bezcerīgi aizgāju. Sapro-
tams, ka partijas darbība bija vēl vairāk iedragāta, kad arestēja
propagandistu kollēģiju pilnā sastāvā. Jaunievēlēto Rīgas ko-
miteju arestēja pat pirmajā sēdē. Provokācijai bija izdevies
ieviesties partijas aktīvistu rindās. No partijas rindām izrāva
visaktīvākos darbiniekus un vadītājus biedrus, kā Roziņu, Der-
mani, Dukuru u.c. Nav brīnums, ka daudzi mazāk izturīga
rakstura biedri atrāvās no illegālā partijas darba. Daudzi bija
sakompromitēti. Dažiem vēl palaimējās atstāt Latviju.

Taču smagās reakcijas laikā LSD ieguva jaunu uzvaru III
Valsts domes vēlēšanās (1907. g. novembrī): par deputātu no
Rīgas ievēlēja atkal LSD kandidātu — Vidzemes malienas
kalpa dēlu *Dr. Andreju Priedkalnu*, kas, līdzīgi savam priekš-
tecim Ozolam, bija viens no spējīgākajiem un darbīgākajiem
soc.-dem. frakcijas locekļiem (no 18 soc.-dem. deputātiem 10
bija mazinieki). Viņš iesniedza interpelāciju par soda ekspeđi-

cijas darbību Latvijā u.c. krievu administrācijas nelikumīgas rīcības veidiem, kā arī piedalījās sociālās apdrošināšanas likumu izstrādāšanā. 1912. g. viņš iesniedza Valsts domē pirmo sīki izstrādāto projektu par Latvijas apvienošanu vienā guberņā ar kopīgu zemsti. LSD bija atkal ieguvusi svarīgu legālas cīņas pozīciju Valsts domes tribīnē.

Neskatoties uz draudīgo politisko stāvokli, biežajiem arestiem un provokācijas briesmām 1907. un 1908. gados, partijas CK-jai tomēr izdevās jau gadu pēc LSD 2. kongresa noorganizēt *LSD 3. kongresu Helsinkos* (1908. g. oktobrī). Galvenais darba kārtības punkts, par kuŗu jau iepriekš, kongresa delegātu vēlēšanu sapulcēs izvērtās plašas debātes, bija jautājums par *legālajām biedrībām*. Lai gan strādnieku masās bija nenoliedzami dzīva interese par legālajām biedrībām, kuŗās tie iepļūda, lielā mērā noskaņotie kongresa delegāti vēl joprojām izteicās negatīvi par arodbiedrībām u.c. strādnieku legālajām organizācijām. Kongresa vairākums bija maziniecisks. Kongress noteikti uzsvēra, ka galvenais uzdevums — uzturēt disciplinētu partijas vienību.

Jaunajā CK ievēlēja J. Sīli (Kraukli, Stīgu), kas līdz tam jau bija faktiskais CK sekretārs, Rikveili (Auziņu), Sproģi (Saulīti), Mārtiņu Ozoliņu (Zāliiti), Zandreiteru (Vārpu), Teikmani (Kamolū), Klāru Kalniņu (Svavu) u.c. Kongresā izraisījās sīvas debātes par bloķēšanos vēlēšanu cīņā ar pilsoniskām partijām. Nolēma jautājuma izšķiršanu atstāt vietējām organizācijām, rīkojoties pēc apstākļiem.

Gluži dabiski, ka strādnieki pievērsās darbībai legālajās biedrībās. Nodibinājās kultūras biedrības un kooperatīvi, kuŗu valdēs vairumā darbojās partijas biedri. Atjaunojās vecās kultūras biedrības kā „Jonatans” u.c., bet sevišķu rosību izrādīja jaunās kultūras biedrības „Uguns”, „Rīts”, „Laboremus”, „Skatuves biedrība” u.c. Tās galvenokārt vadīja paši strādnieki. Tikai aizvien grūtāk nācās atrast vajadzīgos referentus, inteliģencei aizplūstot vai pazūdot aiz cietuma mūŗiem.

Neviena partijas sapulce nebija vairs droša. Daudzi atrāvās. Atceros kādu Rīgas pilsētas konferenci Solitūdes purvainajā apvidū, kāda biedra mazā, tumšā mājīņā septembrā beigās. Notika karstas debātes par darbību legālajās biedrībās, pret ko

lielinieciski noskaņotie delegāti vēl joprojām izturējās skeptiski. Viņiem arvien vēl likās, ka legālā darbība atrauj biedrus no illegālā darba, kur patiesībā bailes no provokācijām bija atrašanās īstais iemesls. Mazinieciski noskaņotie biedri turpretim uzsvēra legālo darbību audzinošo nozīmi. Tās aptvēra daudz plašākas strādnieku aprindas, tikai šo biedrību vadība bija jāpatur legālo biedrību nelegālā centra rokās.

Konferencei bija arī jāizvēl steigā delegāti Helsinku kongresam. Piepeši ieradās dzīvokļa saimnieks, teikdams: „Vajadzēs izklīst. Pie kaimiņa mājas piebraukuši policisti. Laikam tumsā pārskatījušies”. Saprotams, mēs visi ar skubu izklīdām, skrienot pa purviem un grāvjiem. Atmiņā palikusi bēgšana nakts tumsā. Te vairs neeksistēja domstarpības. Mēs visi jutāmies kā izpalīdzīgi biedri. Purvā bija izrakti plati grāvji, kušus man bija grūti pārlēkt. Bet biedri mani vilkšus pārvilka tiem pāri. Tā atkal reiz laime mani izglāba no droša ceļa uz Sibīriju, kurp bija aizgājuši un gāja vēl turpmāk tik daudzi tuvi, varonīgi biedri. Daudzi arī palika Sibīrijas ledus laukos.

Šādos apstākļos riskanti bija pat izvēlēt kongresa delegātus, lai tos jau iepriekš nesakompromitētu. Bija skaidrs, ka provokatori diezgan dziļi ielavījušies partijas rindās. Arī par Helsinku kongresu žandarmērija zināja jau iepriekš. Tomēr spiegiem nebija izdevies izsekot kongresa 14 delegātiem. Tie laimīgi atgriezās Latvijā.

Nelokāmu lielinieku „stangas turētāju” jaunajā CK sastāvā nebija. Visa CK uzskatīja par galveno pienākumu uzturēt partijas vienību. LSD, kas toreiz bija skaitliski lielāka nekā abas krievu soc.-d. frakcijas kopā, palika rezervēta pret krievu frakciju strīdiem, kas galvenokārt risinājās ārzemēs un gandrīz neskāra tiešo partijas darbību pašā Krievijā. Ja tagad pēc 50 gadiem latviešu komunistu vēstures „pētītāji” melīgi apgalvo, ka šais gados (līdz 1912. g) LSD CK-jā un „Cīņas” redakcijā bijuši „sīkpilsoniski likvidātori”, kas legālo darbību biedrībās uzskatījuši par svarīgāku nekā illegālo, tad tā ir vēsturiskās patiesības falsifikācija.

Tikpat nepatiess ir viņu apgalvojums, it kā CK „mazinieciskā majoritāte sabotējusi” jauna kongresa sasaukšanu, lai noturētos pie varas. Patiesība bija pavisam citāda. Pēc daudziem arestiem,

kas aizrāva no partijas visaktīvākos biedrus, kad vēl nebija zināms, kur slēpjas provokācija, vajadzēja ar apdomu un pamatīgu konspirāciju vākt kopā organizatoriskā darba funkcionārus. Tas prasīja laiku. Kongresi bija notikuši 1904., 1905., 1906., 1907. un 1908. gadā, tātad 5 gadus no vietas. 1911. gadā atkal mēģināja noturēt LSD kongresu Helsinkos, bet tas izjuka, jo atklājās, ka viens no delegātiem (lielinieks Dakteris) ir slepenpolicijas aģents. Pēc tam notika vairākas konferences, kur papildināja CK mandātus, kad kongresos ievēlētie un viņu kandidāti bija „izsmelti”. Ja tagad legālos apstākļos dažādo valstu soc.-dem. partijas nenotur ik gadus kongresus (Zviedrijā ik pa 4 g.) tad illegālajos apstākļos sasaukt ik gadus kongresus ir prasība, ko komunisti tagad izvirzījuši tikai demagoģiskā nolūkā.

Stāvoklis bija pat tik baismīgs, ka CK pieņēma ieteikumu mums, sevišķi Paulam, atturēties no CK sēdēm, kad tās notika pilsētā. CK locekļi ieradās Majoros, lai ar Paulu apspriestos svarīgos principiālos jautājumos. Arī man deva norādījumu būt sevišķi uzmanīgai. Bet es palaidos uz savu laimi. Tas bija lemts nolūkā, ja iekristu visa CK, mūsu uzdevums būtu turpināt partijas darba vadību. Tā CK locekļi un daudzi atbildīgie partijas darbinieki veica savu patiešām riskanto darbu, apzinādamies, ka kuņu katru nakti tiem var pavērties ceļš uz Sibīriju.

Krievu frakcionārajos strīdos lielinieki visā carisma reakcijas laikā līdz pat 1917. g. revolūcijai maziniekus mēdza saukāt par „likvidātoriem” aiz tā iemesla, it kā pēdējie, izmantodami darbības iespējas legālajās organizācijās, „likvidējot” īsto revolūcionāro darbību, un komunisti vēl joprojām apvaino LSD un tās CK „likvidatorismā”, kas ir ļaunprātīgs izdomājums. Kamēr LSD valdīja ciešama sadarbība starp mazinieciski un lielinieciski noskaņotiem biedriem, šādu naidīgu uzskatu no ārienes kultivēja *Stučka*, kas Latvijas apstākļus nemaz nepazīna, jo kopš 1906. g. viņš dzīvoja Pēterpilī drošā aizvējā un legalitātē, kur bija nodibinājis plašu advokāta praksi, tanī pašā laikā kā lieliniecisma teorētiķis pakļaudamies ļeņinisma doktrīnām. Kādā rakstā krievu lielinieku „Pravda” viņš bija uzdrošinājis tiesāt LSD CK par tās „likvidatorismu”. Uz to viņam atbildējam ar rakstu „Nevaram klusēt” („Dzīves Balss” Nr. 24.,

1914.), noraidot nedibinātos pārmetumus „likvidatoriskiem inteliģentiem”.

Kā rūgta ironija tagad jāatceras Stučkas nožēlojamais liktenis: 25 gadus viņš padevīgi kalpoja krievu lieliniekiem, kas vēlāk pārdēvējās par komunistiem, un 1919. g. janvārī atgriezās Latvijā, svešas varas durkļu nests, lai iznīcinātu 1918. g. 18. novembrī proklamētās Latvijas demokrātiskās republikas neatkarību. Kaut arī viņam palaimējās nomirt dabiskā nāvē, tomēr Staļins arī viņu pašu „nolikvidēja”, jo uz 25 gadiem viņa vārds bija dzēsts no lielinieku „vecās gvardes” vēstures. Bet P. Dauge, viņu „rehabilitēdams” savā grāmatā, tomēr bijis spiests atzīt arī patiesību par LSD tanī darbības posmā, ko Stučka nicinādams bija nodevējis par „likvidatorismu”:

„Latvijas sociāldemokratijas vadošā centrā reakcijas gados, pašai partijai par godu jākonstatē, ka tā ne uz mirkli neatstāja novārtā savu revolūcionāro uzdevumu izpratni, nostiprinot nelegālās šūniņas, izkopjot vēl labāk nekā agrāk savus dziļi iesakņojušos konspirācijas principus, bet reizē ar lielu veiksmi izmantojot visas *legālās iespējamības* strādnieku organizācijās un viņu kultūrālā un teorētiskā līmeņa pacelšanas mērķiem”²⁰)

Krievu soc.-dem. partija 1911. gadā, tāpat kā 1904.—1905. gadā, atkal bija faktiski sašķēlusies divās patstāvīgās un naidīgās lielinieku un mazinieku organizācijās. Ļeņins gāja vēl tālāk: 1912. g. janvārī viņš Prāgā sasauca konferenci, lai panāktu totālu sašķelšanu strādnieku kustībā, izolējot no tās maziniecisko novirzienu. LSD vajadzēja ieņemt savu stāvokli: sūtīt vai nesūtīt savus pārstāvjus? CK atzina, ka iespējama piedalīšanās teikai tādās konferencēs, kur pārstāvētas abas frakcijas. Bet CK vēlējās savas rezolūcijas akceptam iegūt iespējami plašākas apspriedes atzinumu.

Tam nolūkam 1911. g. decembrī sasauca Rīgas pilsētas konferenci, kas sanāca kādā strādnieka mājiņā, šaurā tumšā šķērsielīņā labi tālu aiz Zaslauku stacijas. Lai varētu atrast šo mājiņu, un neapmaldītos, ierados jau tumsai iestājoties un sagaidīju citus. Mazās petrolejas lampiņas gaismā bija pat grūti saredzēt un pazīt ieradušos biedrus, kuņģi vairumā bija pazīstami tikai pēc segvārdiem. Sīvas debātes izraisīja paziņojums, ka CK vairākums nolēmis nesūtīt delegātu uz Ļeņina organizēto Prā-

gas konferenci, uz kuŗu nebija aicināta krievu mazinieku frakcija. LSD biedru absolūtais vairākums, teica CK pārstāvis, stāvot par partijas vienību un tamdēļ noraida šādu partijas skaldīšanu, kas patlaban, kad revolūcionārais noskaņojums strādniekos sāk atjaunoties, būtu pakalpojums carisma režīmam. Cik atceros, savā runā aizrādīju, ka partijas skaldīšana novestu nejēdzīgā stāvoklī visu strādniecības kustību. Mums, tāpat kā visas Rietumeiropas sociālistiskajām partijām, jāiet pa vienotu strādnieku šķiras ceļu.

Balsojot par CK priekšlikumu, izrādījās, ka Rīgas organizācijas konferencē biedru absolūtais vairākums (apm. 2/3) joprojām aizstāv CK viedokli.

Ļeņins savas grupas nelielo *Prāgas konferenci* diktātoriski pasludināja par oficiālu Krievijas SDSP konferenci un „izslēdza” maziniekus no apvienotās partijas. Nacionālās partijas, kas bija Krievijas SDSP dalībnieces, nonāca pavisam kļūmīgā stāvoklī. Apvienotā Krievijas partija faktiski vairs nepastāvēja. Atlikušās partijas tad sasauca savukārt konferenci Vīnē, lai lemtu par izeju no chaotiskā stāvokļa. Lielinieki un poļu SPD konferencē neieradās. Kā skaitliski lielākā partija 1912. gadā, LSD bija šīs konferences ierosinātāja, organizētāja un vispārim spēlēja šajā posmā vadītājas lomu.

Konference nolēma griezties pie Sociālistiskās Internacionāles, aicinot to uzņemtis starpniecību Krievijas sociālistu partiju apvienošanā. Ievēlēja pagaidu organizācijas komiteju (OK) izjauktās darbības turpināšanai un noorganizēšanai.

Latvijas sociāldemokrātijas CK īpašā rezolūcijā par Ļeņina grupas Prāgas konferenci Sociālistiskās internacionāles birojam ziņoja sekojošo (K. Huismanis to saņēmis 1912. g. 12. aprīlī):

Iepazīnušies ar ārzemēs iespiesto un mums piesūtīto brošūru, kuŗā ziņots, ka š.g. pirmajos mēnešos esot notikusi visas Krievijas sociāldemokrātu partijas konference un ka tur ievēlēts jauns partijas centrs — „centrālā komiteja”, mēs esam spiesti darīt zināmu partijas biedriem šādu deklarāciju:

1) Minētā konference ir vienīgi Ļeņina grupas konference un nav visas Krievijas sociāldemokrātu strādnieku partijas konference. Konferences „delegāti”, atskaitot Kījevas pārstāvi, nereprezentēja daudz maz solīdas un nopietnas organizācijas,

pat ne no krievu daļas. Nacionālās sociāldemokrātu un Kaukāza organizācijas nepiedalījās Ļeņina konferencē un iepriekš protestēja pret tās sasaukšanu.

2) Tāpat kā solidākās organizācijas šinī konferencē nepiedalījās arī pazīstamie teorētiķi un partijas organizātori, kā Plechanovs, Martovs, Trockis, Dans u.c., kas kopā ar solidajām organizācijām protestēja pret to veidu, kādā šī konference tika organizēta.

3) Minētā Ļeņina grupas konference ne vien piesavinājās visas partijas konferences nosaukumu, bet tā vēl nekautrīgi deklarēja sevi par „partijas vadītāju organu” un pieņēma lēmumus, kas neietilpa tās kompetencē.

4) Ieskatot, ka konferences dalībnieku un „deleģātu” spertie soļi ir aicinājums uz pilnīgu dezorganizāciju un partijas šķelšanu, mēs izsakām savu visasāko protestu un katēgoriski paziņojam, kam mums nav nekā kopēja ar šo „konferenci” un tās „lēmumiem”.²¹⁾

Pēc ilgiem gadu desmitiem atskatoties uz toreizējo sadarbību starp latviešu mazinieciskā un lielnieciskā novirziena redzamākajiem darbiniekiem, atliekas vēl īpaši pieminēt dažus aktīvākos darbiniekus, ar kuņiem iznāca tuvāka saskare.

J. Sīlis (Stīga), ilggadējs LSD CK sekretārs, apzinīgs atbildīgā darba pildītājs, un labs konspirators, noturējās mūsu maziņu rindās līdz pat 1917. g. revolūcijai. Diemžēl, Latvijas neatkarības laikā viņš vispārīgā pagriezta muguru sabiedriskai un politiskai darbībai un tagad pavada savas vecuma dienas tālajā Kanādā.

Gribas šeit minēt vēl asprātīgo, arvien humora pilno, simpātisko draugu *Jūliju Celmu* (Almokrātu). Nekad viņš nepadevās depresijai vai pānikai. Vistraģiskākajos momentos viņš nezaudēja humoru. Legālās preses redakcijā viņš ieguva nedalītu piekrišanu. Ierodoties mūsu vientuļajā mājā, viņa jautrība, neizsīkstošais humors un skaļie smieklī aizrāva visus līdzus.

Patīkamā atmiņā palicis jauneklīgi sirsnīgais *Sproģis* (Saulītis), kuņu ieraugot vien jau kļuva patīkami ap sirdi. Viņa personīgā draudzība ar J. Jansona māsu Anniņu likās nešķīrāma. Diemžēl, par viņa turpmāko likteni pēc izsūtīšanas nekas nav zināms.

Klusi un neuzkrītoši ar manuskriptiem un CK aktuāliem materiāliem ieradās nopietnais *Teikmanis* (Kamols).

Mūsu mājā Majoros noturētajās sēdēs ieradās arī lieliniecišķie CK locekļi. Visvairāk nācās satikties ar nopietno Rob. Pelši, kuŗa acis neiedegās naidā arī tad, kad izcēlās domstarpības kādā jautājumā. Cik man zināms, Pelše savos pēdējos mūŗa gados Padomju Latvijā arī nav personīgi ķengājis savu uzskatu pretiniekus, kā to darījuŗi citi komūnisti. Kad toreiz nevarējām lāgā vienoties kādā „Cīņas” redakcijas jautājumā, Pelše sadrūma, bet bieŗi vien piekrita manām domām, vai atrada pats pieņemamu atrisinājumu.

Svarīgu lomu visā ŗai laikā CK spēlēja neaizmirstamais draugs līdz savai pēdējai stundai (1941. g. jūnijā) arvien nosvērtais, pārliecinātais mazinieks *V. Rikveilis* (Auziņŗ). Viņa klusi, bez lieka patosa izteiktai domai nespēja pretoties vai lielmanīgi pārkleigt CK lielinieki.

Draudzīgs, labsirdīgs un nosvērts savos uzskatos bija Rikveiŗa draugs, ilggadīgais CK loceklis *Zandreiters* (Vārpa). Toreiz viņŗ neparādīja nekādas seviŗķas tieskmes ļeņinisma virzienā. Bieŗi ar viņu, Rikveili un Paulu pārrunājām un vienprāŗīgi vienojāmies daudzos svarīgos CK jautājumos, seviŗķi tādos, kas bija izlemjami Kr.SDSP CK, kur tos mūŗu pārstāvim vajadzēja aizstāvēt. Pirmā pasaules kaŗa laikā viņŗ aizbrauca uz Maskavu un atgriezās kā komūnistu nelegālistu vadītājs. Mēs bijām zaudējuŗi sirsnīgu draugu.

Pēc illegālo drukātavu daudzkārtējas iekriŗanas izpalīdzīga bija mana mīļā māsiņa *Katiņa Veilande-ŗulce*, ierīkojot drukātavu Vanŗos, kur viņa palika par saimniecei. Diemŗēl, tai nebija visai ilgŗ mūŗs: to izsekoja un pēc apcietināŗanas birtlicis bija to izpauŗis ŗandarmērijai. Katiņu arestēja. Viņa nosēdēja kādu gadu cietumā, un pēc tiesas sprieduma viņu izsūtīja uz Jeniseisku noletināŗanā, kur palika līdz 1917. g. revolūcijai. Viņas vīrs *Kristaps ŗulcs*, CK un Jelgavas komitejas loceklis (toreiz mazinieks), jau 1908. g. bija sakompromitēts tik tālu, ka tam vajadzēja atstāt Latviju. Viņŗ reizē ar manas māsas Līnes meitu *Maiju Eliasi* aizbrauca uz Baku. No Krievijas viņŗ atgriezās Latvijā pēc 20 gadiem kā Pad. Sav-bas tirdzniecības pārstāvis.

Maija toreiz, 16 gadu vecumā, bija aizrautīgi aktīva Rīgas

organizācijas propagandiste. Viņa dzīvoja kopā ar citiem partijas aktīvistiem tā sauktajā „komūnā” un nedevās pat mātei rokā. Atbraukusi Rīgā, māte reiz griezās pie manis: „Palīdzi sameklēt meiteni. Nelaižas rokās! Nav ne jēgas, kur tā palikusi”. Zināju gan, kur Maija mita. Kad Maiju rāju, ka tā māti apbēdinājusi, viņa aizbildinājās: „Jā, ko tad? Viņa mani rātu un pārrautu vēl mājās!” Londonas kongresa laikā Maija pieslēgās viskreisākajam virzienam, bet uz kongresu viņu neno-sūtīja.

Vispārim toreizējā jaunatne reprezentēja lielinieku kreisāko spārnu. Visi, kas apšaubīja viņu illūzijas par drīziem revolūci-jas uzplūdiem, tiem šķita esam sīkpilsoniski elementi.

Savādi, ka Maijas impulsīvā aizrautība izgaisa Kaukaza kalnu gaisotnē. Vēlāk emigrācijā, Parīzē un Briselē, viņa pie-vērsās mākslai. Sevišķi vēlākās dienās māksla kļuva viņas dzives saturs. Bet neizsīkstošā labsirdība pavadījusi viņu visu mūžu. Un tagad, mūža novakarē, *Fēliksa Cielēna* nelaimīgā likteņa smagmē viņas apšaižliedzība un izturība visu līdz panest ir tiešām apbrīnojamas milas un cēla rakstura apliecinājums.

Vēl īpaši gribas pieminēt agrās jaunības draugu *J. Jansonu-Braunu*, kušu komunisti tagad dēvē par „savējo”. Pēdējā *LSD kongresā Briselē* (1914. g. 26. janv. — 2. febr.), kur piedalījās 18 balsstiesīgi delegāti (puse no tiem paša Ļeņina diriģēti lie-linieki), Jansons sākumā bija veltīgi pūļejies spēlēt samierinā-tāja lomu, bet, pārliecinājies par Ļeņina negodīgajiem nolū-kiem, visasāk uzbrucis Ļeņinam kā Latvijas sociāldemokratijas šķēlējam. Viens no mazinieku delegātiem (P. Augulis no Lie-pājas) kongresa laikā bija pārsviedies lielinieku pusē, un tā ar vienas balss vairākumu lielinieki ieguva Pirra uzvaru un jaunās CK sastāvā ievēlēja tikai lieliniekus, pilnīgi izolējot maziniekus. Kā vēlāk izrādījās, Augulis bija provokators, un tā *ar provo-kātoru palīdzību Ļeņinam paklausīgie latv. lielinieki izraka kaķu vienotai Latvijas sociāldemokrātijai*, kas atjaunotu orga-nizatorisku patstāvību un neatkarību no Ļeņiniešiem pakāpe-niski atguva tikai I pasaules kara, revolūcijas un Latvijas neat-carības tapšanas laikā.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several paragraphs and is too light to transcribe accurately.

XI ATELPA ĀRZEMĒS

„Pie savas gaitas dzīve tevi sien —
Un darbs ir tas, no kā tu tieci vadīts”.

J. Rainis

Pieci nelegālā noslēgtībā un pastāvīgā nedrošībā pavadītie gadi izraisīja vēlēšanos kaut neilgu laiku pabūt Eiropas brīvajā gaisā. Ar Svirlovska gādību izdevās dabūt no Majoru policijas labvēlīgu atsaukumi ārzemju pases iegūšanai. Gribējās atkal redzēt Cīrichi, kur pavadījām pirmās un otrās emigrācijas gadus.

1911. gada vasarā Cīriche bija zaudējusi savu pievilcību. Krievu kolonija bija izklidusi. Arī mūsu agrākais saimnieks Rits bija aizbraucis uz Ameriku (Limu). Apmeklējām savu agrāko laiku paziņu Akselrodu, ap kuŗu vēl pulcējās nedaudzie krievu maziņieki, kā Martinovs u.c. Vairākus vakarus pavadījām pie Akselroda pārrunās par fracionārajām cīņām Krievijā un emigrācijā.

Pēc dažām dienām devāmies cauri Godhardam lejā uz Luģānu — Kastaņolu pie *Raiņa* un *Aspazijas*.

Jau 1906. g. Cīrichē pārrunājot krievu sociāldemokrātu fracionārās domstarpības, Rainis noraidīja Ņeņina uzskatus, nosaukdams tos, tāpat kā Pļechanovs, par skaidru blankismu.

Neaizmirstamā atmiņā palikušas 1911. gada vasarā pie Raiņa un Aspazijas Kastaņolā pavadītās nedēļas. Atbraucēji no Latvijas, „no dzīvās dzīves” kā Rainis teica, viņam bija gaidīti viesi. Trimdas vientulība un atrautība no aktīvās dzīves viņu smagi nospieda. Ik dienas līdz vakaram sēdot uz balkona vai pakalnā zem viņa iemīļotās dienvidus priedes, vajadzēja stāstīt un stāstīt par viņa drāmu milzīgo iespaidu tautā, par inscenē-

jumu lieliskumu. Viņam sevišķi rūpēja zināt, cik katrs aktieris piemērots savai lomai, cik pareizi to uztvēris un cik mākslinieciski ietekmīga bijusi inscenējuma tehniskā puse. Viņš taču vēl savas drāmas uz skatuves nebija redzējis!

Tāda pat dzīva interese Rainim bija par revolūcionārās kustības izredzēm. Savā trimdas noslēgtībā viņam nebija lielinieku un mazinieku virzienu cīņa īsteni pārzināma. Viņš kļuva redzami iepriecināts, dzirdot Paula apgalvojumu, ka revolūcionārā kustība visā Krievijā sāk iet plašumā un ka sācies carisma beigu cēliens.

Nolūkodamies lejup uz skaisto Lugānas ezeru un Salvadora kalnu, brīnišķi skaistajā Alpu ainavā sarunas risinājās dzīvāk un intensīvāk. Šeit, kā Rainis izteicās, daudz domāts, un vareņās Alpu ainavas ietekmē dzimuši daudzi viņa drāmu varoņi savā vienreizējā diženumā.

No savas Alpu kalnu virsotnes Rainis pēc iespējas bija sekojis Latvijas politiskai dzīvei. Viņš priecājās, ka LSDS partijai bija jau 1910. g. izdevies sarīkot plašu 1. maija demonstrāciju. Tagad nu bija sīki jāattēlo, kā proklamācijas vēlu naktīs izplatītas, kā sarkanie karogi plīvojuši augstu koku galotnēs un juntu šķorēs. Bija ko runāt un stāstīt par policijas spaidiem, janvāra arestiem, arī par Helsinku 1911. g. kongresu, kas, diemžēl, izpalika, kad atklājās, ka tanī ielavījies provokātors.

Raiņa garastāvokli redzami pacēla Paula izteiktās domas, ka streiku kustībai pieaugot, varētu atjaunoties revolūcionāra kustība visā Krievijā, kas varētu novest pie carisma gāšanas, un Krievijas tautu brīvu pašnoteikšanos. Taču patstāvīgas Latvijas valsts jautājums toreiz vēl nebija nobriedis. Šādās cerībās Rainis teica: „Nu, tad jau ir izredzes, ka revolūcionārais cīņas gars strādnieku šķirā un visā tautā var atjaunoties”.

Par krievu sociāldemokrātu uzskatu pretešķībām un savstarpējo apkaņošanu starp lieliniekiem un maziniekiem Rainis izteicās negatīvi. Vispārīm, viņam nebija ar krievu sociāldemokrātu frakcijām nekādu personīgu sakaru. Ar lieliniekiem un Leņinu jau pavisam nē. Rainis noteikti uzsvēra, ka mūsu partija darījusi pareizi, neuzņemot partijas programmā prasību par proletāriāta diktatūru. Jācenšas izvērst demokrātiju ne vien valsts iekārtā, kā daudzās Eiropas valstīs, bet sevišķi tā jāizkopj

pašā partijā. Krievu partiju savstarpējā neģlītā, morāli neat-
taisnojamā apkaņošanās Rainim nebija pieņemama, jo viņš
uzskatīja, ka biedros ieaudzināma augstāka ētika un kultūra.
„Sociālismu realizēt dzīvē varēs tikai ētiski un kultūrāli izkop-
tas nākošās paaudzes,” viņš uzsvēra.

No Lugānas līdz Cīrichei braucām atpakaļ kopā ar Aspaziju.
Stacijā uz vilcienu gaidot, Aspazija restorānā pasūtīnāja Kianti
vīnu, kas viņai smagos, drūmos brīžos palīdzot dažkārt aiz-
mirsties.

Izbraucot cauri Gothardam un vērojot kalnu kraujās slaidās
egles, kas it kā tiecās augšup pretī saulei, Aspazija domīgi
noteica: „Lūk, mēs esam kā šīs saulei pretīm kāpējas egles”.
Aspazija palika Cīrichē kādas Šveices ārstes Farbšteinas, viņas
draudzenes, sanatorijā.

Mēs devāmies uz Briseli, kur toreiz iznāca „Cīņa”, kur dzī-
voja arī manas māsas Līnas dēli Kristaps un Ģederts Eliasi,
viņas meita Maija ar Cielēnu un Jansons-Brauns.

Tur pavadījām pāris nedēļas interesantās pārrunās par noti-
kušo Helsinku kongresu, kuŗā no Ārzemju komitejas bija pie-
dalījušies Kr. Eliass un Jansons. Bija patīkami vērot, ka mūsu
Čipus, Ģedus un Maija no kādreizējā revolūcionārā kreisuma,
mierīgajā ārzemju atmosfairā un internacionālās sociālistiskās
kustības ietekmē bija atbrīvojušies un nosvērti vērtēja pašrei-
zējo politisko stāvokli no mazinieku viedokļa.

Ārzemju ceļojums deva nopietnu ierosmi politiskām un teo-
rētiskām pārdomām un slēdzieniem. Satiekoties ne vien ar
krievu, bet arī ar vācu un citu tautu vadītājiem biedriem, saisto-
šās pārrunās izraisījās skaidrs skats, ka pēc revolūcionārās kustī-
bas atslābuma politiskā un aimnieciskā dzīvē tomēr konstatē-
jama jauna dominējoša ievirze strādnieku kustības atplaukuma
un sociālo ieguvumu ziņā.

50 gados pēc Marksa nāves saimnieciskās dzīves attīstība
bija strauji risinājusies un citādi, nekā viņš bija pareģojis.
Strādniecība neproletarizējās.

Jau agrāk, ar Paulu kopā studējot un iztirzājot Engelsa
„Anti-Dīringu” un Marksa „Kapitāla” III daļu, mums vaja-
dzēja nākt pie slēdziena, ka tomēr nenoliedzami ideoloģiskā
„virsbūve”, un vispārīm garīgā kultūra noteikti ietekmē saim-

nieciskās un sociālās dzīves norisi. Arī K. Kautskis jau 90. gados atzina garīgās resp. „virsbūves” ietekmi un apzīmēja to par „apakšbūves” un „virsbūves” mijiedarbību.

Bet vēl arvien stipra bija sociālistu ticība, ka ražojamo līdzekļu sociālizācija vai nacionālizācija ne vien novērsīs postu un nabadzību, bet ietekmēs arī ētiskā un morālā ziņā, jo „nebūs vairs trūkuma, kas cilvēku dzen noziegumā”. Ražojamo līdzekļu totāla pārvēršana visas tautas kopīpašumā bija vēl jo-projām illūzija, kas izraisīja ticību cilvēku pārdzimšanai augstākā humānismā.

Toreiz arī pārrunās ar Raini izraisījās jautājumi par sociālizācijas un materiālās dzīves ietekmi un kultūrālā spēka lielo nozīmi. Rainis jau toreiz atzina, ka sociālismam vairāk jāusver garīgās kultūras un visas ētiskās, humānistiskās filozofijas virzītājs faktors sadzīves ritmā. Vēlāk, 1915. gadā, Rainis rakstīja kādam draugam: „Vēsturiskais materiālisms ir pareizs savā domu virzienā, bet tas par maz ievērtējis garīgo spēku. Izskaidrojums ir dialektisks: Vēsturiskais materiālisms radās kā vācu ideālisma pretstats, bet nespēja dot sintezi. Es atrodos sintezes attīstības fazē. — Pēc manām domām, mūsu partijai vajadzētu būt ne vien saimnieciski un politiski, bet arī ētiski, garīgi un filozofiski nākotnes partijai”.²²⁾

Tamdēļ viņš nevarēja piekrist Ļeņina dogmātismam. Arī domstarpības, patiesībā Raiņa nedraudzīgā nostāja pret Stučku nedibinājās vienīgi uz 1895. gada konfliktu, sakarā ar Raiņa izstumšanu no „Dienas Lapas” redakcijas, bet vēl 1911. gadā tā pamatojās Raiņa principiālos uzskatos par garīgās kultūras ietekmi un pret diktatorisko ievirzi, kas bija jau vērojama Ļeņina dogmātikā, kuņai sāka pieslieties arī Stučka. Arī nacionālajā jautājumā viņu uzskati radikāli šķīrās.

Atceļā apstājāmieš Berlīnē. Apmeklējām turienes partijas grupu „Berlīnes zēni”. Zināms pagurums arī tur bija vērojams. Daudzi bija aizbraukuši kur kuņais.

Vairāk mūs interesēja agrākie vācu biedri, ar kuņiem pirmajā emigrācijā bija nodibinājušās draudzīgas attiecības. Vispirms bijām atkal Cēendorfā pie Ledebūriem. Krievijas un sevišķi Latvijas apstākļi viņu ļoti interesēja. Bez tam Pauls apmeklēja „Vorwärts” redakciju. Redaktori, zināms, bija priecīgi dzirdēt

no viņa Krievijas un Latvijas illegālās kustības raksturojumu. Svarīgas viņiem šķita Paula domas, jo te runāja cilvēks, kas gadiem ilgi darbojies nelegālās kustības atbildīgā postenī. Redaktori vēlējās, lai Pauls uzraksta vēl Berlīnē dažus rakstus par revolūcionārā noskaņojuma pieaugumu un par legālo biedrību, arodnieciskās un kooperatīvās kustības attīstību.

Mūsu ārzemju ceļojums un satikšanās ar Eiropas sociālistiem Šveicē, Beļģijā un Vācijā deva jaunu enerģiju partijas nelegālajā darbā, kas prasīja joprojām daudz spēka un piesardzības. Pēc gūtajiem iespaidiem ārzemēs mums rudens pusē vajadzēja daudz referēt propagandistu kollēģijā par Eiropas sociāldemokratijas uzskatiem un darbību.

XII KAĶŠ UN REVOLŪCIJA

Dzīve ritēja tālāk, kaut arī ne tā, kā mēs to būtu vēlējušies. 1914. gada jūlijā Vācija pieteica kaŗu Krievijai, un 20. jūlijā Nikolajs II publicēja vēstījumu tautai par kaŗu ar Vāciju un izsludināja mobilizāciju. Notikumi Balkānos, kur jau kaŗš faktiski bija iesācies, deva iemeslu paredzēt, ka kaŗš izvērtīsies visas Eiropas, pat pasaules mērogā. Kaŗa pieteikums un mobilizācija satrauca visus prātus.

Liēlvalstu inscenētais imperiālistiskais kaŗš izraisīja nacionālo ūovinismu ne vien Krievijā, bet visā Eiropā. Tas izvērsa dziļas domstarpības gandrīz visās Eiropas sociāldemokratu partijās un izārdīja pat Sociālistisko internacionāli. Vācijas sociāldemokratu partijas labpusējais vairākums nobalsoja par kaŗa kredītiem valdībai un saskaldīja partiju. Mazākums nodibināja Neatkarīgo sociāldemokratu partiju Ledebūra un Hāzes vadībā. Krievu sociāldemokratu partijā abās frakcijās kaŗš radīja pavisam pretējus uzskatus. Virziens, kas aicināja aizsargāt Krieviju pret Vācijas pieteikto kaŗu, saucās par *aizsardzībniekiem* („oboronči”). Taču sociāldemokratu vairākums palika uzticīgs internacionālismam, norādot, ka kaŗš ir imperiālistisks un ka visas Eiropas sociālistiem jācīnās par mieru un pret kaŗu. Šī virziena piekritējus dēvēja par internacionālistiem, tie pareģoja, ka kaŗš izvērtīsies revolūcijā.

Mums ar Paulu „aizsardzībnieku” uzskati nebija pieņemami. Visā mūsu partijas līdzšinējā politikā mēs taču bijām aicinājuši uz cīņu ar cara valdību. Bet „aizsardzībnieki” nu gribēja, lai

partija aicinātu tautu aizstāvēt nīsto carismu un darba jaunatnei nolikt par to savas galvas. Bez tam satiksmē ar citiem Eiropas sociālistiem emigrācijā pavadītajos gados internacionālā sociālisma idejas un solidaritāte bija dziļi iesakņojusies mūsu pārliecībā. Tamdēļ pieslēgāmies un visur aizstāvējām internacionālistu virzienu.

Vācu kaŗaspēkam ieņemot Kurzemi, stāvoklis Latvijā kļuva ārkārtīgi grūts. Valdība steigšus evakuēja fabrikas, skolas un citas valsts iestādes uz Iekšķrievijas lielpilsētām, galvenokārt Pēterpili, Maskavu, Čaŗkovu u.c. Evakuācija aizrāva sociāldemokratu partijas biedru lielo vairumu prom no Latvijas. Savās jaunajās dzīves vietās viņi pieslēgās pēc savām politiskām simpātijām krievu mazinieku vai lielinieku organizācijām.

Valdība steidzināja evakuāciju tik neatlaidīgi, dzenot Kurzemes zemniekus ar visiem lopiem un mantām piekrautiem vezumiem, ka visi ceļi bija pilni ar bēgļiem, kas izmisumā un nezināšanā, kurp tos dzen, nebēdāja ne par citu, ne par savu mantu, bet brādāja ar izsalkušajiem lopiem pa vidzemnieku laukiem. Bet drīz arī daudziem Vidzemes zemniekiem pienāca tas pats liktenis. Bēgļu neapskaužamais liktenis vēl sevišķi pavairoja nemieru ar cara valdības rīcību.

Vācijas okupācijas varas nolūku pievienot Latviju Vācijai LSD noraidīja ar sašutumu. 1915. gadā tā izlaida uzsaukumu, kas noskaidroja partijas viedokli: „Latviešu tauta negrib ne dzirdēt par Latvijas pievienošanu Vācijai. Latvijas strādnieki ir cieši pārliecināti par revolūcijas uzvaru Krievijā, un vienīgi no tās viņi gaida brīvību”.

Lai gan partijas programmā bija prasītas tautas pašnolemšanās tiesības, tomēr kaŗa laikā jautājums grozījās vēl tikai ap autonomiju. K. Kurševics Maskavā bija izstrādājis autonomijas projektu, kuŗu nolāsijis latviešu bēgļu Kultūras birojā Maskavā un citos lielākos bēgļu centros. Latvijas autonomijas principam piekrita abi virzieni partijā. Sauklis bija: „Brīvu Latviju brīvā Krievijā!” Bet pilsoņu vadoņi ar Goldmani, Zālīti un Bergu priekšgalā nebija vēl tikuši līdz autonomijas prasībai. Tie gādāja visu no cara žēlastības.

1914. g. augustā Paulu mobilizēja kā kaŗa ārstu. Viņa pulks sākumā stāvēja Čerepovcā, Vologdas guberņā. 1915. g. pulku

*Klāra Kalniņa runā vācu sociāldemokrātu līdēja K. Šumachera
bērēs Bonnā, 1952. g.*

pārcēla uz Sveaborgas cietoksnī pie Helsinkiem, un viņš bija pulka vecākais ārsts. Pauls rakstīja jūsmīgas vēstules par somu augsto kultūru. Vācu armijai 1915. g. pavasarī iebrūkot Kurzemē, atstājām iemiļotos Majorus, kur par mūsu abu ietaupījumiem bijām 1913. g. uzcēlušī savu māju Tirgoņu ielā. Arī mēs ar Brūno pārcēlāmies uz Helsinkiem. Brūno toreiz mācījās L. Bērziņa privatģimnazijā Dubultos, viņam vēl atlikās beigt 8. klasi.

Pauls novietoja mūs pie kādas laipnas un izpalīdzīgas somietes, netālu no krievu ģimnazijas. Tajā pat mājā dzīvoja iecienīta Helsinku teātra aktiera Latu ģimene. Latu kundze bija mūzikas skolotāja Helsinku operā. Tā bija vispārim mākslinieku ģimene. Viņu sirsnība un izpalīdzība deva mums mājīgumu svešajā zemē. Apmeklējām bieži teātri un operu un apbrīnojām pirmklasīgos somu māksliniekus.

Somijai kā valstij bija īpatnējs stāvoklis Krievijas virskundzībā. Somijā bija jau stipras arodbiedrības, torpažu (sīkzemnieku) organizācijas un stipra legāla sociāldemokrātu partija, kāda Krievijā bija aizliegta un vajāta. Viss tas, salīdzinot ar Latvijas un vispār ar Krievijas apstākļiem, bija izveidojis citādu politisku un sabiedrisku dzīves iekārtu.

Somija bija ar Krieviju saistīta pavalsts, kas it kā deva praktisku uzskatāmības mācību, domājot par Latvijas nākotni. 1916. gada vēlēšanās sociāldemokrāti ieguva vairākumu. Partijas priekšsēdis Tokojs bija veikls, izmanīgs tautas atzīts politiķis. Somija bija pirmā valsts Eiropā, kur sievietēm bija balsstiesības parlamenta vēlēšanās. Somijā tātad bija dzīvē realizēts demokrātiskais parlamentārisms, par kādu gadu desmitiem bija sapņojuši Krievijas revolūcionāro tautu neskaitāmie cīnītāji.

Paula pulks stāvēja Sveaborgas cietoksnī, un Pauls tur ik dienas aprūpēja slimos kaņavīrus, bet viņš ik dienas varēja apmeklēt mūs pilsētā, tā ka nejutām nekādu atšķirtību. Jūtāmies jaunajā Somijas apkārtņē visai apmierināti. Brūno sekmīgi mācījās krievu Aleksandra I ģimnazijā. Viņš jau 1913. g. 14 gadu vecumā bija Rīgā iestājies nelegālajā sociāldemokrātu partijā un Somijā sadarbojās ar somu sociāldemokrātiem. Kāda viņa uz ārzemēm rakstīta vēstule bija kritusi žandarmu rokās un

mūsu dzīvokli izkratīja. Tikai ar lielām grūtībām viņam izdevās izkļūt no draudošas apcietināšanas.

Diemžēl, itin drīz pienāca laiks atstāt Somiju. Paula pulku 1916. gada vasaras nogalē pārcēla uz Daugavas fronti. Šoreiz šķiršanās no Paula nebija viegla. Helsinkos pavadītais laiks palika atmiņā kā jauka idille. Pavasarī Brūno sekmīgi pabeidza Helsinku ģimnaziju. Faktiski mūs tur nekas vairs nesaistīja.

Pēc Paula aizbraukšanas ar lielu tvaikoni pāri Somijas jūras līcim uz Tallinu, kuņam no krasta aizejot, vēl ilgi raidījām atvadu sveicienus, devāmies ceļā uz Petrogradu (kā kaŗa laikā bija pārdēvēta agrākā „Pēterburga”), lai Brūno iestātos universitātes juridiskajā fakultātē. Pārbraucot Somijas robežu pie Beloostrovas, sajūtām, ka aiz muguras paliek brīva, laimīga, lepna tauta, paliek zeme, kuŗas brīvību un labklājību salauzt neuzdrošinājās pat toreiz vēl nesatriektā cariskā patvaldība. Jau pirmos soļus speŗot Petrogradas ielās, likās, ka Krievijas dubļi līp pie kājām un kavē spert Somijā parastos brīvos soļus.

Petrogradā mūs sagaidīja mana māsa Anne, saukta Ancīte, un novietoja mūs kādā mēbelētā istabā. Pēc Helsinku kultūrālās vides nebija viegli iejusties cik necik mājīgi parastajā Petrogradas studentu mēbelētā istabiņā.

Petrogradā mums bija arī savi veci draugi, kā Fricis Vesmanis ar Bertu, Dr. Priedkalns ar Anniņu u.c., apmeklējām arī P. Stučku. Ar Frici Vesmani nebijām tikuŗies kopŗ jaunstrāvnieku laikiem. Londonā pavadītie ilgie un grūtie emigrācijas gadi nebija spējuŗi salauzt viņa veselību un enerģiju. Viņŗ bija arvien vēl vitāls, aktīvs un darbīgs, kā jaunstrāvnieku laikos Jelgavā. Viņŗ bija pirms kaŗa atgriezies Jelgavā un strādājis tur kā advokāts. Brīvajā Eiropā pavadītajos gados viņŗ bija politiski un vispārim garīgi daudz guvuŗi.

Dr. Andrejs Priedkalns bija citādas dabas cilvēks. Viņŗ nebija aizrautīgs, bet, visu pie sevis klusi apsvēris, secināja savas domas. Treŗs Valsts domes darbībā viņŗ guva lielu piekriŗanu nevis ar orātoru dāvanām, bet ar nosvērtību, motivētiem slēdzieniem un lēno humoru. Visbieŗāk, zināms, satikāmies ar ņim abām ģimenēm. Arvien bija ko pārrunāt par briestoŗo revolūcionāro noskaŗojumu tautā.

Arī Brūno bija ieguvis draugus starp latviešu studentiem. Sevišķi aktīvs bija viņa draugs Zeibots. Arī Nikolajs Kalniņš bieži ieradās pie mums. Viņi visi darbojās sociālistisko studentu biedrībā „Darbs” un bez tam arī nelegālajā sociāldemokrātu partijā, kuŗai Pēterburgā tolaik bija savs latviešu rajons.

Visbiežāk, zināms, pie mums ieradās mana māsa Ance. Viņa zināja, kur dabūjami pārtikas līdzekļi, kas 1916. gadā jau sāka arvien vairāk aptrūkt. Ance toreiz, beigusi prof. Leshafta fiziskās audzināšanas kursus, strādāja kā institūta asistente.

Pa visu Krieviju izsvaidītās latviešu bēgļu masas (apm. 800.000) nodibināja savas bēgļu palīdzības komitejas. Bēgļu centrālās komitejas sēdeklis atradās Petrogradā. CK vadītāji bija toreizējās pilsoņu aprindās pazīstamie sabiedriskie darbinieki: J. Čakste, Vilis Olavs, Arv. Bergs, Z. Meierovics. Arī Vesmanis bija saistīts komitejas darbā.

Bez darba Petrogradā dzīvot nevarēju un negribēju. Ar Friča starpniecību sāku strādāt CK preses nodaļā. Visai nepatīkama bija līdzstrādnieku izkalpošanās mentālitate carismam, ko sevišķi uzkurināja valstsdomnieks Goldmanis. Oficiālās sēdēs es, zināms, nepiedalījos, bet personīgās sarunās bieži vajadzēja izteikties pret maldīgajām illūzijām — ar cara valdības labvēlību panākt Latvijai labāku politisku stāvokli. Bēgļu CK šad tad sasauca bēgļu komiteju pārstāvju apspriedes no citām pilsētām. Diskusijās izpaudās nereti pārstāvju vilšanās un neapmierinātība ar cara valdības nevērību un vienaldzību pret bēgļu likteni.

Ap Ziemassvētku laiku kādā bēgļu CK sēdē ieradās arī Pauls Dauge kā Maskavas bēgļu pārstāvis. Pazinu viņu kā Paula Kalniņa draugu jau no jaunstrāvnieku laikiem. Tamdēļ mani pārsteidza viņa izteiktais ierosinājums šejienes bēgļu CK-jai sastrādāt ar reakcionārā Veinberģa radīto „Dzimtenes” komiteju. Petrogradas bēgļu CK vadoņi tomēr izrādījās liberālāki, Dauges priekšlikumu noraidīja kā nediskutējamu.

Kad pēc pāris mēnešiem, 1917. gada martā, revolūcija bija uzvarējusi un Pauls, no frontes iebraucis Petrogradā, satikās ar P. Daugi un izteica cerību, ka Dauge taču tagad piesliešoties maziniekiem, pēdējais atbildēja: „Zini, Paul, Tu man esi jaunības draugs, bet visi citi mani draugi Maskavā un Stučka ir taču

Ļeņina piekritēji, un tā es nevaru un negribu nostāties pretējā virzienā.”

Nelegālās sociāldemokrātu partijas darbība bija vāja. Īsi pirms 1916. gada Ziemassvētkiem žandarmērijai izdevās arestēt visu boļševiku Petrogradas komiteju. Mazinieku komiteja jau agrāk vairs nebija pilnā sastāvā. Latviešu sociāldemokrātu Pēterpilī tolaik nebija daudz. Bet februāra—marta revolūcijas dienās cīņa negrozījās vairs ap virzieniem. Tā bija ņēmusi savu dabisko gaitu strādnieku masās. Vēl nebija izplēnējušas 1905. gada revolūcijas dzirksteles. Tās iedegās pie katras jaunas iespējamības. Streiki uzviļņoja Petrogradā un Maskavā 1917. gada janvāra dienās par piemiņu 1905. gada janvāra asiņainajām dienām, kas pēc mēneša izvērtās ģenerālstreikā ar sekojošām demonstrācijām. Revolūcija bija pārsviedusies masās. Vispopulārākie saukļi, ko visi saprata, bija: „Nost kaŗu!” „Lai dzīvo brīvība!” Revolūcionārā saviļņojuma visvairāk aizrauta, tāpat kā 1905. gadā, bija atkal studējošā jaunatne.

Streikus un demonstrācijas Petrogradā 1917. gada februāra beigās izraisīja pilsētas komandanta un apgādes aparāta rīcība: vairākas dienas šai miljonu pilsētai nebija piegādāta maize pietiekamā daudzumā. Sevišķi vakara stundās, kad strādnieku sievas nāca mājās no darba, maizes veikali bija tukši. Ar badīgām sievām pie tukšajiem veikaliem policija nebija spējīga cīnīties. Nākamās dienās sākās stichisks ģenerālstreiks. Kad kaŗaspēks pievienojās streikotājiem, revolūcija bija uzvarējusi. Lieliniekiem pie revolūcijas izcelšanās nebija nekādu nopelnu.

Pēc revolūcijas uzvaras tauta jau pārvaldīja Petrogradas ielas. Visiem bija sarkanās lentītes pie krūtīm, un uzvaras prieks staroja sejās. Iznākot uz ielas, atklājās pavisam neparasts skats. No policijas iecirkņiem ļaudis nesa ārā dokumentus un revolūcionāru apsūdzības rakstus un grāmatas, krāva tās kaudzē un sadedzināja. Paši policisti bija pazuduši no ielām. Gandrīz uz katra ielas stūŗa, uz kāda paaugstinājuma pakāpies, kāds runātājs sauca tautu turpināt cīņu. Daŗz labs no šiem neskaitāmajiem orātoriem runāja varbūt pirmo reizi plašām masām, lielā notikuma iedvesmots. Lielī momenti dzemdina daŗkārt varoņus. Visi apzinājās šo dienu milzīgo vēsturisko nozīmi un atbildību. Daudzi, kas tikai mazos illegālos pulciņos, spiegu vajāti, bija

runājuši, kas nekad vēl plašās masu sapulcēs nebija uzstājušies, revolūcionārā sajūsmā izteica skaļi un atklāti, ko tie gadiem ilgi bija sevī jutuši un slepenos pulciņos un apspriedēs pauduši. Lielā, plūstošo masu kustība, kas brāzmoja pa visām Petrogradas ielām, kāpināja revolūcionāro cīnītāju pacilāto gara stāvokli. Sajūsma bija tiešām milzīga, sevišķi vēl tamdēļ, ka revolūcijas uzvara bija tik pēkšņi iestājusies. Nu bija piepildījies maz ticamais, sen ilgotais brīnums: bruņotā tauta bija nokrātījusi savas važas! Visi apzinājās momenta nozīmi un turpmāko gaitu. Viennotaļ no frontes ikdienas pienāca zaldātu padomju delegācijas. Tās veda tieši uz Taurijas pili — Pagaidu valdības un jaunievēlētās strādnieku deputātu padomes mitekli, kur svinīga saņemšana turpinājās ilgāku laiku. Šis nepārtrauktās kareivju delegācijas vispārliecinošāk pierādīja, ka revolūcija patiešām uzvarējusi. Kareivji nāca paceltām galvām, uzvaras droši, steidzīgiem soļiem, lai Pēterpils Padomes Izpildu Komitejai apliecinātu savu gribu aizstāvēt revolūciju.

Atgriezās arī daudzi uz Sibīriju izsūtītie revolūcionāri, kur tie gadu desmitiem ilgi, pat važās kalti, bij smagus katorgas darbus strādājuši. Tie nāca tūkstošiem, salīkuši, novārguši, ar savām trūcīgām mantiņām mugursomā. Bet acīs tiem mirdzēja uzvaras un atkalredzēšanās prieks. Strādnieku un zaldātu dep. padomju Izpildu komitejas pārstāvji apsveica šos pārbraucējus, savās runās uzsvērot, ka cīņa nav bijusi veltīga un tiem izdevies piedzīvot šo vēsturisko brīdi.

Atgriezās arī daudzas revolūcijas vēsturē slavenas personības, arī t.s. „revolūcijas vecmāmuļa” Breško-Breškovskaja, kas pirms gada bija izbēgusi, noķerta un nosūtīta atpakaļ, bet kaŗa laikā aiz līdzjūtības un patriotisma šuvusi frontes kareivjiem kreklus. Nāca daudzi, kas vēl bija sagaidījuši šo lielo laimi.

Drusku vēlāk sagaidīju arī savu māsu Kati Šulci no Sibīrijas atgriežamies, kur tā bija izsūtīšanā Jenisejas apgabalā pavadījusi 8 gadus „Cīņas” tipografijas dēļ.

Atgriezās arī Ļeņins, tikai no otras puses — no Šveices, plombētā vagonā caur Vāciju, Zviedriju un Somiju. Pie Somijas robežas viņš tūliņ prasīja visu varu padomēm, atmetot parlamentāro cīņu. Tā viņš nostājās ne vien pret Kerenska pagaidu valdību un pilsonību, bet arī pret saviem līdzšinējiem bied-

riem — maziniekiem. Jau dažus gadus agrāk savā grāmatā „Ko darīt?” viņš bija noliedzis parlamentārismu. Nu sākās cīņa uz visas līnijas. Mazinieki nebūt nenoliedza padomju nozīmi, bet viņi gribēja iet demokratiskā parlamentārisma ceļu. Ļeņins, turpretim, gribēja pārlēkt parlamentārismu un proletāriāta diktatūras ceļā ievest sociālismu.

Sociālistiskās partijas prasīja, lai pagaidu valdība izdarītu drīzas vēlēšanas Satversmes sapulcei un izbeigtu kaņu, bet Kerenska valdība nolika vēlēšanas uz rudenī — novembrī. Tas izraisīja nemieru tautā pret pagaidu valdību.

Vispārīm pagaidu valdības un pilsonības taktika bija nenoteikta un īsredzīga. Nenoslēdzot mieru, tā kaitēja visvairāk pati sev un veicināja Ļeņina politikai gūt piekritis. Izdarot vēlēšanas jau vasarā, tauta būtu jau iepazīsies un pieradusi pie parlamentārisma un nebūtu tik viegli padevusies komunistu diktatūras politikai. Bet revolūcionāros laikos tautām patīk iegūt varu un tās vārdā rīkoties. Faktiskā vara piederēja strādnieku un zaldātu padomēm, resp. Petrogradas Izpildu Komitejai. Šad tad norisa kopējas apspriedes ar valdības pārstāvjiem, pēdējie bija spiesti ievērot padomju pārstāvju domas.

Raksturīgi, ka, saprotams, izņemot Ļeņinu un citus aktīvos boļševikus, vairumam sociālistu partiju vadošo personu bija it kā bailes no varas, no atbildīgiem valsts amatiem. Ir cita lieta, strādāt illegālā partijā un to vadīt, un cita ir veikt valsts uzbūvi un praktiski organizēt un vadīt valsts iekšējo un ārējo politiku, kādā tie nebija vingrinājušies, kas nu bija pavisam jauns, neparasts un ļoti atbildīgs uzdevums. Dažam labam pietrūka dūšas. To piemin arī soc.-rev. vadonis Černovs savos memuāros. Tamdēļ Ļeņina uzņēmība un pādrošība ņēma virsroku. Atceros kādu Petrogradas strādnieku deputātu padomes priekšsēža Čheidzes runu. Bez lieka patosa vienkāršos vārdos tas teica, ka brīvība pašiem jānostiprina un jāsargā. Kad vēlāk sociāldemokrati-mazinieki nolēma, viņu iecelt valdībā, viņš negribēja nepavisam uzņemties kādu no ministru posteņiem. Čheidze vēlāk, 1924. gadā, apmeklēja arī Latviju.

Jau dažas nedēļas pēc revolūcijas Pēterpilī ieradās Brūno studiju biedrs un draugs A. Zeibots no Rīgas un jaundibinātās Rīgas strādnieku padomes uzdevumā aicināja mūs abus pārceļ-

ties uz Rīgu un strādāt Rīgas padomes darbā. Pārrunādami ar Brūno politisko stāvokli, nācām pie slēdziena, ka Rīgā mūsu darbība varētu būt daudz vērtīgāka. Bija taču no svara Latvijā istā laikā ievirzīt revolūcionāro straumi pareizā demokratiskā sociālisma virzienā.

Tikt līdz Rīgai šajā kaŗa un revolūcijas jucekļī, nebija viegla lieta. Dzelzceļu kustība noritēja nekārtīgi. Tikai ar lielām grūtībām varēja tikt vagonos. Tie bija pārpildīti līdz pēdējai iespējai. Mantas iekrāva pa logiem vagonos. Gandrīz katrā stacijā vilcieni kavējās, lai palaistu gaŗām kaŗaspēka vilcienus. Beidzot vilcienam lēnā gaitā kustoties, nonācām Rīgā. Sākumā novietojāmies pie sociālistiem jau cara laikā simpatizētājas, vecās Čikstu mātes. Sagaidījuši Paulu no frontes iebraucam, sākām prātot, kas nu būtu darāms. Paredzējām, ka šajā revolūcijas posmā vadošo lomu, tāpat kā Petrogradā, ieņems dažādas padomes.

Vispirms jau 1917. gada 13. martā nodibinājās Rīgas strādnieku deputātu padome un tās izpildu komiteja — Iskorads. Par izpildu komitejas priekšsēdi ievēlēja mierīgo un satīcīgo lielinieku R. Endrupu, kas mums ar Paulu 1903. gadā emigrējot palika kā Kurzemes soc.-dem. grupas vadītājs. Par priekšsēža biedru ievēlēja V. Rikveili, kas arvien bija maziniecisku uzskatu aizstāvis. Par vienu no sekretāriem — Brūno, kam toreiz bija tikai 17 gadi. Citi Iskorada locekļi bija: mazinieki V. Straujānis, Pauls Kalniņš, Fr. Menders, A. Zeibots, bet vēlāk arī lielinieiki J. Daniševskis, J. Lencmanis u.c. Vairums nepiederēja nevienam no abiem virzieniem.

Iskorada darbība bija ļoti plaša un prasīja nevien daudz enerģijas, bet arī pareizu stāvokļa novērtējumu. Kaŗa apstākļu un spaidu evakuācijas laikā daudz kas bija izpostīts un izjaukts. Tomēr Rīgā un apkārtnē atradās vēl pēc toreizējiem datiem ap 80.000 sīku uzņēmumu, militāro iestāžu ceļu būvju strādnieki un ierakumu racēji.

Agrāko laiku legālās arodbiedrības pēc evakuācijas bija izbeigušas darbību. Tās nu vajadzēja atjaunot. Lauku pagastos vēl darbojās vecās pagastu valdes. Iskorads apkārtrastā uzaicināja tautu likvidēt vecās pagastu valdes un ievēlēt jaunas un dibināt pagastos bezzemnieku padomes. Tāpat miestos un

mazpilsētās dibināja strādnieku deputātu padomes. Kerenska valdības iecelto pirmo komisāru, reakcionāro advokātu Krastkalnu, uz Iskorada pieprasījumu atcēla un viņa vietā Pagaidu valdība iecēla Dr. A. Priedkalnu. Krastkalnu Iskorads izraidīja no Latvijas.

Martā Iskorads sāka izdot savu laikrakstu „Ziņotājs”. Rediģēt laikrakstu uzdeva Brūno Kalniņam un A. Zeibotam. Arī mani iesaistīja redakcijas darbā.

Ierakumu un ceļu būvētāju strādnieku sastāvs bija ļoti raibs. To starpā bija daudz Kurzemes bēgļu un dažādu bijušo sīko uzņēmēju. Runāt šo strādnieku sapulcēs bija grūts uzdevums, atrodot vārdus, kas būtu šai dažāda sastāva, neorganizētai masai saprotami. Arvien viņiem izcēlās konflikti ar frontes darbu uzņēmējiem. Juzdamies droši ierakumu darbu vadītāju aizvējā, šie dažādie uzņēmēji nepavisam necentās uzlabot strādnieku darba un dzīves apstākļus. Izsisti no savas normālās dzīves sliedēm, šie laudis bija nemierā ar visu pastāvošo un ātri radikalizējās. Patiesībā tiem tomēr nebija nekādas jēgas par revolūcijas mērķiem un uzdevumiem nākotnē. Viņus iekāpot lielinieku demagogiem bija viegla lieta. Arī pilsētās nebija vairs lielo uzņēmumu un fabriku. Sevišķi grūts strādniekiem bija uztura jautājums. Vecie kooperātori Straujānis un brāļi Kleveri ar lielu enerģiju atjaunoja plašu patērētāju kooperatīvu kustību.

Padomju organizēšanas drudzis bija pārņēmis arī Goldmaņa un Zāliša dibinātos latviešu strēlnieku pulkus. 10. aprīlī nodibinājās Rīgā apvienoto latviešu strēlnieku pulku Izpildu komiteja „*Iskolastrels*”. Par pirmo priekšsēdi ievēlēja sociāldemokratu un vēlāko Rīgas pilsētas galvu Ādamu Krieviņu. Iskolastrels izdeva arī savu laikrakstu „Brīvo Strēlnieku”. To rediģēja vispirms Margers Skujenieks, tad Menders un vēlāk lielinieks Hermanis.

Pagastos noorganizētie bezzemnieki sasauca 28. līdz 30. aprīlī savu bezzemnieku kongresu Valmierā. Ieradušies bija 450 vēlēti delegāti. Kongress nolēma prasīt muižnieku un mācītāju muižu konfiskāciju, nododot tās pašvaldību rīcībā. Kongress izvēlēja mazinieciska sastāva 45 vīru bezzemnieku padomi. Kongresa galvenie vadītāji bija mazinieki — students Zeibots un vēlākais Saeimas deputāts Nikolajs Kalniņš. Pado-

mes sastāvā ietilpa vēl V. Bastjānis, M. Skujenieks, Kurševics u.c.

13. un 14. jūnijā Rīgā notika visu šo padomju: Iskorada, Iskolastrela un Bezzemnieku padomes kopēja konference, kas nodibināja *Iskolatu*. Pauls Kalniņš, Fr. Menders, Eliass, Zeibots, K. Kurševics tika ievēlēti par Iskolata locekļiem. Arī šinī padomē bija pārstāvēti kā mazinieki, tā lielinieki un līdz Rīgas krišanai Iskolats ieturēja kompromisa stāju.

Iskorada un citu padomju Izpildu Komiteju saimnieciskās un politiskās dzīves veidošanas darbs bija tiešām ārkārtīgi plašs un prasīja daudz enerģijas un iecietības.

Ļeņina težu un viņa personīgā ietekmē latviešu lielinieki noturēja Maskavā no 2.—5. maijam savu konferenci, uz kuŗu neaicināja nevienu no Krievijas latviešu mazinieku grupām. Maskavas lielinieku konference ievēlēja arī savu Centrālo Komiteju. Tūliņ pēc konferences CK locekļi ieradās Rīgā, lai tieši sagrābtu „visu varu”. Visaktīvākie bija Daniševskis un Lencmanis. Vispirms likvidēja „Ziņotāju” un atjaunoja „Cīņu” ar Daniševski kā redaktoru. Pirmajā „Cīņas” numurā bija izteikta lielinieku taktika revolūcijas gaitā un lielinieku mērķi nākotnē. Strādnieku, strēlnieku un citām padomēm jācensās sagrābt varu.

Lielinieku Centrālā Komiteja izvērsa steidzīgi strauju aktivitāti. Kur vien varēja, tie nobīdīja pie malas līdzšinējos maziņnieciskos darbiniekus. No 22. līdz 25. jūlijam viņi sasauca LSD V kongresu. Ar nekautrīgu demagoģiju un revolūcionārām frazēm tie guva vēlēšanās vairākumu. Biedru masas bija revolūcionāras un radikālizētas, bet neizprata principiālās domstarpības starp abām frakcijām. Lielinieki tiem šķīta revolūcionārāki. Bez tam mazinieki bija aizņemti padomju praktiskajā darbā. No 116 delegātiem bija ievēlēti tikai 10 mazinieki.

Kongress notika Rīgas pils baltajā zālē. Prezidijā gan blakus Daniševskim un Lencmanim ievēlēja Paulu Kalniņu, bet citādi lielinieki savā pārsvara apziņā jutās kā situācijas kungi. Debatēs bija ļoti spraigas un diezgan asas. Mazinieku idejiskie vadoņi cīnījās asprātīgi un pamatoti pret lielinieku taktiku. Galvenie mazinieku runātāji bija Menders, Pauls Kalniņš, Petrevics un Kurševics. Visas rezolūcijas, saprotams, pieņēma lielinieckā

garā. Galvenais jautājums debatēs bija novērtējums par revolūcijas raksturu. Minētie mazinieki uzskatīja pašreizējo revolūcijas posmu par demokrātisko brīvību ieviešanas posmu, kamdēļ steidzami ievēlama un sasaucama Satversmes sapulce. Lielinieki, turpretim, atzina, ka revolūcija jau ir sociālistiska, un ka visa vara jāpārņem padomēm, lai ar varu ievestu padomju iekārtu. Domstarpības bija neizlīdzināmi dziļas un pilnīgi pretējas. Apzinādamies, ka kaut kāda izlīdzinoša saprašanās un sastrādāšana neiespējama, mazinieki atteicās uzstādīt savus kandidātus Centrālās Komitejas vēlēšanās.

Lielinieki, būdami drošā vairākumā, gribēja tomēr izskata pēc paturēt uz ārieni it kā nesaskaldītu partiju. Viņi centās pierunāt maziniekus kandidēt CK vēlēšanās. Sevišķi Daniševskis visādi nopūlējās pierunāt mani, lai Pauls Kalniņš un Fricis Menders neatteiktos. Viņš it labi apzinājās vadošo mazinieku idejisko pārkumu. Ilgus gadus dzīvodami emigrācijā, tie bija piesavinājušies Eiropas rietumu sociāldemokratijas uzskatus un cīņas metodes. Daniševskis mēģināja mani iespaidot, atgādinot, ka mēs arvien esam atzinuši partijas vienības milzīgo morālisko nozīmi, kas sevišķi svarīga revolūcijas posmā. Es tomēr atteicos pildīt Daniševska vēlēšanos. Beidzot nu „visa vara” partijā patiešām atradās lielinieku rokās.

Pēc kongresa mazinieki noturēja apspriedi par turpmāko taktiku šajā situācijā. Vienojās pēc vispusīgas pašreizējā stāvokļa novērtēšanas pagaidām tomēr neatšķelties, lai pilsētas domes vēlēšanu aģitācijā nedotu lielinieku aģitācijai vielu, maziniekus apvainot partijas šķelšanā. Rīgas pilsētas domes vēlēšanas bija noliktas uz 26. augustu. Tas bija pārāk īss laiks, lai mazinieki spētu noorganizēt savu partijas sarakstu vēlēšanu cīņai. Bez tam lielinieckā CK piedāvāja uz 2 lielinieku kandidātiem likt vienu mazinieku, kas šādos apstākļos maziniekiem bija pieņemams priekšlikums.

Pirms Domes vēlēšanām Vidzemes pagaidu zemes padome sasauca 12. augustā Rīgas pilī visu latviešu galveno politisko un sabiedrisko organizāciju apspriedi. Šajā vēsturiskajā apspriedē piedalījās kopā ar pilsoniskām organizācijām arī lielinieki. Piedalījās: Iskolastrels, Vidzemes un Kurzemes zemes padomes, Iskolats, Rīgas pilsētas pagaidu dome, Rīgas pilsonisko

sabiedrisko organizāciju padome, Zemnieku Savienība u.c. Šī organizāciju apspriede pieņēma *vienbalsīgi* svarīgu valststiesisku deklarāciju. Tā deklarēja Latvijas nedalamību un Latvijas nācijas tiesības uz pašnolemšanos. Latvija uzskatāma par politiski autonomu vienību Krievijas demokrātiskā republikā, likumdošanas, izpildu un tiesu vara pieder Latvijas tautai un tās demokrātiski vēlētai Satversmes sapulcei. Šīs deklarācijas autori bija Fr. Menders, Pauls Kalniņš, K. Ulmanis, M. Valters un M. Skujenieks. Apspriedē piedalījās 53 pilnvaroti delegāti no minētām organizācijām.

Rīgas pilsētas domes vēlēšanās 26. augustā tika ievēlēti 120 domnieki. Sociāldemokrātu saraksts ieguva 49 proc. balsu. Arī es biju ievēlēta. Pirmā konstituēšanās sēde notika 2. septembrī jau zem Vācijas armijas lielgabalu granātu sprādzieniem no Pārdaugavas puses. Par domes priekšsēdi šajā satrauktajā īsajā sēdē ievēlēja Paulu Kalniņu. Arī Stučka bija ieradies Rīgā, bet vācu granātām sprāgstot, steidzīgi aizbrauca atpakaļ uz Pēterburgu.

Jau 2. septembrī krievu kaŗaspēks ārkārtīgā nekārtībā sāka atkāpties, izlaupot veikalus un paķerot līdzī visu, ko vien varēja uzkraut uz zirgu mugurām un vezumos. Skats Brīvības ielā, pa kuŗu virījās kaŗaspēka bēgošās vienības, bija patiešām šausmīgs. Kareivji kāpa no zirgiem un vezumiem, lai vēl paķertu līdzī kādu laupījumu no veikaliem, kas bija pamesti liktenim, daudz mantu tika vienkārši atstāts uz ielas.

Šādā sajukuma jūklī jaunievēlētie Rīgas pilsētas domnieki, kas vēl nebija aizbēguši, devās uz sēdi. Neviens no ievēlētiem domniekiem neticēja, ka vācu militārā vara atļaus domei darboties. Taču konstituēties vajadzēja, lai būtu kāda vēlēta iestāde, kas varētu oficiāli uzstāties pie okupācijas iestādēm. Pēc sēdes mājās nākot pavisam tuvu krita vācu lielgabalu granātas.

Pēdējā vakarā pirms vācu armijas ienākšanas Rīgā mums ar Paulu bija nopietnas pārrunas, ko mums nu darīt? Kā tautas ievēlēts domnieks Pauls domāja un sajuta lielu atbildību pret vēlētājiem, kas taču savā vairumā palika Latvijā, vācu kaŗaspēkam ieņemot nevien Kurzemi, bet arī pusi Vidzemes. Sevišķu atbildību Pauls juta pret jaunievēlētiem domniekiem, kas viņam bija uzticējuši atbildīgo priekšsēža amatu. Viņš teica:

„Aizbēgšana tagad būtu zināma neatbildība nevien pret vēlētājiem, kuņi taču esošā vairumā paliek Rīgā, bet arī pret domniekiem, kuņi mani ievēlot, man uzlikuši par pienākumu aizstāvēt pilsētas domes tiesības”.

Tā mēs palikām Dr. A. Priedkalna dzīvoklī Suvorova ielā 37. Palika arī Brūno un citi mazinieki: Petrevics, Menders, Rikveilis u.c. Bet līdz ar Stučku Rīgu atstāja viss vairums komunistu aktīvistu.

Tā arī bija, ka vācu militārās iestādes neatzina un neatļāva darboties jaunievēlētai Rīgas pilsētas domei, nedz strādnieku deputātu padomēm. Visas pēc marta revolūcijas ievēlētās un nodibinātās iestādes, organizācijas un padomes, kuņas bija visu laiku kārtojušas un vadījušas saimniecisko un politisko dzīvi, tika slēgtas. Katra satiksme ar laukiem un vispār izbraukšana no Rīgas bija atkarīga no militāro iestāžu atļaujām. Visā sabiedriskajā dzīvē iestājās pilnīgs klusums.

Pēc revolucionārā posma straujās aktivitātes bija tiešām grūti piepēši iejusties šādos apstākļos. Apsīka arī pārtikas vielu pievedumi no laukiem, jo lauciniekiem jau uz lielceļiem un šosejām tos konfiscēja vācu kaņavīri. Militāristu patvaļa un rekvizīcijas radīja pusbadu un ārkārtīgu trūkumu tautā. Nevarēja klusēt un mierīgi noskatīties kaņa iestāžu izdarītajās pārestībās.

Pirmie sāka protestēt sociāldemokrāti. Jau 4. septembrī Rīgas Iskorads iesniedza vācu 8. armijas komandierim memorandu ar prasībām atļaut darboties jaunievēlētai pilsētas domei, strādnieku deputātu padomei un Rīgas tautas milīcijai. Iesniegums palika neatbildēts. Mums bija skaidrs, ka jāatrod ceļš, kā sekmiņi apkaņot un iespaidīgi cīnīties pret okupācijas iestāžu varas metodēm. Bija jāuzņēms sakari ar vācu sociāldemokrātiem. Šī iespēja drīzi radās, vēl pirms latviešu partijas bija paguvušas organizēties tā sauktajā „Demokratiskā blokā”.

Otrā dienā pēc vācu kaņaspēka ienākšanas Brūno atveda pie mums kādu vācu kaņavīru, kas bija ieradies toreiz vēl neslēgtajā Iskorada telpās. Durvis atveņot, satrūkos, ieraugot vācu kaņavīru. Laiņni sveicinot viņš, ienācis, teica diezgan drausmiņus vārdus: „Esmu tas, kas jūs vakar ar „lielo Bertu” no Morickalna apšaudīja, bet es esmu sociāldemokrāts un, ienācis Rīgā, es vispirms devos uz Rīgas strādnieku deputātu padomes māju,

lai dabūtu kāda vadoša sociāldemokrata adresi un nu es esmu šeit”.

Tiešām šis vīrs savu nepatīkamo kareivja pienākumu centās izlīdzināt ar svarīgiem pakalpojumiem latviešu tautai. Viņš bija tas, kas mūsu korrespondenci un vēlāk arī Demokratiskā bloka memorandus nogādāja vācu neatkarīgo sociāldemokrātu reichtaga deputātiem Hāzem un Ledebūram, mūsu personīgajiem draugiem. Šis kareivis bija vēlākais Hamburgas senāta loceklis un pēc otrā pasaules kara Ziemeļvācijas arodbiedrību priekšsēdis Šteinfelds.

Vācu muižniecība, militāro iestāžu atbalstīta, sasauca dažādas zemes padomes, piesaistot reakcionāros latviešus, lai nodibinātu „apvienotu Baltijas valsti”. Lai sekmīgi un iespaidīgi spētu apkaņot šo rīcību un darītu to zināmu Vācijas valdības un politisko partiju aprindām, vajadzēja radīt iestādi, kas varētu uzstāties visas tautas vārdā.

Kādu nedēļu pēc vācu kaņaspēka ienākšanas Rīgā uz Paula Kalniņa un Augusta Deglava ierosinājumu sanāca adv. Bites dzīvoklī latviešu politisko partiju pārstāvju apspriede. No Zemnieku savienības Dr. M. Valters, no demokratiskās partijas M. Bružis un Bite un no sociāldemokrātiem Pauls Kalniņš un Menders. Tā bija, tā sakot, dibināšanas sapulce, kas nosaucās par Demokratisko bloku un kas vēlāk paplašinājās. Jau pirmajās sēdēs pieņēma memorandu Rīgas kaņā apgabala gubernātoram, kuņā „latviešu sabiedrisko organizāciju Izpildu komitejas pilnvarotie, kas reprezentē 124 kultūrālas, sabiedriskas, politiskas un kooperatīvas organizācijas ar 125.000 biedriem” vērs gubernātorā uzmanību, ka zemē būtu radāma pārvaldes organizācija, kuņā latvieši varētu pilntiesīgi līdzdarboties, sevišķi norādot uz 26. augustā ievēlēto Rīgas pilsētas domi. Noslēgumā tika prasīta Latvijas nedalamība, tautas pašnolemšanās un pašpārvalde.

Šo sociāldemokrātu partijas un Demokratiskā bloka iesniegumu Šteinfelds nogādāja Berlīnē, reichstaga vācu neatkarīgo sociāldemokrātu partijas biedriem. Sākot no 1917. gada septembra sākuma līdz 1918. gada Vācijas novembra revolūcijai visi latviešu soc. dem. partijas un Demokratiskā bloka memorandi bija svarīgi dokumenti minētiem vācu politiķiem, kad

reichstaga plenārsēdēs un galvenajā komisijā debatēja par austrumu frontes jautājumu un vācu varas nolūku, pievienot Kurzemi Vācijai. Ar reichstaga sēžu atreferējumiem šie vācu ģenerāļi un Baltijas muižnieku nolūki nāca zināmi nevien vāš vācu aprindās un sacēla sašutumu vētru, bet arī visā Eiropā.

Lasot toreiz Latvijā pienākušo „Leipziger Volkszeitung” reichstaga atreferējumus, sajūtām lielu gandarījumu, ka mums bija izdevies atmaskot Vācijas valdības un Baltijas muižniecības nolūkus un parādīt Latvijai nodarītās pārestības. Arvien vairāk Demokrātiskais bloks kļuva par politisku centru. Ap to sāka pulcēties visi redzamākie latviešu sabiedriskie darbinieki. Krievu kaņaspēkam atstājot Vidzemi 1918. gada februārī, Rīgā atgriezās bēgļu intelligēnce un daudzi no tiem iestājās Demokrātiskā blokā apvienotajās partijās.

1918. gada sākumā vācu policija izdarīja plašas sociāldemokrātu apcietināšanas, kuņām par upuri krita daudzi redzami darbinieki, to skaitā arī mans dēls Brūno, kuņu pirmo reizi iemeta cietumā jau 18 gadu vecumā. Pēc dažiem mēnešiem daļu atbrīvoja.

Demokrātiskais bloks jau 1917. gada septembrī, pārrunājot Latvijas nākotni, izteicās par neatkarīgas Latvijas valsts dibināšanu. Neatkarības deklarāciju decembrī vācu neatkarīgie sociāldemokrāti publicēja savā presē 1917. g. decembrī. Tā mūsu prasība kļuva zināma rietumu pasaulē.²²) Tā bija pirmā neatkarības prasība, ko turklāt nepacēla latviešu bēgļi vai emigranti ārzemēs, bet latviešu politisko partiju pārstāvji pašā Latvijā.

Mūsu, sociāldemokrātu-mazinieku, nostāšanās par Latvijas neatkarību un pret krievu lielinieku diktatūru, ko Ļeņins nodibināja ar savu apvērsumu 1917. gada oktobrī, izsauca beidzot arī līdz tam vēl formāli vienotās Latvijas sociāldemokratijas galīgo sašķelšanos. Nelegālajos apstākļos tā aizkavējās un galīgā veidā norisinājās tikai 1918. gada maijā. Dažas nedēļas vēlāk, jūnijā, sasaucām mazinieckisko grupu konferenci, kas nodibināja LSDSP, pieņemot atkal veco nosaukumu, kāds mūsu partijai bija līdz 1906. g. notikušās apvienošanās ar Krievijas SDSP. Arī es piedalījos šinī konferencē un jaunajā Centrālajā Komitejā ievēlēja Paulu un Brūno, Fr. Menderu, K. Kurševicu un ilggadīgo partijas darbinieku galdnieku P. Reišalu. Līdz ar

šo konferenci šķelšanās latviešu strādnieku kustībā bija galīga un no tā laika sākot sociāldemokrāti un komunisti (šo nosaukumu viņi pieņēma 1919. g.) vienmēr asi apkaņojās. Mēs stāvējām par brīvību un neatkarīgu Latviju, viņi par diktātūru un Krieviju.

XII LATVIJAS TAUTAS PADOME

*Sarkanuguns kvēlumā
Dzīma mūsu brīvā Latve.
J. Rāimis*

1918. g. vasarā un rudenī Rīgā ieradās Nacionālās padomes vadošie darbinieki, kas bija Krievijā, sevišķi Petrogradā darbojušies, apvienojot dažādas latviešu grupas un bēgļu organizācijas. Tagad, 1918. gadā, tās tomēr bija likvidējušās. Pēc vācu revolūcijas 1918. gada novembrī Nacionālās Padomes pārstāvji ievadīja sarunas ar Demokratisko bloku par neatkarības pasludināšanu. 17. novembra vakarā Demokratiskā bloka sēdē Krišjāņa Barona ielā 3, Zemgaļa bankā, ieradās Nacionālās padomes pārstāvji Arveds Bergs un V. Zamuels ar savām pretenzijām uz Latvijas valsts dibināšanu Nacionālās padomes vārdā. Demokratiskais bloks nevarēja atzīt Nacionālo padomi kā valsts dibinātāju jau tādēļ vien, ka tanī nebija reprezentēti tautas lielā vairākuma — strādnieku pārstāvji — sociāldemokrati. Bez tam Nacionālā padome pārstāvēja bēgļu organizācijas Krievijā, kas turklāt jau bija likvidējušās. Demokratiskais bloks aicināja Nacionālās padomes locekļus iestāties kādās no Demokratiskā bloka politiskām partijām, lai tādā kārtā piedalītos Latvijas valsts dibināšanā. Tāpēc Demokratiskā bloka pārstāvji gluži pareizi vienprātīgi noraidīja Nacionālās padomes prasību viņai proklamēt Latvijas valsti kā principiāli nepieņemamu.

Demokratiskais bloks norādīja arī, ka Latvijas valsts proklamēšanas akts ir politisks darbs, kas veicams vienīgi *politiskām partijām*, kas darbojas pašā Latvijā un reprezentē mūsu tautas demokrātisko daļu. Demokratiskā blokā ietilpstošās partijas bija visu grūto vācu okupācijas gadu neatlaidīgi cīnījušās par Lat-

vijas valsts tapšanu savā Latvijas zemē. Nacionālā Padome bija veikusi atzīstamu darbību ārpus Latvijas robežām Latvijas labā, bet Latvija proklamējama pašas Latvijas politiskām partijām, un nevis bēgļu organizāciju pārstāvjiem.

Visos šī vēsturiskā momenta dalībniekos valdīja lielās atbildības sajūtas apdvests pacilātības un svinīguma aizgrābtības gars. Bet A. Bergu un V. Zāmueltu neskāra momenta diženums, tie palika negrozāmi uzticīgi savas padomes šaurajām interesēm un atstāja apspriedi.

Pēc abu nepiekāpīgo kungu aiziešanas Demokrātiskā bloka politisko partiju pārstāvji vienprātīgi vienojās par proklamējamās Tautas padomes platformu vēl tai pašā 17. novembrā vakarā. Dažādo partiju deputātu skaitu Tautas padomē noteica pēc 1917. gada vasarā Rīgā un Vidzemē notikušo brīvo demokrātisko vēlēšanu rezultātiem, pēc kuŗiem LSDSP pienācās vismaz viena trešdaļa Tautas padomes mandātu. Sociāldemokrati kļuva Tautas padomē par lielāko partiju. Arī visos vēlākos vēlētos parlamentos tā joprojām palika par Latvijas parlamentu lielāko partiju. Vēlā nakts stundā šķiŗoties, visi klātesošie jutās dziļi aizgrābti, apzinoties vēsturiskā momenta diženumu.

Šīs 17. novembrā nakts stundas un 18. novembrā svinīgā akta pārdzīvojums ierindojami mana mūŗa laimīgo dienu skaitā. Beidzot nu reiz bija nokratīti un sabrukuŗi šķērŗļi patstāvīgas, demokrātiskas Latvijas tapŗanai. Krievijas revolūcija atraisīja Latvijas tautu no Krievijas vaŗām, Vācījas revolūcija atbrīvoja ceļu Latvijas valsts tapŗanai. Raiŗa izvirzītā senā doma par Latvijas valsti nu kļuva par īstenību. Latvija iznīra kā fēnikss no toreizējās Eiropas sabrukuma pelniem.

Drūms un pelēks ausa 1918. gada 18. novembrā rīts topoŗā Latvijā. Pats proklamēŗanas akts bija revolūcionārs solis pret vēl valdoŗās okupācījas varas gribu un bez tās ziŗas. Tomēr ziŗa par valsts proklamēŗanu Nacionālā teātrī izplatījās latvieŗos zibeŗa ātrumā visā pilsētā, kas āŗēji bija klusa, it kā sastingusi. Pulksten 4-os pēc pusdienas, svinīgajam aktam sākoties, teāŗŗa zāle bija apmeklētāju pārpildīta. Svinīgais akts sākās, visiem proklamēŗanas akta dalībniekiem gaŗā rindā soļojot pa zāles kreisās puses eju uz skatuvi.

17. novembrā vakarā par Tautas Padomes prezidentu bija

ievēlēts Jānis Čakste. Bet tā kā viņš patlaban neatradās Rīgā, tad Tautas Padomes statūtu proklamēšanas tekstu nolasīja Tautas Padomes prezidenta biedrs advokāts G. Zemgals. Pēc tam sekoja Latvijas dibinātāju politisko partiju pārstāvju deklarācijas. Sociāldemokratu partijas politisko deklarāciju frakcijas uzdevumā nolasīja Pauls Kalniņš. Tautas Padomes sociāldemokratu frakcijai, kas ieradās proklamēšanas sēdē, nebija vēl pilns sastāvs. Klāt tomēr bija: Menders, Pauls, Brūno un Klāra Kalniņi, Jūlijs Celms, K. Kurševics, M. Skujenieks u.c. Tautas Padomes politiskās partijas nu bija veikušas savu pirmo saskaņoto vēsturisko misiju.

Nodibinātajai patstāvīgai demokrattiskai Latvijai bija jau sevi pirmie soļi valsts uzbūves darbā jāsper ārkārtīgi grūtos apstākļos. Jaundibinātās valsts kasē nebija ne graša naudas, nekāda bruņota militārā spēka. Pie austrumu robežām stāvēja Sarkanā armija un pašā zemē vēl joprojām atradās diezgan daudz vācu okupācijas armijas kaŗavīri. Vācijas revolūcijas jucekļīgais stāvoklis bija neskaidrs un tamdēļ vēl Latvijā esošajiem augstākiem vācu militāristiem diezgan izdevīgs. Vietējo reakcionāro vāciešu un muižnieku ietekmēti, kuŗiem Latvijas valsts nodibināšana bija kā dadzis acī, šie okupācijas varas pārstāvji traucēja jaunās valsts pirmos soļus. Kļūmīgi kļuva, kad izraudzītais ministru prezidents K. Ulmanis sāka vest izlīguma politiku ar šīm topošai Latvijai naidīgām aprindām.

Darbojos Tautas Padomē, kas toreiz savās sēdēs novembrī un decembrī turēja Rīgas pilsētas domes zālē. Tomēr šo darbu jau pēc dažām nedēļām pārtrauca Sarkanās armijas iebrukums un Rīgas ieņemšana. Kopā ar LSDSP Centrālās komitejas locekļu lielāko daļu pārcēlāmies uz Liepāju, kas drīz kļuva par „sociāldemokratijas cietoksni”, jo 1919. g. 19. janvārī notikušās pirmās demokrattiskās vēlēšanās mūsu partija ieguva absolūto vairākumu tiklab pilsētas domē, kā arī pilsētas valdē. Tur izdevām arī „Strādnieku Avīzi”. Diemžēl, Ulmaņa izlīgšanas politika ar vācu baroniem mums lika trīs mēnešus būt ārpus Tautas Padomes. Mēs toreiz nespējām cīnīties kopā ar vācu baronu landesvēru, kas neatzina neatkarīgo Latviju, pret latviešu strēlniekiem, kas tautā bija populāri un nāca kā „atbrīvotāji” no vācu okupācijas un baronu varas.

Ulmaņa izlīguma politika neattaisnojās: baroni un viņu landesvērs sacēlās 1919. g. 16. aprīlī un gāza valdību. Jaundibinātā demokratiskā Latvija nu bija apdraudēta kā no austrumiem, tā rietumiem un no pašas Latvijas reakcionāriem ar A. Niedru priekšgalā.

Šajā demokratiskās Latvijas apdraudētā stāvoklī sociāldemokrātu partija attīstīja Liepājā enerģisku nelegālu darbību un uz viņu lielā mērā balstījās Ulmaņa valdība, kas bija paglābusies ostā uz tvaikoņa „Saratovs”. Liepājā joprojām darbojās Sabiedroto misiju atzītā sociāldemokratiskā pilsētas valde ar A. Buševicu kā pilsētas galvu. Paulu Kalniņu partija deleģēja uz Vāciju, lai tur aizstāvētu Latvijas lietas.

Berlinē Pauls Kalniņš piedalījās, kā LSDSP delegāts, vācu Neatkarīgo sociāldemokrātu kongresā ar izsmeļošu runu par vācu nelikumībām un par lielinieku diktatūru ieņemtajā Latvijā. Tūlīņ pēc kongresa Pauls bija saslīmis ar tīfu. Laimīgā kārtā otrā dienā pēc kongresa viņu viesnīcā bija apmeklējusi vācu sociāldemokrātu teorētiķa Kautska kundze un ievietojusi Paulu Virchova slimnīcā. Vēlāk mūsu satiksmē ar K. Kautska ģimeni, Pauls arvien dēvēja Kautska kundzi par savu dzīvības glābēju.

Uzzinājusi no draudzīgās Kautska kundzes par Paula saslīmšanu, devos steidzīgi ar Ulmaņa palīdzību uz Berlīni. Kamēr nonācu tur, slimības krīze bija gažām un es jūnija sākumā atgriezos Liepājā, kamēr Pauls vēl devās uz Veimāru, lai kārtotu Latvijai draudīgos jautājumus pie vācu jaunās republikas valdības ministru prezidenta Hermaņa Millera.

Šajā „Liepājas laikā” LSDSP izraisīja vispusīgu aģitāciju savā laikrakstā „Strādnieku Avīze” pret komunistu diktatūras režīmu Rīgā un pārējā Latvijā, aprādot, ka vienīgi demokrātijas ceļā panākama sociāla taisnība un īsta politiska un personīga brīvība visiem. Lai šos principus teorētiski motivētu, partija izdeva Liepājā manis un Fr. Mendera tulkoto Kārļa Kautska grāmatu „Demokrātija un diktatūra”.

12. maijā Liepājas pilsētas domes zālē sanāca Tautas Pado-
mes pilnsapulce, kuŗā piedalījās 18 sociāldemokrātu partijas deleģāti. Pēc Mendera runas sēde pieņēma nosodošu lēmumu pret Niedras apvērsumu un griezās pie Sabiedroto lielvalstu pārstāvjiem, lūdzot gādāt, lai atkal varētu darboties Latvijas

likumīgā valdība, kuŗa arvien vēl uzturējās uz „Sarātova”. 22. maijā Rīga arī bija atbrīvota un Stučkas valdība un armija nekārtībā aizbēgusi uz Latgali.

Jūnija sākumā atgriežoties no Berlīnes Liepājā, es Brūno vairs tur nesastapu. Kāda mana jaunības draudzene, Pabērzu Olga, kuŗas dzīvoklī viņš visu pēdējo apdraudēto laiku bija slēpies, mani informēja par pēdējā laika politiskiem notikumiem un par Rīgas atbrīvošanu, un ka Brūno ar savu Liepājā saformēto brīvprātīgās rotas vadu devies uz Rīgu latviešu brigādes rīcībā. Arī mani nekas vairs nesaistīja Liepājā un es drīzi vien devos uz Rīgu. Dzelzceļa satiksme toreiz bija tikai līdz Jelgavai, tālāk bija jābrauc ar kuģi pa Lielupi un Daugavu līdz Rīgai.

Rīgā pēc Cēsu kaujām un vāciešu atkāpšanās noritēja moŗa partijas darbība. Bija atjaunojusies LSDSP Rīgas organizācija un sastādīta Rīgas komiteja, kuŗā arī es drīz tiku ievēlēta. Neskatoties uz nedroŗo stāvokli Zemgalē un Latgalē, LSDSP centās atjaunot savas organizācijas vismaz Vidzemē un Kurzemē, kur nebija vairs ne krievu, ne vācu okupācijas varas. Partijas centrālorģans „Sociāldemokrats” atkal iznāca Rīgā Fr. Mendera, K. Eliāsa un Brūno Kalniņa redakcijā. Tomēr stāvoklis bija ļoti nenoteikts un draudīģs. Rīdzinieki vēl nebija aizmirsuŗi tos apm. 1.000 latvieŗus, kuŗus landesvērīsti un vācu kareivji maijā un jūnijā noŗāva bez kādas izmeklēŗanas un tiesas. Rīgā atgriezās arī valdība un Tautas Padome, kuŗas locekle es biju.

Cīņas pret sveŗu varu uzbrucēģiem vēl nebija galā, Latgalē atradās Sarkanā armija un Zemgalē un Kurzemē vācu un krievu baltģvardīstu vienības.

Kurzemē stāvoŗās vācu dzelzsdīvīģijas, landesvēŗa un krievu monarchīstu kaŗaspēks dēķainā pulķveŗa Bermonta vadībā gatavojās gāģienam uz Rīgu un Vidzemi. Ulmanis toreiz parādģja savu nespēģu novēŗtēt stāvokli. Kad septembrģ sociāldemokratu frakģija Tautas Padomē iesniedza interpelāģiju valdģbai par draudoŗām briesmām, Ulmanis vieģlprātģģi atbildģja: „Vāģieŗi un krievi aizies paŗi no Kurzemes ātrāķ, nekā jūs to domāģat!” Bermonts vis neaizģģja, bet oktobrģ uzbruka Rģģai. Valdģba bija spiesta atstāt Rģģu un pārcelties uz Cēsģm. Turp

pārcēlās un kādu laiku darbojās Tautas Padome. Asu cīņu pret Bermonta uzbrukumu veica sociāldemokrātu partija. „Sociāldemokrats” ievadrakstos sauca strādniekus un bezzemniekus cīņā pret bermontiešiem. Armijas rindās cīnījās vairāki partijas aktīvi darbinieki: Veckalns, Višņa, Celms, Brūno Kalniņš, Lauris, Dzelzītis u.c., visi vēlākie Satveresmes sapulces deputāti.

Pēc bermontiešu sakaušanas un padzišanas no Latvijas teritorijas 1919. gada, 27.—31. decembrī sanāca jau diezgan normālos apstākļos partijas 15. konference Rīgā, Raiņa klubā.

1920. gada janvārī arī Latgale bija atbrīvota un februārī Padomju valdība noslēdza pamieru ar Latviju. Nu radās normāli apstākļi jaunajā valstī. Tautas padome bija savu darbu veikusi. Bija pienācis laiks vēlēt Latvijas Satveresmes sapulci.

XIV SATVERSMES SAPULCE

*Tas jaunais laiks, kas šalkās tvīs
Tas nenāks, ja ļaudis to nevedīs.*

J. Rainis

Pēdīgi 1920. gada sākumā Latvija bija atbrīvota no svešu varu okupācijām. Pirmā doma nu bija, likt likumīgus pamatus jaunajai valstij. Senā, nelegālo laiku principiālā pamatprasība, kas tika atkārtota visos uzsaukumos, bija Satversmes sapulces lozungs.

Visus gaŗos nelegālo cīņu gadus neskaitāmi apzinīgie revolucionārie cīnītāji bija par šo prasību cīnījušies un savas dzīvības upurējuši, dziļā pārliecībā, ka brīvi vēlēta Satversmes sapulce liks pamatus demokratiskai valsts iekārtai ceļā uz sociālistisku iekārtu. Cik daudz jūsmas, dziļas pārliecības un cīņas gribas izvērša tautā šī prasība! Nu pēc 25 gaŗiem cīņu gaŗdiem, rodoties iespējai šo prasību realizēt, pacilātība kļuva jo lielāka. Vārds kļuva darbs, reālitate — dzīvē.

1920. gada martā un aprīlī noritēja Satversmes sapulces vēlēšanu kampaņa. Partijas uzstādīja savus kandidātu sarakstus, kas toreiz vēl bija negrozāmi. Katrā sarakstā kandidēja arī sievietes. Sociāldemokrātu sarakstos bija uzstādītas vairākas sievietes, to skaitā Aspazija, Berta Vesmane, skolotāja E. Dimara un arī es. Vēlēšanu aģitācija ritēja visai spraigi, notika daudzas un gaŗas vēlēšanu sapulces. Sociāldemokrātu kandidātu sarakstam bija Nr. 3. un šis tradicionālais numurs mums palika visās brīvās vēlēšanās Latvijā.

Vēlēšanu sapulces notika ļoti daudz, sevišķi laukos. Tā kā daudzi aktīvi partijas darbinieki nebija vēl atgriezušies Latvijā, Centrālās komitejas sekretāram (tas bija toreiz Brūno Kalniņš)

bija dažkārt diezgan grūti sagādāt runātājus visām pieprasītām sapulcēm. Sevišķi laukos runātājiem iznāca bieži vienā dienā uzstāties vairākās sapulcēs un braukt no viena pagasta uz otru, bet dažkārt staigāt arī kājām. Atceros, man bija reiz agrā rītā jāierodas Strenču stacijā, bet norunātais vedējs kaut kāda pārpratuma dēļ nebija ieradies. Nekā darīt, vajadzēja 20 kilometrus līdz norunātām mājām nocilpot kājām! Ceļš veda caur skaistu egļu mežu un pavasara rīts bija tik saulains un skaists, ka ar lielu prieku ieelpoju pavasara smaržaino gaisu un skaistās dabas iedvesmota bez grūtībām sasniedzu nozīmēto nelielo Vidzemes sīkzemnieka mājiņu. Mājas saimnieces viesmīlīgi pacienāta, taču zināma noguruma pārvarēta, iemigu pāris stundas cietā miegā, lai atspirgtu un sakrātu spēkus abām pēcpusdienas sapulcēm. Otra sapulces vieta nebija tālu un man vairs nebija arī kājām tā jāsasniedz.

Vēlēšanu cīņa norisinājās ļoti spraigi un sekmīgi. Sevišķi laukos vēlēšanu sapulces bija ļoti labi apmeklētas, kaut gan visos pagastos nebija vēl noorganizētas partijas grupas, bet visur bija kāds partijas biedrs vai simpatizētājs — sakarnieks. Laukos sevišķi aktīvas bija bezzemnieku masas. Bezzemnieki pazina sociāldemokrātu ilggadējo cīņu pret carismu un muižniecību. Viņi ticēja sociāldemokrātu lozungam par muižu zemes atsavināšanu bez atlīdzības un nodošanu bezzemniekiem un brīvības cīnītājiem.

Mūsu vēlēšanu aģitācijai bija lieli panākumi. LSDSP ieguva 38,7 proc. no visām balsīm, pie kam 76,8 proc. no tām nāca no laukiem. Vēl lielāki panākumi partijai bija Latvijas armijā, kur par sociāldemokrātu sarakstu nobalsoja 65 proc., bet Zemgales divīzijā pat 90 proc. Lielais balsu skaits, kas tika nodots par LSDSP izskaidrojams ar to, ka armijas sastāvs savā nospiedošā vairumā nāca no lauku bezzemniekiem un pilsētu strādniekiem, kuŗi simpatizēja LSDSP.

Satversmes sapulci ievēlēja 1920. gada 17. un 18. aprīlī un tā sapulcējās uz pirmo sēdi 1. maijā.

Satversmes sapulcē sākās sīva cīņa ar labā spārna pārstāvjiem gan Satversmes sapulces plenārsēdēs, gan komisijās. Sevišķi svarīga bija Satversmes komisija, kas izstrādāja valsts pamatlikumus. Pateicoties sevišķi LSDSP neatlaidīgai, ener-

Klāra Kalniņa savā 85. dzimšanas dienā Stokholmā

ģiskai cīņai Satversmes sapulces plenārsēdēs un komisijās, izdevās panākt, ka 1922. gadā pieņēma Latvijai visdemokrātiskāko satversmi Eiropā. Latvija nu bija parlamentāra demokrātija; valdība bija atbildīga parlamenta vairākumam, valsts prezidents tika vēlēts Saeimā, bez pārāk plašām varas tiesībām.

Agrārā jautājumā bija lielas domstarpības ar Zemnieku savienību, kuŗa gribēja muižniekiem maksāt atlīdzību par atsvināto zemi un atstāt viņu rīcībā 100 hektārus zemes. Sociāldemokrātu frakcija uzstājās pret atlīdzības maksu tautas gadsimtu apspiedējiem. Partija 1920. g. 8. un 15. augustā noturēja 120 sapulces laukos, kuŗās bezzemnieki pieņēma sociāldemokrātu protesta rezolūcijas pret labā spārna izlīguma politiku un iesūtīja tās Satversmes sapulcei. Kad vēlāk, 1922. gadā, Satversmes sapulces pilsoniskais vairākums noraidīja sociāldemokrātu priekšlikumu nodot jautājumu tautas nobalsošanā, sociāldemokrāti uzsāka obstrukcijas runas. Nikolajs Kalniņš runāja 5½ stundas par muižnieku varas darbiem. Ar obstruk-

ciju panācām jautājuma atlikšanu uz 1. Saeimu, kas nolēma muižniekiem nemaksāt atlīdzību.

Visai svarīgs bija arī slimo kasu likums, kas pēc Tautu Savienības datiem bija progresīvākais Eiropā. Šis likums Latvijā bija daudz agrāk ieviests nekā Zviedrijā.

Jo svarīgs bija likums par darba laiku, kuŗš noteica 8 stundas fiziskā darba strādniekiem, bet garīgā darba darītājiem ievēda tikai 6 stundu darba laiku.

Daudz strādāju Satversmes sapulces komisijās. Tas bija patiešām svarīgs darbs, kas prasīja nopietnu iedziļināšanos citu valstu satversmēs. Sociāldemokrātu frakcijas locekļiem jau bija laba pieredze un informācija šajos jautājumos, iegūta emigrācijas laikā ārzemēs. Arī daži pilsoņi, piem., Ulmanis, bija dzīvojis un iepazinies ar dzīvi un likumiem Šveicē un ASV. Frakcija mani nozīmēja amnestijas un tirdzniecības-rūpniecības komisijās.

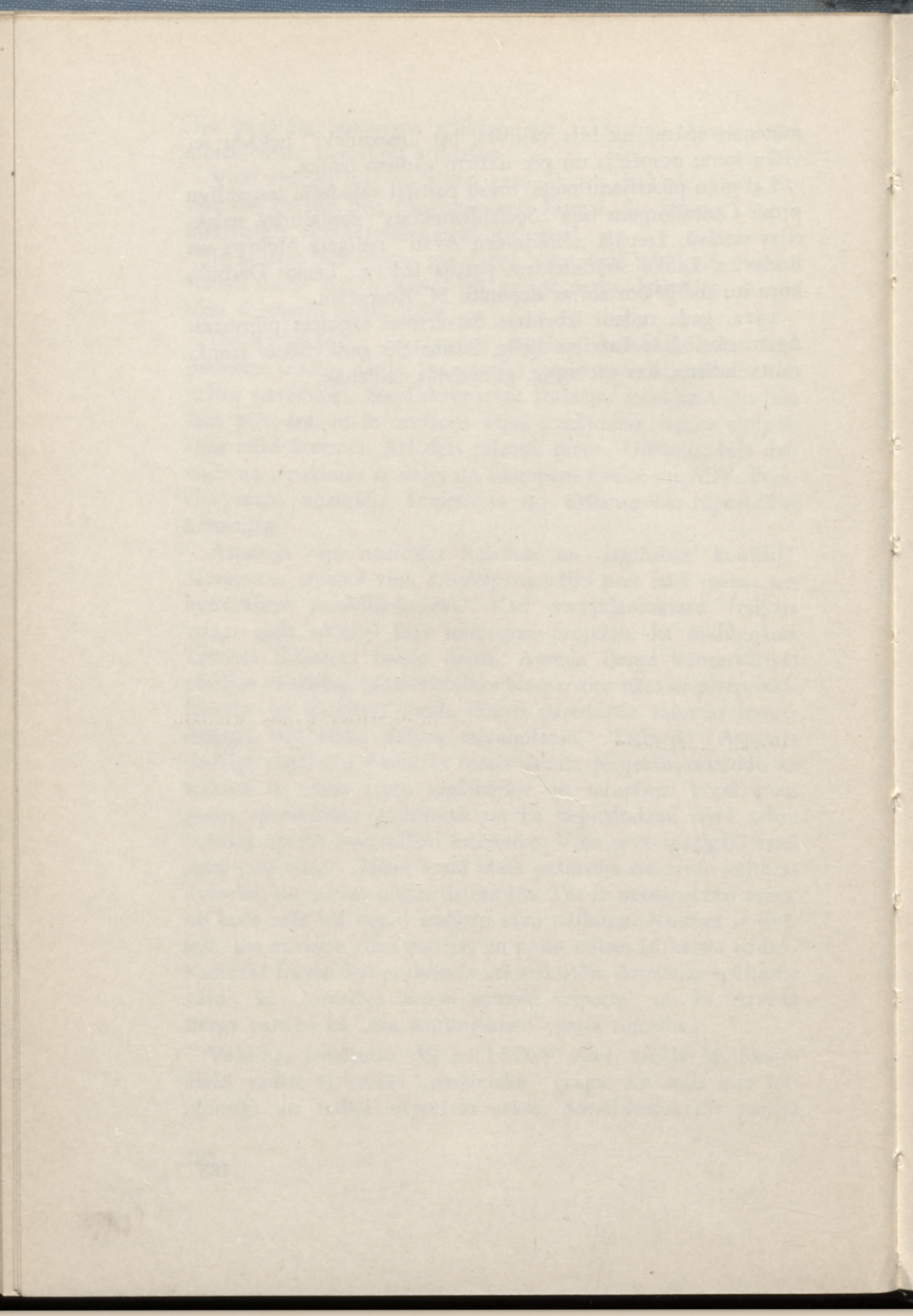
Aspazija bija nozīmēta kultūras un izglītības komisijā. Satversmes sapulcē viņa drosmīgi uzstājās pret labā spārna nekultūrāliem priekšlikumiem. Kad sociāldemokrātu frakcija 1921. gada oktobrī bija iesniegusi projektu, ka nodibināma Latvijas Kultūras fonda dome, Arveda Berga konservatīvās partijas vārdā bij. jaunstrāvnieks Kasparsons nāca ar pretpriekšlikumu, ka Kultūras fonda domei paredzētās summas izsniedzamas materiālās dzīves atjaunošanai. Debatēs Aspazija dedzīgi aizstāvēja Kultūras fonda domes projektu, norādot, ka kultūra ir mūsu tautu saglabājusi un saturējusi kopā visus gaŗos apspiestības gadsimtus un ka nepiedodami būtu mūsu kultūru upurēt materiālām interesēm. Viņa savā sparīgajā runā starp citu teica: „Mūsu mazā tauta pastāvēja no savas kultūras dvēseles, no savām tautas dziesmām. Tas ir neizsmēļams avots, no kuŗa mēs vēl tagad smēļam savu daiļumu. Kultūra ir dvēsele, kas apvieno visas partijas un pukst mūsos kā karsta sirds!” Kultūras fonda domes debatēs arī atskanēja Aspazijas spārnotie vārdi, ka „tumsības mucai spunde izsperta” un ka Arveda Berga partijai kā „alu iemītņiekiem” patik tumsība.

Valdības jautājuma dēļ no LSDSP 1921. aigāja M. Skujenieka vadītā tā sauktā „maziņieku” grupa. Šis solis bija ļoti kļūmīgs un radīja negatīvas sekas. Sociāldemokrātu partijā

mērenais spārns nu bija vājināts, bet „mazinieki” nekādu sevišķu lomu nespēlēja un pēc dažiem gadiem iznīka.

Lai gūtu piekrišanu tautā, mūsu partijai vajadzēja iespaidīgu presi. Centrālorgans bija „Sociāldemokrats” paplašinātā redakcijas sastāvā. Liepājā „Strādnieku Avīzi” rediģēja Melnais un Rudevics. Lauku strādniekiem partija izdeva „Lauku Darbu”, kuŗu nu rediģējām abi ar deputātu M. Rozentālu.

1922. gada rudenī izbeidzās Satversmes sapulces pilnvaras. Ar to noslēdzās Latvijas lielie, liesmainie gadi. Sākās jaunās valsts ikdiena, kas pēc 1934. g. izvērtās nedienās . . .

*„Gaŗš mūŗa gājums
noslēgts guļ aiz tevis —”
Aspazija*

1922. gadā, beidzoties Satversmes sapulces darbībai, izbeidzās arī mana politiskā darbība partijas un parlamenta pirmajās rindās. Partijas vadība atzina, ka taktiski nebūtu pareizi uzstādīt trīs Kalniņus (Paulu, Brūno un mani) kā kandidātus pirmās Saeimas vēlēšanās un tāpēc manu kandidātūru noņēma. Tā paŗa iemesla dēļ mani arī vairs neievēlēja partijas Centrālā Komitejā. Vēlēšanu likumu grozīja un ievēda „grozāmos” sarakstus un nu vēlētāji strīpoja vispirms kandidātes—sievietes. Tā tas notika arī ar Aspāziju.

Nākamos Latvijas brīvības un neatkarības gados strādāju mazāk redzamu politisku darbu. Tāpēc par ŗiem laikiem atmiņas var rakstīt citi, kas atradās jaunās valsts vadītājās vietās. ŗo darbu lielā mēŗa veicis mans draugs Fēlikss Cielēns.²³⁾

Es savas dzīves tālākajos 40 gados tomēr arī pielīku savu roku politiskajā darbā, kad partija mani uz to aicināja. Bīju ilġus gadus LSDSP Rīgas komitejas locekle, nodibināju un vadīju partijas sievieŗu sekciju, darbojos Rīgas pilsētas domes veselības komisijā, bīju daŗus gadus kopējās arodbiedrības valdes locekle. Vairākas reizes partija mani deleġēja uz Sociālistiskās internacionāles kongresiem, piem., 1923. g. Hamburgā, 1925. g. Marselā un 1928. g. Briselē. Piedalījos arī daudzās sociālistisko sievieŗu starptautiskās sanāksmēs un bīju internacionāles sievieŗu komitejas locekle. Daŗu labu reizi pārstāvēju LSDSP vācu sociāldemokratijas kongresos. Ar vācu partijas darbiniekiem man izveidojās seviŗķi draudzīgas attīe-

cības. No 1925. līdz 1934. gadam dzīvoju Saeimas namā un man bija izdevība bieži tikties ar ārzemju diplomātiem, valdības locekļiem un Saeimas deputātiem. Draudzīgas attiecības izveidojās ar simpātisko prezidenta Jāņa Čakstes ģimeni.

Piedzīvoju arī apkaunojošo 1934. gada 15. maija apvērsumu, kad tie paši vīri, kas 1918. gadā palīdzēja celt Latvijas brīvību, to atkal iznīcināja... Biju kopā ar savu vedekli un viņas dažus mēnešus veco dēlu vairākas nedēļas internētā. Man bija jāpiedzīvo, ka mans skolas biedrs Kārlis Ulmanis ieslodzīja cietumā manu vīru un dēlu un nodeva viņus kaŗa tiesai. uz nepatiesu apvainojumu pamata. Brūno nācās pavadīt trīs sava mūŗa labākos gadus Rīgas Centrālcietuma mūŗos.

Nāca kaŗš, abas okupācijas, nesekmīgais bēgŗšanas mēģinājums uz Zviedriju, grūtie mēneŗi Vācijā un Austrijā, Paula nāve 1945. g. 27. augustā. Œi liktenīgā gada beigās pārcēlos uz Zviedriju, kur dzīvoju pēdējos 19 gadus, vērojot pasaules notikumu gaitu. Man tā ir jau treŗā emigrācija! Arī trimdas un vecuma gados veicu dažus partijas man uzliktus pienākumus. 1951. g. piedalījos Sociālistiskās internacionāles atjaunoŗanas kongresā Frankfurtē. Runāju toreiz lielā sapulcē, izsakot komūnistu apspiesto tautu prasības. Gadu vēlāk pārstāvēju Latvijas sociāldemokratiju Vācijas SPD priekŗsēŗa Kurta Œumachera bēru aktā Bonnā, kur teicu runu. Beidzamo reizi runāju 1957. g. sociālistisko sievieŗu lielā sapulcē Vīnē, kur biju ieradusies, lai piedalītos sociālistisko sievieŗu un internacionāles kongresos. Tur atkal pacēlu savu balsi par apspiesto Latviju. Pēc tam vairs neesmu spējusi atklāti uzstāties. Pēdējā laikā dzīvoju, cīnīdamās ar grūtu slimību, bet cerot, ka Latvijai tomēr reiz atkal ausīs brīvības gaisma!

XVI PĀRDOMAS

*„Ak šī negantā dzīve,
Cik tomēr skaista...”*

Aspazija

Tuvojoties devītā gadu desmita noslēgumam, domas aizslīd pagātnē. Atmiņā viežas pagājušās dzīves posmi kā uz slīdošas lentas, cits aiz cita. Rodas tieksme atšifrēt vismaz sev pašai dzīves jēgas, dzīves virzītājas dziņas un rosmes pamatus. Kamēr cilvēks jauns, viņš par to nedomā.

Deviņi gadu desmiti! Cik daudz cildenu, cerību un lielu ideju pilnus posmus tas devis! Cik daudz upuņu un cīņas drosmes tas prasījis! Ar cik daudziem ideāliem cīnītājiem šai gaŗajā gaitā nav kopā jūsmots un drošā pašlāvībā cerēts uz „pēdējo kauju”, kas ievadīs nākotnes humānisma un sociālās taisnības iekārtu.

Kur tagad viņi? Daudzi krituši carisma, kaŗa un okupāciju vajāšanām par upuri, daudzi aizgājuši cilvēces nenovēršamo gaitu mūžībā, neminēti un dzīves turpmākā rituma aizēnoti un aizmirsti. Tikai izcilie cīnītāji, lielie gari, kā Rainis, dzīvos joprojām savos darbos savā tautā un cilvēcē. Nekad neesmu spējusi samierināties ar cilvēka likteni — beigties mūžīgās iznīcības nenovēršamībā. Tomēr apbrīnojama ir cilvēka psihiskā dziņa aizmirst visu nomācošo, ļauno un ieraudzīt mirzdošo sauli, kas uzvarējusi pusnakts tumsu.

Atminoties jaunības dienu aizrautīgās cīņas, aizmirstas jautājumi: Kas deva ierosmi cīņai par sociālu taisnību un labklājību visai cilvēcei? Kas mudināja uz cīņu par politisko brīvību latviešu tautai un ētisku cilvēcīgumu? Tie bija neaizmirstamie jaunības un „jaunās strāvas” gadi, kad viss zaigoja

un laistījās nākotnes brīvības un sociālās taisnības valsts mir-

Kādā sērīgā noskaņojumā esmu pirms gadiem desmit uzrakstījusi šādus vārdus:

Vai redzēt būs man lemts vēl sirdij tuvas vietas,
Kur aizritēja mana mūža darba dienas
Un latvju tautas cīņas liesmainajos gados?
Vai tālā nākamībā, aizmirstībā grimšu
Un manas pēdas aizsegs jaunās dzīves ritums? . . .

Rakstīt atmiņas 90. gadam tuvojoties, nav tiešām viegli. Laika ritumā ir daudz kas zaudēts, bet arī daudz panākts, kas ap gadu simteņa maiņu šķita neiespējams, neiedomājams. Tagadējai paaudzei daudz kas no tiem laikiem izklausīsies kā pasaciņa. Tagad ir cita pasaule, citas problēmas. Tomēr visa sociālās un politiskās dzīves attīstība, zinātnes ieguvumu atbalstā, nenovēršami turpināsies demokratiskā sociālisma virzienā, humānākas un pilnīgākas kultūras apgūvē.

Svētā uguns, kas gadu ritumā uzliesmoja toreizējās latviešu jaunatnes sirdīs, sildīs arī nākamās paaudzes un dos tām spēku „cīņu vest galā” ideāla cilvēcīguma ievirzē.

Dzīve visā visumā ir bijusi burvīgi jauka, ka šķiroties no tās būs neizsakāmi grūti! Dzīves nepiepildīto sapņu žēl, tik žēl! Neizsakāmi stipra un neapslāpējama vēlēšanās ir piedzīvot un redzēt vēl atomlaikmeta daudzsološos panākumus dzīves augšupejā. Tamdēļ jādzīvo un jārosās, kamēr vitālitate nav vēl galīgi apsikusi. Jādzīvo domās par brīvu un neatkarīgu Latviju.

PIEZĪMES

Sastādījis Kārlis Dzīlleja

- 1) Anna Luīze Klāra Veilande-Kalniņa dzimusi Vētrenieku pagastā, kas vēlāk pievienots Jēkabnieku (Jēkabmuižas) pagastam, 1873. g. 24. februārī (pēc v.st. 13. febr.).
- 2) Marija Pēkšena (1845.—1903.) — viena no pirmajām izglītotajām latvietēm, kas darbojusies arī rakstniecībā. 1870. g. godalgota viņas luga „Ģertrūde” un izrādīta Rīgas latv. biedrības teātrī.
- 3) Par krievu „narodņiku” un „narodovoļcu” revolūcionāro kustību un cara Aleksandra II nogalināšanu sk. A. Švābes „Latvijas vēstures” 1800.—1914. g. sējumā, Stokholmā, 1958., 427. lpp.
- 4) 1861. gadā notika dzimtbūšanas atcelšana Krievijā, kurpretī Baltijas guberņās tā bija jau atcelta 19. g.s. sākumā. Taču arī Latvijā šim notikumam sekoja dažas agrārās reformas, galv. kārtām kļaušu sistēmas atcelšana (Kurzemē 1867. g., Vidzemē 1868. g., Latgalē 1863. g.).
- 5) Dorotejas skola Jelgavā — pēdējās Kurzemes hercogienes Dorotejas (Pēterā Bīrona enerģiskās sievas) vārdā nosaukta mācības iestāde.
- 6) Par „vakarniekiem” vispirms jau 1870. g. dēvējušies Tērbatas latv. studenti, kas atšķēlās no „Letonijas” korporācijas. Kr. Valdemāra, Kr. Barona, J. Alunāna un A. Kronvalda vadībā rīkoti „latviešu vakari”, kur referātos iztirzāti galv. k. nacionālās atmodas uzdevumi (sk. A. Švābes „Latvijas vēsture” 1800.—1914., 403. lpp.). Pēc Tērbatas „vakarnieku” parauga vēlāk radušies latv. skolnieku pulciņi Liepājā un Jelgavā, bet jau ar citādu idejisku ievirzi.
- 7) „Pīpkalonijs” oficiāli saukusies „Tērbatas literāriski zinīsko studentu biedrība”, tā nodibināta 1888. g. Arī tā radusies kā opozīcijas grupa pret „Letoniju”. Tās aktīvākie darbinieki sākumā bijuši: Ed. Veidenbaums, K. Kasparsons, Augusts Krumbergs, brāļi Aleksandrs un Pauls Dauge, P. Pīpkalējs u.c. „Pīpkalonijs” dīvainais nosaukums radies no tā, ka sanāksmes galv. k. notikušas teoloģijas studenta P. Pīpkalēja dzīvoklī (P. vēlāk bijis mācītājs Iekšskrievijā). „Pīpkalonijs” savās sanāksmēs galv. k. iztirzājuši Rietumeiropas sociālistisko literātūru, un tā viņos veidojušās jaunas sabiedriskas atziņas. Savus rakstus viņi publicējuši rakstu krājumos „Pūrs” (I—III), kā ar „Dienas Lapā”. — „Pīpkalonijs” tradīciju tiešā turpinātāja bija sociālistiskā studentu biedrība „Zemgalijs” (dib. 1892., pastāvēja līdz Ulmaņa apvērsumam 1934. g.).

- 8) Ed. Veidenbauma dzejas, pēc Ed. Treimaņa-Zvārģuļa, A. Birkerta u.c. ziņām, vispirms izplatījušās, pavairotas rokrakstā, bez tam tās bijušas apgrozībā arī hektografētā veidā. Domājams, ka pēc Ed. Veidenbauma nāves (1892. g.) D. Bundža tās hektografētā veidā izplatījis Jelgavā. Tā kā Ed. Veidenbauma dzejoļu izdevums Londonā (1900. g.) arī sagatavots pēc kāda hektografēta teksta, tad iespējams, ka tas iespiests pēc Jelgavas hektografētā izdevuma, ko D. Bundža emigrēdams aizvedis līdzi uz Londonu.
- 9) Par jaunstrāvnieku kustību un tās nozīmi sk. tuvāk: J. Rainis: Jaunā strāva (Dzīve un darbi IX, 1925.); F. Cielēns: Sociālistiskās domas sākumi („Domas” 1931.); Aspazija: Jaunā strāva („Daugava” 1932.); K. Dziļleja: Jaunā strāva (A. Švābes Latvju Enciklopēdija I, 1950.—1951.). Arī J. Kļava, Der Rebell, Aarau 1958.
- 10) Par „Rīgas dumpi” tuvāk sk. Brūno Kalniņa gr. „Latvijas sociāldemokrātijas 50 gadi”, Stokholmā 1956.
- 11) Cik smagi jaunstrāvnieki izjutuši vajāšanu, arestus u.t.t., to liecina ne vien Dr. A. Krumberga pašnāvība, bet arī J. Raiņa dienasgrāmata un vēstules no cietuma (sk. „Rainis un Aspazija dzīvē un mākslā”. Sarakstīšanās, Aspazijas un A. Birkerta red., I—II, Rīgā, 1937.) Par 1897. g. lielo sagrāvi sk. arī K. Dziļlejas rakstu „1897. gads” (žurn. „Laiks” 1947., Nr. 16.).
- 12) Par LSDSP Kurzemes grupu un Baltijas organizācijas darbību sk. arī Brūno Kalniņa gr. „Latvijas sociāldemokrātijas 50 gadi”, Stokholmā, 1956.
- 13) Par LSDSP Baltijas organizācijas u.c. soc.-dem. grupu attiecībām pret „savienībnieku” grupu šveicē sk. Brūno Kalniņa gr. „Latvijas sociāldemokrātijas 50 gadi”, Stokholmā, 1956., nod. „Kurzemes grupas un Baltijas organizācijas apvienošanās”, 40.—41. lpp. Sīkāk latv. sociāldemokratu un „savienībnieku” attiecības iztirzātas F. Cielēna „Laikmetu maiņā” I, 1961., 79.—81. lpp.
- 14) Par attiecībām pret krievu soc.-dem. partijas lieliniekiem (Leņina u.c.) sk. Brūno Kalniņa gr. „Latvijas sociāldemokrātijas 50 gadi”, Stokholmā, 1956., nod. „Attiecības pret Bundu un Krievijas SDSP Latvijā” (38.—40. lpp.).
- 15) Atgriešanos revolūcionārajā Latvijā 1905. g. beigās, kas Klāras Kalniņas memuāros īsi skicēta, papildina Dr. Paula Kalniņa raksts „Daži revolūcionārās kustības dokumenti”, kas ar P. Kleinberga pseudonimu publicēts vācu valodā K. Kautska rediģētajā žurnālā „Die Neue Zeit” 1906. g. marta burtnīcā, bet latv. tulkojumā ievietots Dr. Paula Kalniņa piemiņas grāmatā „Tautai un brīvībai”, Stokholmā, 1952. šīnī rakstā pasniegts kāda

vēsturiska dokumenta pilnīgs teksts — 1905. g. pagastu delegātu kongresā ievēlētā centrālbiroja uzsaukums latviešu tautai; tanī atspoguļojas izmisums, ar kādu 1905. gada revolūcionāri, jau trakojojot soda ekspedīcijām, pūlējušies aizstāvēt jauno zemes iekārtu, tautas tiesības un brīvību.

- 16) Par latv. sociāldemokratu un „savienībnieku” attiecībām sk. norādījumus 13. piezīmē.
- 17) Tuvāk par reakcijas laika notikumiem un apstākļiem sk. Brūno Kalniņa gr. „Latvijas sociāldemokratijas 50 gadi”.
- 18) Par I un II Valsts domes darbību sk. J. Ozola (Zara) atmiņas „Divas pirmās Krievijas Valsts domes 1906. un 1907. g.” („Brīvība” 1956.).
- 19) Pauls Dauge: P. Stučkas dzīve un darbs. Rīgā, 1958. g.
- 20) LSD CK ziņojums Soc. internacionāles birojam iespiests franču valodā Sorbonnas universitātes mēnešr. „Cahiers du Monde Russe et .Soviétique”, Paris 1963., Nr. 1./2 (Correspondence entre Lenine et Camille Huismans, 1905—1914).
- 21) J. Rainis: „Vēstule vecam draugam par mīlu un ētiku” (rakstīta jaunības draugam Paulam Daugem, 1915.). Sk. Dzīve un darbi IX, 1925., 367.—369. lpp. — P. Dauge savukārt apliecinājis politisku toleranci un Raiņa dzejas smalkjūtīgu izpratni grāmatā „Pevec boļby, solnca i ļubvi” (Cīņas, saules un mīlas dzejnieks), Maskavā, 1920. Toreiz P. Daugem ir prātā nenāca piedēvēt Rainim komunistu līdzgaitnieka un „sociālistiskā reālisma” pioniera lomu, kā to tagad dara Raiņa falsifikātori Latvijā.
- 22) Par demokrātiskā bloka darbību un memorandiem sk. tuvāk Dr. Paula Kalniņa rakstā, kas 1928. g. iespiests krājumā „Latvijas republika desmit pastāvēšanas gados”.
- 23) F. Cielēns. Laikmetu maiņa. 3 sējumi. 1961.—1964.

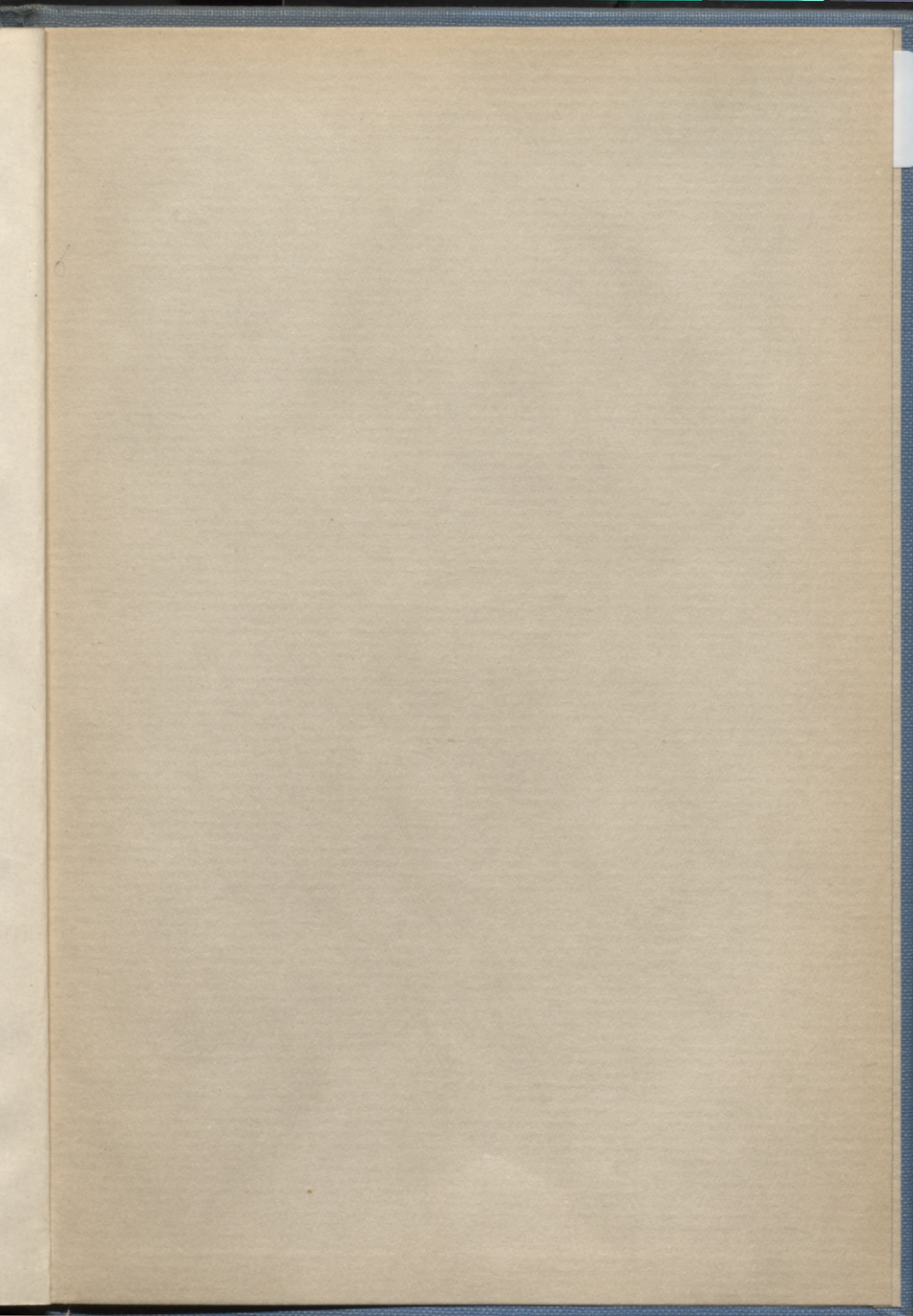
Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

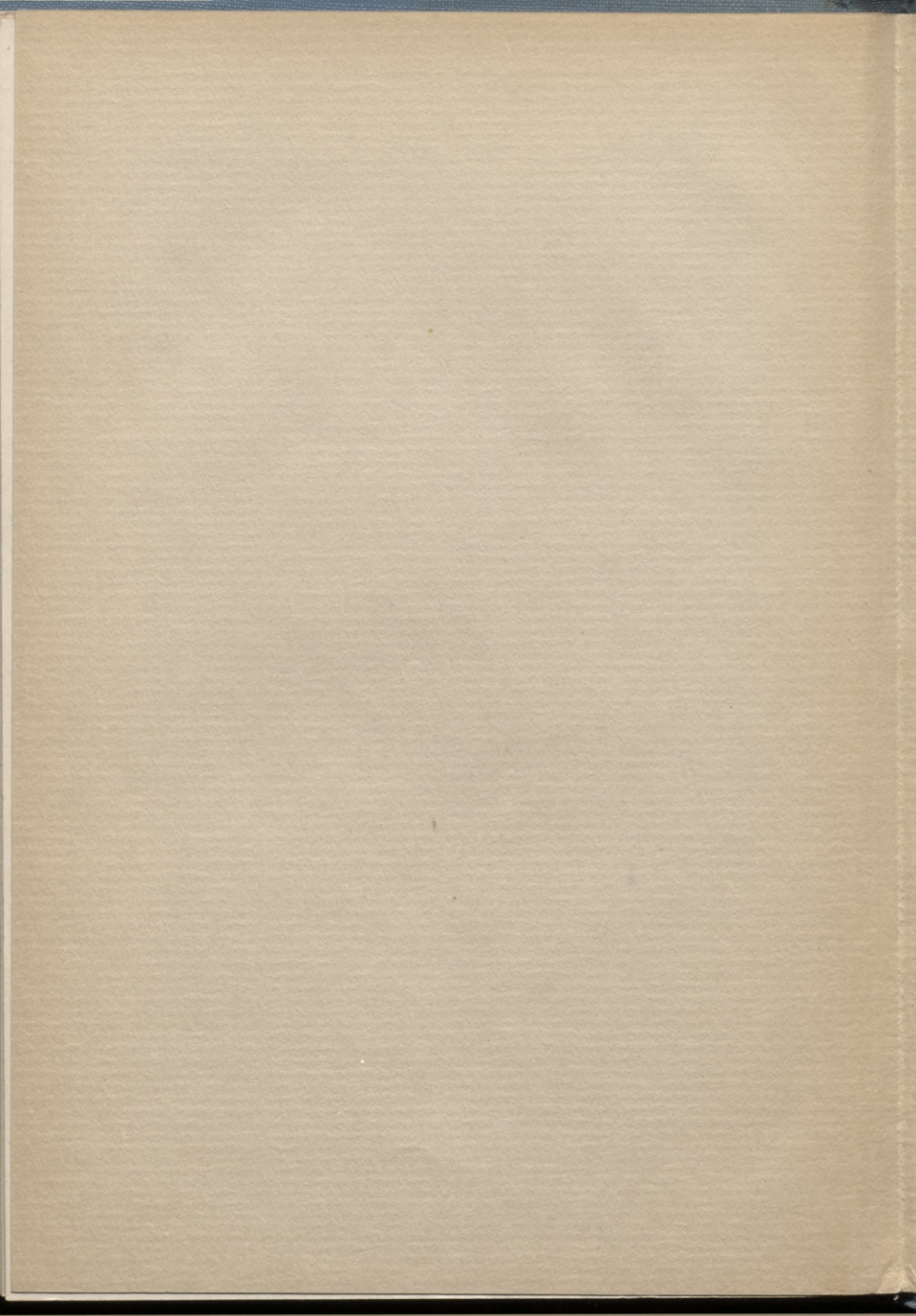
S A T U R Ā

Bērnības atmiņas	5
Skolas gadi	17
Jaunā strāva	25
Uz Pēterpili un atpakaļ dzimtenē	37
Lielā sagrāve un jaunā maiņa	45
Pirmā emigrācija	55
1905. gada revolūcija	63
Otra emigrācija (1906.)	67
Reakcijas laiks	77
Lielinieki un mazinieki	81
Atelpa ārzemēs	99
Kaŗš un revolūcija	105
Latvijas Tautas padome	123
Satversmes sapulce	129
Izskaņa 40 gados	135
Pārdomas	137
Piezīmes	139

REPORT

The following report was prepared by the
committee on the subject of the
proposed changes in the
constitution of the
association. The committee
has the honor to submit
this report to the
annual meeting of the
association held at
the hotel in
the city of
on the day of
the month of
the year.

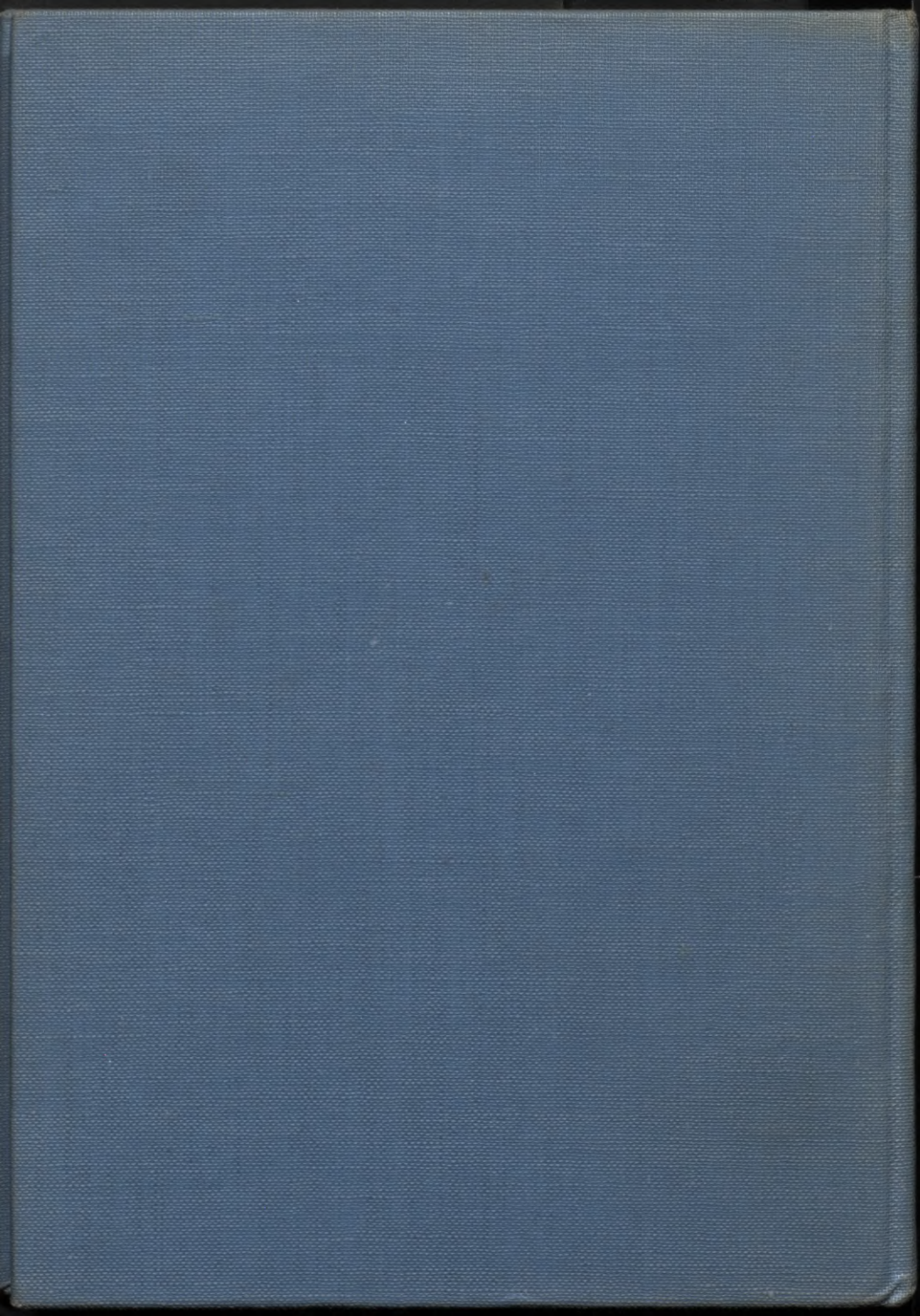

14.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0307028242

LIESMAINIE GADI